

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

OSMANLININ SON DÖNEMİNDE ADALI RUMLAR

İMROZ - LİMNİ - SEMADİREK - TAŞOZ

FERYAL TANSUĞ

FERYAL TANSUĞ / OSMANLININ SON DÖNEMİNDE ADALI RUMLAR



OSMANLININ SON DÖNEMİNDE ADALI RUMLAR

İmroz, Limni, Semadirek, Taşoz

Feryal TANSUĞ

Gri Yayınları: 108

ISBN 978-605-9646-42-0

© Pan Yayıncılık, 2017
Sertifika No: 10907

- Birinci Baskı: Nisan 2018
- Yayın Yönetmeni: Ferruh Gençer
- Baskı Hazırlık: Fatma Tulum Eryoldaş - Gonca Başel Yalçın
- Kapak Grafiği: Fatih Durmuş

• Baskı: Ayhan Matbaası
Mahmut Bey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sok.
No: 6 Kat: 3 Bağcılar / İSTANBUL
Tel: (0212) 445 32 38
Sertifika No: 22749

Pan Yayıncılık
Barbaros Bulvarı 18/4 Beşiktaş 34353 İSTANBUL
• Tel: (0212) 261 80 72 - 227 56 75
• Faks: (0212) 227 56 74
www.pankitap.com

OSMANLININ SON DÖNEMİNDE ADALI RUMLAR

İmroz, Limni, Semadirek, Taşoz

Feryal TANSUĞ



Feryal Tansuğ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde sosyoloji okudu. Bilkent Üniversitesi'nde Osmanlı Tarihi alanında yüksek lisansını; Kanada'da Toronto Üniversitesi'nde Yakın ve Ortadoğu Medeniyetleri Bölümü'nde Osmanlı Tarihi alanında doktora'sını yaptı. Tansuğ, *İzmir/Smyrna, 1826-1864: Greek-Turkish Relations in a Late Ottoman City* (Peter Lang, 2018) kitabının yazarıdır. *Istanbul From A Distance* kitabının editörlerinden birisi ve *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine* isimli kitabın derleyen yazarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda geçirdiği dönüşüm süreci, çok dinli ve çok etnisiteli Osmanlı toplumunda cemaatler arası ilişkiler ve etkileşim, Akdeniz ve Ege adaları konuları çalışma ve ilgi alanları arasındadır. Feryal Tansuğ, İstanbul'da Bahçeşehir Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde tarih dersleri vermektedir.

Angelos'a...

*“İmroz, Samothraki kadar yüksek değildir ama arazisi sarp ve kayalıktır. Hellaspont’tan Ege Denizi’ne çıkınca Samothraki’nin en yüksek tepesi sanki İmroz’un üstündeymiş gibi görünür. Buradan kaynakayan tatlı sular kayalar-
dan aşağı küçük şelaleler halinde akar ve aşağıdaki doğal su haznelerine
dökülür. Bu su hazneleri incir ve söğüt ağaçları, yaban gülleri ve yaban
üzümleriyle kaplıdır.”*

*7 Eylül 1675’te adayı ziyaret eden
Fransız Spaune ile İngiliz Willer’ın betimlemeleri”*

*“Ada [Semadirek] o kadar dağlıktır ki o dağın üzerinden kar hiç eksik ol-
maz, çevresi çınarlı derelerdir. Güzel, sulak yerlerdir. Eski zamanlarda bu
ada manastırlık imiş.”*

Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye”

*“Sözü edilen Limni Adası dört köşe alçak bir adadır.... Adı geçen bu adada
ağustos ayının yedinci gününde mühürlü toprak çıkarırlar. Bu adanın üç
tane kalesi bulunur. Şimdilerde bu kalelerin ikisi haraptır. Birisi sağlamdır
ve bakılmalıdır. Bu kaleye Hristiyanlar Palyo Kastıra derler, Türkler ise Ba-
lıkesri derler.”*

Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye”

*“Bu Taşoz Adası dağlık ve sulak bir yerdir. Üç kalesi vardır ve kaleleri ba-
kıklıdır da... Birinci kalesine Taşoz derler. Bu kale adanın limandan yukarı-
da iki mil kadar uzağında bir tepenin üzerinde kurulmuştur. İkinci kalesine
Yenihisar derler. Bu kale ise Taşoz Adası’nın orta yerinde ve dağ içinde inşa
edilmiştir. Üçüncü kaleye de Kagiri derler. Bu adanın günbatısı tarafında iki
mil mesafede kara içinde sivri bir kayanın başında kurulmuştur.”*

Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye”

* Andreas Moustoksidis, Kutlumuşlu Vartholomeos, *İmbros Tarihi Üzerine Bir İnceleme*, İmroz: Gökçeada/İmroz Koruma ve Yardımlaşma Geliştirme ve Yaşatma Derneği, İstanbul, 2010, 57-58 (ilk basım, 1845).

** Pîrî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2013, 30.

*** Age. 32.

**** Age. 34.

Teşekkür

Bu kitap için yapılan Osmanlı arşiv araştırması, TÜBİTAK tarafından *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Kuzey Ege Adaları: İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz* isimli proje (113K145) ile 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırmaları Destekleme Programı kapsamında, iki yıllık (2013-2015) desteğe layık görülmüştür. Bu destek için TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Annemi kaybettikten sonra bana ikinci bir anne gibi dert ortağı olan hocam Virginia H. Aksan'a, adalara olan ilgimi araştırmaya dönüştürmem konusunda teşvik ettiği için teşekkür ederim. İstanbul'a geldiğimden beri çalışmalarımı ve araştırmalarımı destekleyen Bahçeşehir Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Enver Yücel'e teşekkürlerimi sunuyorum. Oğlumun doğduğu ilk aylarda belge okunmasında bana cömertçe destek vererek oğlumla olan zamanımdan fedakârlık etmeden annelik yapmamı mümkün kılan sevgili arkadaşım Yücel Demirel'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Oğluma hamileyken gerçekleştirilen arşiv çalışmasında proje bursiyeri olarak emek veren eski öğrencim Hüseyin Oktay Memiş'in fedakârca çalışması, araştırmayı verilen süre içinde bitirmeyi mümkün kılmakla kalmamış, güvenilir bir çalışma arkadaşı olarak Oktay'ın varlığı büyük bir rahatlık sağlamıştır. Kendisine çok teşekkür ederim. Kitap yazım sürecinde düşüncelerimi dinleyen ve fikirlerini benimle paylaşan sevgili arkadaşlarım M. Sait Özervalı ve Suna Çağaptay'a teşekkür ederim. Kitabın dil editörü olan sevgili Kenan hocam, Kenan Sayacı'nın varlığı tüm araştırma ve kitap yazım sürecinde eşsiz bir destek oldu. Kendisine, bana cömertçe ayırdığı zaman ve tüm yardımları için minnettarım. Kitabımın hazırlanma sürecinde fikirlerini benimle paylaşarak birçok konuda bana destek olan İrini Dimitriyadis hocama teşekkür ediyorum. Kitapta bulunabilecek hatalar ve eksikliklerin sorumluluğu bana aittir.

Deniz aşkımı adalara taşıyan eşim Angelos Dourlaris'in desteği, müt-hiş enerjisi ve becerikliliği ile beni gündelik hayatın dertlerinden uzak tutması; enerji ve neşe kaynağım, oğlum Eolos'un varlığı bu kitabı yazmamı mümkün kılmıştır. İyi ki varsınız.

Kısaltmalar

Age: adı geçen eser

Agb: adı geçen belge

bkz.: bakınız

ed.: editör

n.: numara

sy.: sayı

y.: yönetim

yay. haz.: yayına hazırlayan

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DN: Dipnot

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasniflerinin Kısaltmaları:

A.DVN.: Divan Kalemî Defterleri.

A.MKT.: Sadâret Mektubî Kalemî Belgeleri

A.MKT.DV.: Sadâret Mektubî Kalemî Deavi Yazışmalarına Ait Belgeler.

A.MKT.MHM.: Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî Belgeleri.

A.MKT.MVL.: Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler.

A.MKT.NZD.: Sadâret Mektubî Kalemî Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler.

A.MKT.UM.: Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilayat Evrakı.

BEO: Babıâli Evrak Odası Evrakı.

C.ADL.: Cevdet Adliye.

C.DH.: Cevdet Dahiliye.

DH.İD.: Dahiliye Nezareti İdare Evrakı.

DH.MUİ.: Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı.

HR.MKT.: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî Belgeleri.

İ.AZN.: İrade Adliye ve Mezahib.

MF.MKT.: Mektubî Kalemî.

MVL.: Meclis-i Vâlâ.

HAT.: Hattı-ı Hümayun.

Yunanca-Türkçe Çeviriler ve Yer Adları İçin Not:

Yunanca yer adları, isimler ve diğer sözcükler Türk okuyucunun doğru telaffuz edebilmesi için Yunancada söylendiği gibi yazılmıştır; okuyucunun dikkatini dağıtmamak için Yunanca dilini Latince harflerle transkripsiyon etme kurallarına bağlı kalınmayıp telaffuz edildiği şekliyle yazılmıştır. Örneğin, *Panagia* yerine *Panayia* yazılmıştır.

Yunanca harfler

Türkçede verdiği ses

ou

u

ts

ç

nt

d

ei

i

ai

e

oi

i

mp

b

İ harfleri: Yunancada 6 tane “i” vardır ve farklı “i” harfleri farklı şekillerde transkribe edilmektedir. Kitapta kullanılan Yunanca kelimelerde “i” ler standart olarak Türkçedeki “i” harfiyle yazılmıştır.

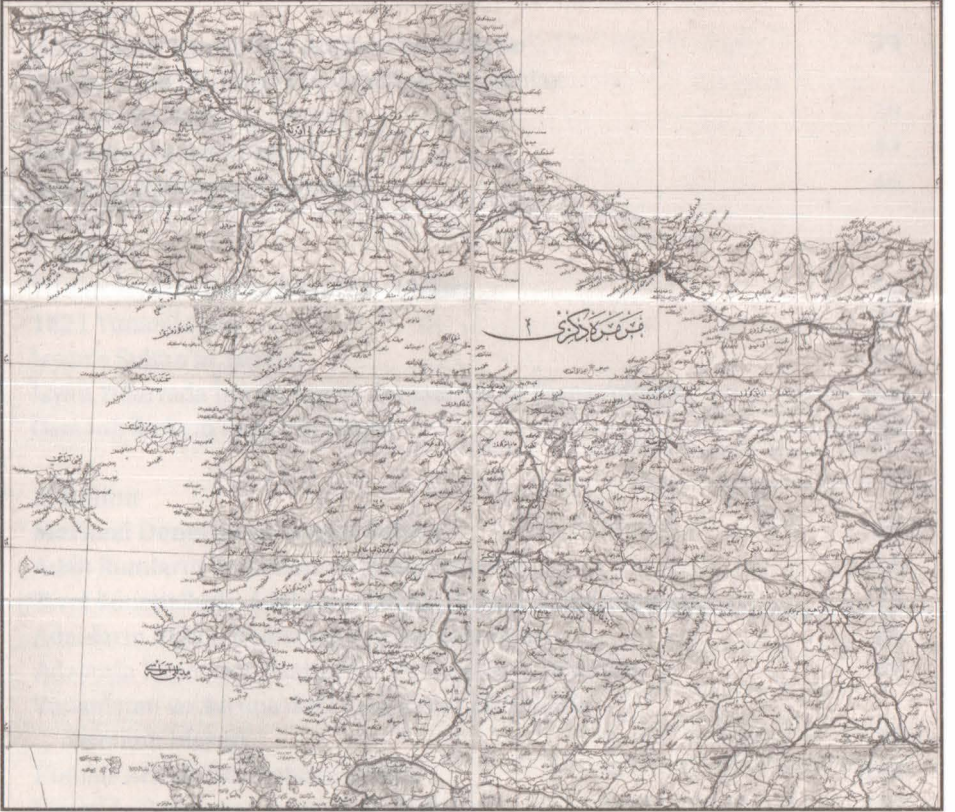
Yunanca İsimler İçin Not:

Osmanlıcada bazı harfler birden fazla sese karşılık geldiği için Osmanlıca belgelerdeki Yunanca kişi ve yer isimlerini her zaman açık bir şekilde okumak mümkün olmamaktadır. Bu gibi durumlarda isim, belgede okunabildiği şekliyle yazılıp köşeli parantez içine Yunancadaki bilinen kullanımı ile belirtilmiştir. Örneğin, kişinin ismi belgede Kostandi olarak okunuyorsa yanına [Kostantinos] ya da köyün ismi Yuvarohor olarak okunuyor ise yanına [Livadohori] yazılmıştır. Belgede ismin okunamadığı veya hiçbir Yunanca isme benzetilemediği durumlarda ise isim, okunabildiği şekliyle yazılıp yanına soru işareti konulmak [?] suretiyle belirtilmiştir. Okunamayan Yunanca isimler [...] şeklinde gösterilmiştir.

Osmanlıca Belgelerin Kullanımı Hakkında Not:

Osmanlıca belgelerdeki ifadeler, okuyucu tarafından kolay anlaşılabilsin diye günümüz Türkçesine aktarılmış; ancak bu yapılırken kullanılan dilin orijinalliğine olabildiğince sadık kalınarak belgelerdeki terimler aynen kullanılmıştır.





Kuzey Ege Adaları ve İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı.

Önsöz	15
Giriş	17
Adaların Tarihi Geçmişi	23
Literatürde Osmanlı İdaresinde Ege Adaları	32
Osmanlı Sosyal Sisteminde Gayrimüslümler	36
1. Bölüm	
Osmanlılar Kuzey Ege Adaları'na Geliyor	39
Bizans, Venedik, Papa Kuvvetleri ve Osmanlılar	
Arasında Sıkışmış Adalar	39
Adalarda Osmanlı İdaresi	43
Adaların Nüfusu ve Ekonomisi	46
2. Bölüm	
Yunan İsyanı ve Osmanlı Reformları	51
1821 Yunan İsyanı	51
İsyan'a Sultan'ın Tepkisi	54
İsyan Yıllarında İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz Adaları	56
Osmanlı Reform Çağı, 19. Yüzyıl	58
3. Bölüm	
Merkezî Denetim ve Sosyal Düzen	66
Adalı Rumların İbadetleri ve İbadethaneleri	66
Yerel Yöneticilerin Adalıların Sosyal Düzenini Önemsemesi	74
Adalıların Eğitim Reformundan Faydalanması	86
Adalarda Ekonomik Faaliyetler ve Vergilerin Denetimi	89
Yunanistan ve Avrupa'daki Gelişmeler Karşısında	
Osmanlı İdaresi	93
Rumlar Arasındaki Anlaşmazlıklar	104
Limni'de Cemaatler Arasındaki İlişkiler	107
Eski Eserler	110
4. Bölüm	
Adalarda Osmanlı İdaresi Sona Eriyor	114
Adaların İşgali	114
İmroz'un Türkiye'ye İade Edilmesi	117
Sonuç	120
Kaynakça	123
Ekler	136
Dizin	156

Bu kitap; İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarındaki Rum Ortodoks Hristiyan adalıların Osmanlı İmparatorluğu'nun reform çağı olarak bilinen 19. yüzyılda Osmanlılar tarafından nasıl yönetildiklerini incelemektedir. Adalı Rumların Osmanlı merkezî ve yerel yönetimi tarafından nasıl idare edildiğini ve Osmanlı hükümetinin adalı Rumlarla münasebetlerini irdeleyerek değerlendirmek kitabın ana gayesidir.

19. yüzyılın başında, Osmanlının Balkan topraklarındaki Mora Yarımadası'nda bağımsız Yunan Krallığı'nın kurulması, Balkanlardaki diğer Ortodoks Hristiyanların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp bağımsız devletler kurmayı hedefleyen hareketleri, Osmanlı idaresinin meşruiyetini ve toprak bütünlüğünü tehdit etmişti. Bu hareketleri yatıştırıp toprak bütünlüğünü korumaya çabalayan Osmanlı merkezî yönetimi, gayrimüslim ahalisinin isteklerini dikkate alıp değerlendirmeye başlamıştı.

19. yüzyıl Osmanlıca arşiv kaynaklarına dayanılarak yapılan bu çalışma, Osmanlı merkezî yönetiminin 1821 "Yunan İsyanı"nı¹ takip eden yıllarda adalarda meşruiyetini sağlamak veya devam ettirmek için hangi politikaları güttüğünü ve adalı Rumlarla Müslüman merkezî ve yerel yöneticiler arasındaki ilişkileri incelemeye odaklanmıştır. Gayrimüslimlerin yaşam pratiklerini, yerel ve merkezî yönetimle ilişkilerini, Kuzey Ege Adaları üzerinden bütünleştirici bir yaklaşımla incelemek, asırlarca Osmanlı idaresine uyumlu yaşamış Rumların aynı dini paylaşmadıkları Osmanlı yönetimiyle arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya çıkarmaya katkıda bulunacaktır. Bulguların gösterdiğine göre Osmanlı yönetiminin meşruluğu gayrimüslim adalılar tarafından kabul edilmiş, Kuzey Ege Adaları'ndaki Rumların sosyo-kültürel hayatları, Osmanlı merkezî ve yerel yönetimi tarafından sekteye uğratılmamıştır. Bu kitapta Rum Ortodoks Hristiyan adalıların kendileriyle aynı dinden olmayan Osmanlı İmparatorluk yönetimi ile uyum içinde var oldukları dönemlerin dinamiklerinin anlaşılması, etnik ve dinî tartışmaların tırmandığı günümüzde, bugünün tartışmalarına da ışık tutup Yunan ve Türk halkları arasında yeni iletişim kanalları açılmasına ve yeni politikalar üretilmesine katkıda bulunması ümit edilmektedir.

¹ Yunan tarih yazıcılığında bu olay Yunan Bağımsızlık Savaşı olarak ifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluk yönetimi açısından bu durum bir isyan karakteri taşıdığından bu çalışmada "Yunan İsyanı" şeklinde kullanılmıştır. Bu terimin kullanılması meselenin Yunan perspektifinin göz ardı edildiği anlamına gelmemektedir.

Annemi erkenden kaybetmiş olduğum 2008 yılının yaz aylarında, doktora hocam Virginia H. Aksan, rahmetli eşi Oktay Aksan ile beraber İstanbul'a gelmişti. Doktoramı bitirdikten sonra geçirdiğim bu sıkıntılı günlerde hocamla buluşmalarımızdan birisini o zaman Babıali'de bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapmıştık. Hocam arşivde çalışıyordu, ben de akşam yemeğine götürmek üzere kendisini oradan almaya gitmiştim. Buluştuğumuzda çalışmasına ara verdi ve bahçeye çıkarak sohbetে başladı. Kendisine yapıp ettiklerimi ve İmroz'a (Gökçeada) gidip geldiğimi aktararak ada ile ilgili izlenimlerimi de anlattım. Bana, "Bu gibi zor günlerde sana en iyi gelecek şey aklını meşgul etmektir, yeni bir çalışmaya başlasan?" dedi. Şu anda kendimi yeni bir konuyla uğraşacak gibi hissetmediğimi söyleyince, "Bence konunu zaten bulmuşsun." diyerek meslekî hayatımda dönüm noktası olan sorusunu yöneltti: "Neden beni beklerken İmroz ve bahsettiğin komşu adalarla ilgili arşivde ne var ne yok diye bakmıyorsun?" Ben de çok sevdiğim hocamın dediğini yaptım. O gün -o kısa sürede- karşıma çıkan belgeler beni şaşırttı, etkiledi ve içimde merak uyandırdı. Birkaç yıl sonra İstanbul'a taşındığımda ilk iş olarak arşive gidip araştırmalarımaya başladım.

Bu kitaba konu olan adalardan en sık ziyaret ettiğim Türkiye'de bulunan İmroz'dur. Adayı gezerken Spilya'ya (Pınarbaşı) gittiğimde Semadirek'e yüzererek ulaşabilecekmışim hissine kapılır, Limenas'a (Uğurlu) gittiğimde yüzecek kadar yakın olmasa da Limni'yi görüp neden İmroz'dan bu adalara ulaşım olmadığını düşünür, hayıflanırım. Sonra, Türkiye'nin Ege'deki iki adası İmroz ve Bozcaada arasında bile ulaşım yokken bunları düşündüğüme şaşırm. Yunan ve Türk millî devletlerine ev sahipliği yapan Ege Denizi'ndeki adalardan, Türkiye'de bulunan İmroz, Bozcaada ve Yunanistan'da bulunan Limni, Semadirek ve Taşoz adaları arasında ulaşım yoktur. Oysaki Ege'nin iki kıyısında, Türkiye sahil kasabaları ve Yunan adaları arasında -Ayvalık-Midilli, Çeşme-Sakız, Bodrum-Kos, Rodos, Datça-Simi gibi- ulaşım vardır. Bunlar bana, ulus-devlet çağında Ege'de aynı coğrafyayı paylaşan Yunanistan ve Türkiye arasındaki millî devlet meselelerinin ve sınırlarının, toplumlararası ilişkilerin kültür barışına doğru evrilmesini nasıl da zorlaştırdığını düşündürür. İmroz'da ya da Limni'de yaşlılarla konuşurken Osmanlı zamanında adalar arasındaki iletişime dair hikâyeler dinlersiniz. İmroz'da, Bizans zamanından Osmanlıya, Osmanlıdan günümüze kalan Rum köyleri ve 1960'lardan sonra adaya yerleştirilenler için kurulan köyler bir-

birine uzaktır. Köyler arasında gidip gelirken ve adanın sahillerine gitmek için yol alırken minik minik kır kiliseleri gözünüze çarpar. Bir tepenin eteğinde uzak bir köşede ya da deniz kenarında, bir kayanın yanı başında bu minik kiliseleri görürsünüz. İçinizde bir merak uyanır, “Eskiden insanlar köylerinden bu kadar uzak yerlerdeki kır kiliselerine nasıl, neden ve ne sıklıkla gelirlerdi acaba?” diye düşünmeden edemezsiniz. Adanın yaşlılarıyla sohbet etmeye başladığınızda yavaş yavaş aklınızdaki sorulara cevap bulup Ortodoks Hristiyan kültürünün adanın temel karakteristiği olduğunu ve dinî mekânlarının adalılar için sadece ibadet yeri değil, aynı zamanda ada hayatının göreceli izole şartlarında önemli bir sosyalleşme mekânı olduğunu anlarsınız. Yaşlı adalıların, eski zamanları anlatırken dinî bayramlarını ya da azizlere ithaf edilen isim günlerini bu uzak köşelerdeki kır kiliselerine gidip kutlamak için yaptıkları hazırlıkları, beraber yola çıkmalarını, çaldıkları enstrümanları, eğlencelerini, pişirdikleri yemekleri dinlemek çok hoştur. İmroz’a yaptığım ziyaretlerde adalı Rumlarla yaptığım sohbetler sırasında, mesleğimin getirdiği meraktan olsa gerek, Kuzey Ege Adaları’nın Osmanlı Dönemi’ni araştırmaya merak saldım. Araştırmalarımın bulgularını bu kitapta okuyucuya sunuyorum.

Çok dinli ve etnisiteli imparatorluklar, koloni ve millî devletler yönetimlerinin aksine, homojen bir oluşum yerine, kendisini oluşturan toplulukların sadakatini kazanmayı esas alan bir yönetim modelini benimsemiştir. Temel amaç; farklılıkları doğal kabul ederek, her bir grubun kendi lideri tarafından idare edilmesini sağlayarak sosyal düzeni, vergi akışını ve ordunun asker ihtiyacını karşılamaktır. İmparatorluklar, cemaatlerinin sahip oldukları farklı yeteneklerden ve bağlantılarından faydalanabilirlerdi. Diğer bir deyişle, farklılık imparatorluklar için saplantı değil, kabul ettikleri bir gerçeklik ve yararlandıkları bir fırsat idi.² Bu kitapta, Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyılda farklılıkları nasıl yönettiği, nüfusu ağırlıklı olarak Rum Ortodoks Hristiyan olan Kuzey Ege Adaları’ndaki ahaliden üzerinden incelenmiştir.

Bu kitaba konu olan İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz 1456-1912 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmış ve Balkan Savaşları sırasında Yunanistan egemenliğine girmiştir. Bu adalardan İmroz –ve Bozcaada– Lozan Antlaşması uyarınca 1923 yılında Türkiye’ye iade edilmiştir.

² Jane Burbank, Frederic Cooper, *Empires in World History, Power and The Politics of Difference*, Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2011, 12. Bu anlayış, çağdaş olan Osmanlı, İspanya/Habsburg ve Rusya imparatorlukları arasında en fazla Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanmıştı. Bundan başka, farklı dinî gruplar ve etnisitelerden oluşan Osmanlı İmparatorluğu’nun siyaseti, Akdeniz’deki diğer imparatorluklar olan İspanya ve Venedik’e göre daha kapsayıcı idi. *Age*, 118.

Günümüzde Türk toplumunda genellikle Gökçeada olarak bilinen adanın orijinal ismi İmroz olup Osmanlılar tarafından da bu şekilde yazılıp kullanılmıştır. Adanın adının, antik Yunan medeniyetinin Ege Denizi ve bölgesine hâkim olduğu çağdan önce İmbros ["b" harfi Yunanca "β" "v" sesi verdiğinden] "İmvros" olarak da transkribe edilebilir] olarak kullanıldığı bilinmektedir. Adanın "İmroz" olan isminin, Türk hükümeti tarafından 29 Temmuz 1970 tarihinde çıkarılan 5442 sayılı yasa ve 8479 sayılı karar ile Gökçeada olarak değiştirildiği bilinmektedir.³ Osmanlıca belgelerin dayanak olduğu bu kitapta adanın adı "İmroz" olarak kullanılmıştır.

Temiz denizi ve doğal sahilleriyle İmroz Adası Türkiye'de son yıllarda yaz aylarında yerli turistlerin tatil yapmak için tercih ettikleri yerler arasına girmiştir. İmroz'un adı, kültürler arası barışın gelişmesi için çabalayan Ekümenik Rum Patriği Bartholomeos'un İmrozlu olması sebebiyle de duyulmuştur. Semadirek ve Taşoz adaları ise son yıllarda, özellikle Marmara Bölgesi'ndeki illerden giden Türklerin tercih ettikleri tatil yerlerinden olmuştur. Balkan şehirleri Aleksandropolis (Dedeağaç) ve Kavala'dan gemi ile kolaylıkla geçilen her iki ada kendilerine has doğal güzellikleri, temiz denizi ve sahilleriyle yaz aylarında Türk turistlerin akınına uğramaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) Limni Adası'nın Mondros kasabasında imzalanmıştır.



Mondros İskelesi, Limni. İBB, Atatürk Kıtaplığı.

³ Aysel Aziz, "Gökçeada Üzerine Toplumsal Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 28, sy. 1, 1973, 88.

Temiz denize ve koylara sahip olan Limni'nin Therma köyü yakınında eski zamanlardan beri şifalı olduğuna inanılan kaplıcalar mevcuttur.⁴ Ancak ada Kuzey Ege Adaları içinde anakaraya en uzak ada olması ve coğrafi olarak izole durumda bulunması nedeniyle Yunanistan'daki yerli turistlerin ve Türk turistlerin fazla ilgisini çekmemektedir. Bu konumu nedeniyle Limni hem Bizans hem Osmanlı zamanında sürgün edilen birçok kişiyi misafir etmiştir. Bunların en ünlülerinden biri de 17. yüzyılda yaşamış sufi şair Niyâzî Mısırî'dir. Asıl adı Mehmed olan ve Malatya'nın Aspozi köyünde doğan (1618) Niyâzî Mısırî, Mısır'da eğitimini tamamladıktan sonra Niyâzî (yalvaran) ve Mısırî (Mısırlı) mahlaslarını dönüşümlü olarak kullanmıştır.⁵ 1661 yılında sufi öğretisini halk arasında dile getirmeye başlayınca o dönemde yer yer hem halk arasında hem imparatorluk yönetiminde etkili olan püriten -saf- İslam'a dönüşün Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunlarına çözüm getireceğini savunan Kadızadeli hareketinin⁶ önde gelenleri tarafından sert bir şekilde eleştirilip hedef gösterilmiştir. Verdiği vaazların Osmanlı sultanına şikâyet edilmesi üzerine ilk olarak Rodos'a sürgün edilen (1674) ve kısa süre sonra serbest bırakılan Mısırî, ikinci sürgününü Limni Adası'ndaki Paliokastron'da (Eski Kale), Kale Camisi'nde yaşamıştır (1677-1692). Sultan II. Ahmed (y. 1691-1695) tarafından sürgün dönemi sona erdirildiğinde yaşadığı yer olan Bursa'ya geri dönmüştür (1692). Sultan II. Ahmed, Mısırî'yi çıkacağı Avusturya seferine katılması için davet ettiğinde, Mısırî 200-300 müridini toplayarak sefer için yola çıkmış. Kendisinin karizmatik kişiliğinden ve halka seslenme ihtimalinden çekinenler, Sultan'ı Mısırî grubunun isyan çıkarabileceği konusunda ikna edince Sultan, sefere katılmaması ve Bursa'da kalması için kendisine emir göndermiş. Sultan'ı dinlemeyen Mısırî yoluna devam edip Edirne'ye ulaşmış. Edirne'de müritleri ve Selimiye Camisi'ni dolduran kalabalıkla namaz kıldıktan sonra Sultan'ın adamları tarafından yakalanarak bir kez daha Limni'ye sürgün edilmiş (1693) ve 1694 yılında vefat etmiştir.⁷ Günümüzde Niyâzî Mısırî'nin Limni Adası'nda kaldığı cami ve dergâhtan izler bulunmaktadır.⁸

Bu kitaba dayanak olan 19. yüzyıla ait Osmanlıca arşiv belgeleri, Os-

⁴ Yasemin Demircan, *Osmanlı İdaresi'nde Limni Adası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, 45-46.

⁵ Heath W. Lowry, *Niyâzî Mısırî'nin Limnos Adası'nda Bulunan İzleri*, İstanbul: Bahçeşehir University Press, 2011, 65.

⁶ Madeline Zilfi, "The Kadızadeli: Discordant Revivalism in Seventeenth Century", İstanbul, *Journal of Near Eastern Studies*, cilt 45, sy. 4, Ekim 1986, 251-269.

⁷ Lowry, 2011, 67-69.

⁸ Age.

manlı İmparatorluğu yönetimindeki İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarındaki Rum Ortodoks Hristiyan cemaatin Osmanlı merkezî ve yerel yönetimiyle ilişkilerinin niteliği ve Osmanlı yönetiminin adalı Rumlara yaklaşımı hakkında bulgular içermektedir.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Bizans, Ceneviz ve Venedik arasında çekişme unsuru olan Doğu Akdeniz ve burada bir iç deniz olan Ege Denizi'ndeki adalar aşamalı olarak 17. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı idaresine girmişti. II. Mehmed (y. 1451-1481), 1453'ten sonra İstanbul'un güvenliğini sağlamak için öncelikle Kuzey Ege'de Çanakkale Boğazı'nın girişinde bulunan İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarını Osmanlı hâkimiyeti altına almış, adalar bir süre Osmanlı hâkimiyetinden çıksa da, 1479 yılında kesin olarak Osmanlı idaresine geçmiştir. Osmanlılar 1462'de Midilli'yi, 1522'de Rodos ve civarındaki küçük adaları, 1537 ve 1538 arasında Kiklad Adaları'nı ele geçirerek Ege Denizi'ndeki tüm adalarda hâkimiyet kurmuşlardı. 1571'de Kıbrıs ve 1669'da Girit Adaları'nın Osmanlı idaresine geçmesiyle Doğu Akdeniz'deki Osmanlı gücü pekiştirilmişti.⁹ Osmanlılar bu adaları tamamen hâkimiyet altına aldığı adalardaki ticarî çıkarları Müslüman yöneticiler lehine kullanmamış,¹⁰ Balkanlarda yaptığı gibi Ege Adaları'nda büyüyen yerel ekonomik faaliyetlere ve canlılığa gayrimüslim adalılar aleyhine müdahale etmemiştir. Osmanlılar, 14. yüzyılın ikinci yarısında Balkanların yönetimini istimalet yöntemi ile devraldığında o bölgedeki yerel Ortodoks Hristiyan dinî ve sivil liderleri yönetimine entegre ederek kendi idaresini kurmuştur. İstimalet, Balkanlardaki idareyi elinde tutmasını sağlayan razı etme ve iyi muamele güvencesine dayalı Osmanlı yurtlandırma politikası olarak bilinir.¹¹ Kuzey Ege Adaları'nda da idareye aynı yöntemle devam edilmiştir.¹² Bununla beraber, şunu hatırlamakta fayda vardır: Osmanlılar, hatta daha doğru bir ifadeyle bir deniz gücü olarak Türkler, Doğu Akdeniz'de bir iç deniz olan Ege Denizi'nde düzenli olarak 14. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Menteşe Beyliği'nden Türk kuvvetleri Güney Ege'ye çıkarak (1304) Midilli, Rodos ve Efes'e akınlar düzenlemişler, çözülmekte olan Bizans İmparatorluğu'nun yerel deniz kuvvetleri ile zaman

⁹ Cevdet Küçük, "Giriş", der. Cevdet Küçük, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, Ankara: SAEMK, 2001, 4-5; Feridun Emecen, "Ege Adalarının İdari Yapısı", *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, der. İdris Bostan, Ankara, SAEMK, 2003, 8-18.

¹⁰ Molly Greene, *A Shared World. Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000, 10.

¹¹ Halil İnalçık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans" Halil İnalçık, *Essays in Ottoman History*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.

¹² Heath W. Lowry, *Fifteenth Century Ottoman Realities, Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002.

zaman iş birliği yaparak denizin Latin hâkimiyetine girmesine karşı koymuşlardır.¹³

Boğazönü Adaları olarak da adlandırılan Kuzey Ege Adaları İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz; İstanbul'un fethini takip eden yıllarda Osmanlı yönetimine geçse de bir süre sonra Venedikliler tarafından işgal edilmiştir. 1479 yılında başlayan Osmanlı idaresi 1912'de Balkan Savaşları'yla sona ermiş ve adalar Yunanistan yönetimine geçmiştir. Taşoz Adası'nın gelirlerinden faydalanma hakkı, ispence¹⁴ ve cizye¹⁵ hariç, Mekke ve Medine'deki Vehhabî isyanını bastırmada gösterdiği çabalardan ötürü II. Mahmud zamanında 1813 yılında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya hediye edilmiştir.¹⁶ Taşoz Adası, Mehmed Ali Paşa'ya hediye olarak verildiği 1813 yılından 1902 yılına kadar Mısır yönetiminde kalmış ve oradan atanan vakıf müdürleri tarafından yönetilmiştir.¹⁷ Taşoz Adası'nın yönetimi, 1902'de Sultan II. Abdülhamid zamanında (y. 1876-1908) Osmanlı merkezî hükümeti tarafından Mısır'dan alınıp doğrudan Selanik vilayetine bağlanmış; sadece adanın vakıf işlerinin yönetimi Mehmed Ali Paşa Vakfı'na bırakılmıştır.¹⁸ Taşoz, 1902 ve 1912 yılları arasında Osmanlı merkezî yönetimi tarafından atanan yöneticilerce idare edildiğinden, adadaki gayrimüslim ahalinin Osmanlı merkezî ve yerel yönetimi tarafından nasıl idare edildiği sadece bu dönem için incelenmiştir.¹⁹

¹³ Halil İnalçık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and the Crusades" *Byzantinische Forschungen* 9, 1985, 181.

¹⁴ İspence, Osmanlılarda gayrimüslimlerden alınan Rumeli'ye mahsus örfi bir vergidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu topraklarında Hristiyanlara uygulansa da Orta ve Batı Anadolu'da bazı istisnalar dışında uygulandığı görülmemiştir. Halil İnalçık, "İspence", *DİA*, cilt 23, 177.

¹⁵ Cizye, İslam devletinde gayrimüslim erkeklerden can ve mal güvenliğinin sağlanması karşılığında alınan vergidir. Mehmed Erkal, "Cizye", *DİA*, cilt 8, 42; Osmanlılarda 16. yüzyıla kadar bu vergi için haraç terimi kullanılmış, cizye veya cizye-i şer'i sonradan yaygınlaşmıştır. Halil İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", *DİA*, cilt 8, 45.

¹⁶ Heath W. Lowry ve İsmail E. Erünsal, *Remembering One's Roots, Mahmed Ali Paşa of Egypt's Links to the Macedonian Town of Kavala*, İstanbul: Bahçeşehir University Press, 2011, 39-48; Svat Soucek, "Tashoz", *Encyclopedia of Islam*, 2. baskı, Leiden, Brill, 1999, 352.

¹⁷ Martin Strohmeier, "Economy and Society in the Aegean Province of the Ottoman Empire, 1840-1912" *Turkish Historical Review*, 1, 2010, 166.

¹⁸ Süleyman Kızıltoprak, "Taşoz", *DİA*, cilt 40, İstanbul, 2011 (2011a), 160.

¹⁹ Taşoz Adası'nın 19. yüzyıldaki idarî ve ekonomik yapısı ve 1902'de Mısır'dan alınıp Selanik'e bağlanarak Osmanlı merkezî yönetimine bağlanma sürecinin detaylı incelemesi için bkz. Süleyman Kızıltoprak, *II. Abdülhamid Han'ın Politikası ve Taşoz Operasyonu*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2011.

Adaların Tarihi Geçmişi

İmroz, Limni ve Semadirek'te MÖ 4. ve 5. yüzyıllarda Pelasg²⁰ denilen yerli halkın yaşadığı bilinmektedir. Herodotos'un yazılarında Pelasgların; Epir, Güneydoğu Trakya, Argos, Mora Yarımadası ve Girit'in yerli halklarından olduğuna dair deliller saptanmıştır.²¹ Pelasgların Ege Adaları'na gelmeden önce Attika bölgesindeki İmettos Dağı'nın eteklerinde yaşadıkları bilinmektedir. Atinalılar, Akropolis surunu inşa etmeleri karşılığında bu bölgeyi onlara vermişlerdi (MÖ 1192). Tarihçi Hekaios, çorak halde bulunan bölgeyi ekip biçerek verimli hale getiren Pelasgları, Atinalıların kıskançlık nedeniyle kovduklarını yazmıştır. Herodot Tarihi'nde ise Pelasgların Attika'da bulundukları yerden Atinalılara karşı seferler düzenlemeye kalkıştıkları için kovuldukları, gittikleri yerler arasında İmroz ve Limni'nin yer aldığı ve Pelasgların Atinalılarla oturmaya başlamadan çok önce Semadirek Adası'nda yaşadıkları yazılıdır. Dağınık halde bulunan Pelasgların bir kısmı Çanakkale Boğazı kıyılarında ve bir kısmı da Ege Adaları'nda yaşamışlardır.²² Ancak, MÖ 547- MÖ 330 arasında Anadolu ve çevresi, Kuzey Ege Adaları dâhil, Pers Komutan Otanes'e teslim olup Pers hâkimiyetine girmiştir.²³ Gelibolu Yarımadası'nı yönetebilmek, Trakya'ya kolaylıkla seferler düzenleyebilmek ve Çanakkale Boğazı geçişini kontrol edebilmek açısından İmroz'un coğrafi konumunun önemini fark eden Atinalılar; kralları Miltiades zamanında (MÖ 493 civarında) İmroz'u egemenlikleri altına alıp bir Atina kolonisi durumuna getirmişlerdi. Atinalılar fakir ve mülkü olmayan vatandaşlarını İmroz'a yollamışlar, böylece ada bir Atina klerukluğu haline gelmiştir.²⁴ Gelibolu ve diğer Ege Adaları'na da *klerukhos*ların gönderildiği bilinmektedir.²⁵ Antik Yunan Medeniyeti'ne Atina şehir devletine katılarak dâhil olan Kuzey Ege Adaları, Atina ve Roma İmparatorluğu arasındaki Makedonya Savaşları sonunda (MÖ 215-168) Romalıların eline geçmiştir.

Herodot tarihinde, Taşoz'a ilk yerleşenlerin adanın zengin madenlerini fark eden Fenikeliler olduğu yazılıdır. Ada, MÖ 5. yüzyıl ortalarında

²⁰ Helenler Ege Denizi'ne gelmeden önce adalarda yaşayan yerli halk.

²¹ Suna Çağaptay, "Bir Adanın Arada Kalmışlığının Öyküsü. İmroz'un Osmanlı Öncesine Bakış" *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine*, ed., Feryal Tansuğ, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2012, 41.

²² Andreas Moustoksidis, Kutlumuşlu Vartholomeos, *İmbros Tarihi Üzerine Bir İnceleme*, İmroz: Gökçeada/İmroz Koruma ve Yardımlaşma Geliştirme ve Yaşatma Derneği, 2010, 57-58 (ilk basım, 1845), 71, 73, 75.

²³ Çağaptay, 2012, 41; Moustoksidis, Vartholomeos, 2010, 79.

²⁴ Çağaptay, 2012, 41; Kutlumuşlu, Vartholomeos, 2010, 81; *Klerukh* kelime olarak fakir vatandaşların yaşamaları için oluşturulan yer demektir. Çağaptay, 2012, 41, DN, 20.

²⁵ Kutlumuşlu, Vartholomeos, 2010, 83.

Pers istilasına uğradıktan sonra Atina Birliği'ne dâhil olmuş. Ancak birlik-ten çıkmak için isyan etmiş, birliğe dâhil olmamak için üç yıl direndikten sonra tekrar Atina Birliği'ne girmiştir.²⁶

Adalar, Roma İmparatorluğu'nun batı ve doğu şeklinde ikiye ayrılmasın-dan sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nda ya da modern çağdaki ifadesiyle Bizans İmparatorluğu'nda kalmıştır. Uzun bir süre Doğu Roma/Bizans İm-paratorluğu hâkimiyetinde kalsa da zaman zaman Venedik ve Cenevizliler arasında el değiştirmiş ve 1352'den 1462'ye kadar önce Bizans sonra Os-manlı hâkimiyetinde Cenevizli Gattilusio ailesi tarafından yönetilmiştir; ta ki Papa kuvvetleri 1457'de Limni, Semadirek ve Taşoz adalarını, Venedikli-ler 1466'da İmroz Adası'nı hâkimiyetleri altına alana kadar. Adalarda 1912 yılına kadar süren Osmanlı egemenliği 1479 yılında kurulmuştur.²⁷

Arkeolojik kazılar, İmroz Adası sahilinde bulunan yerleşimin Palyokastro (Palaiokastro) Tunç Çağı'na (MÖ 4000-MÖ 2000) dayandığını ortaya koy-muştur.²⁸ Yunan düşünür Efstathios'a (Eustathios) göre İmroz Adası'nın ismi adalıların tanrılarından olan Hermes'e verdikleri "İmbramos" ismin-den gelmektedir. Bunun yanı sıra Rodoslulara ait Karia bölgesindeki Kaunos şehrinde Imbros adında bir kale olduğu bilinmektedir.²⁹ MS 6. yüzyılda ya-şayan Bizantiumlu yazar Strabon ise adayı bir Trakya adası olarak tanımla-yıp Kavirlerin ve Karialıların burayı Hermes tanrısına verdikleri kutsal isim olan "İmbramos" olarak yazıp halkına Imbroslular denildiğini belirtmiştir.³⁰ Bilge Umar ise Luwi dilinde "Yüce Tanrıça" anlamına gelen "Imaura" sözcü-ğünün antik Yunan dilinde "İmuros" olarak kullanılıp daha sonra "Imbros" a dönüştüğünü belirtmiştir.³¹ Yukarıda belirtildiği gibi adanın isminin kökeni hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmasa da var olan tarihî kaynaklar ada-nın Yunancadan (Ιμβρος) Türkçeye "Imbros" veya "İmvros" olarak transkri-be edilen isminin Helen öncesi dönemden geldiği konusunda hemfikiridir. Osmanlılar Bizans hâkimiyetini sonlandırıp adayı idarelerine aldıklarında adanın Helen öncesi ismini koruyarak "İmroz" امروز şeklinde kullanmış-lardır.³² Adanın 1970 yılına kadar "İmroz" olarak kullanılan adı, 1970 yı-lında "Gökçeada" olarak değiştirilmiştir. Antik Yunanca ismi "Limnos" olan Limni Adası'nın ismi uluslararası literatürde Yunancadan (Λήμνος) "Lēm-

²⁶ Kızıltoprak, 2011a, 159.

²⁷ Bkz. 1. Bölüm.

²⁸ Çağaptay, 2012, 39.

²⁹ Kutlumuşlu, Vartholomeos, 2010, 63.

³⁰ Çağaptay, 2010, 40.

³¹ Age.

³² Adanın adı 19. yüzyıla ait Osmanlıca belgeler ve salnamelerde (امروز) şeklinde yazılırken, Pîrî Reis 16. yüzyılda *Kitab-ı Bahriye* isimli eserinde (المرور) şeklinde yazmıştır.



Kal'a-i İmroz Kal'a-i İskinit (İmroz Kalesi, İskinit Kalesi), Pîrî Reis, 2013, 31.

nos" olarak transkribe edilip "Limnos" olarak telaffuz edilmektedir.³³ Osmanlılar 15. ve 16. yüzyıllarda adanın ismini "Limnos" (اليموس) şeklinde yazarak kullanmaya devam etmişlerdir. 18. yüzyıldan sonra adanın ismi Limni (اليمنى) olarak yazılmış ve modern Türkçeye bu kullanım geçmiştir.³⁴ Limni kullanımının İtalyanların adaya verdikleri "Stalimini" ya da "Stalimeni" isminden geldiği düşünülmektedir.³⁵ 1889 baharında adayı gezen Henry Fanshawe Tozer ise haritalarda "Stalimene" adının geçtiğini ancak bu adın o günlerde adada bilinmediğini ve sadece Limnos isminin kullanıldığını yazmıştır.³⁶ Pîrî Reis'in *Kitab-ı Bahriye* isimli eserinde ise adanın ismi Cezire-i İlimni (جزيرة اليمنى) olarak yazılmıştır.³⁷

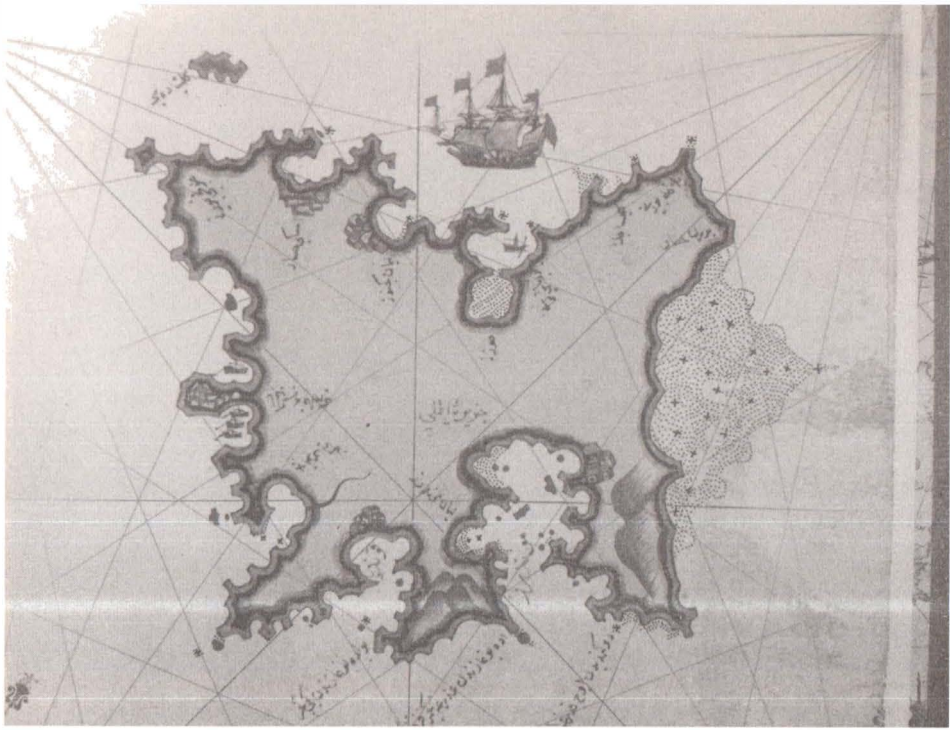
³³ A. H. De Groot, "Limni" *Encyclopaedia of Islam*, cilt 5, Brill, Leiden 1986, 763-764. Yunanca "H, η" Latince harflerle "Ē, ē" olarak transkribe edilir, bu harf Yunancada "i" sesi vermektedir.

³⁴ Lowry, 2002, 12.

³⁵ Age, 12; Demircan, 2014, 11.

³⁶ Fanshawe Tozer, *The Islands of the Aegean*, Chicago, 2. Baskı, 1976, 241. İngiliz yazar, öğretmen ve gezgin Henry Fanshawe Tozer (1829-1916) 1861 ve 1865 yılları arasında Osmanlı'nın Balkan topraklarına, 1870'lerde Kuzey Ege Adaları hariç Kiklad ve diğer Ege Adaları'na, 1889 baharında da Kuzey Ege Adaları'na seyahat edip gezdiği yerlerde öğrendiklerini ve gözlemlerini kaleme almıştır.

³⁷ Pîrî Reis, 2013, 33; Demircan, 2014, 11. <https://rante.org>



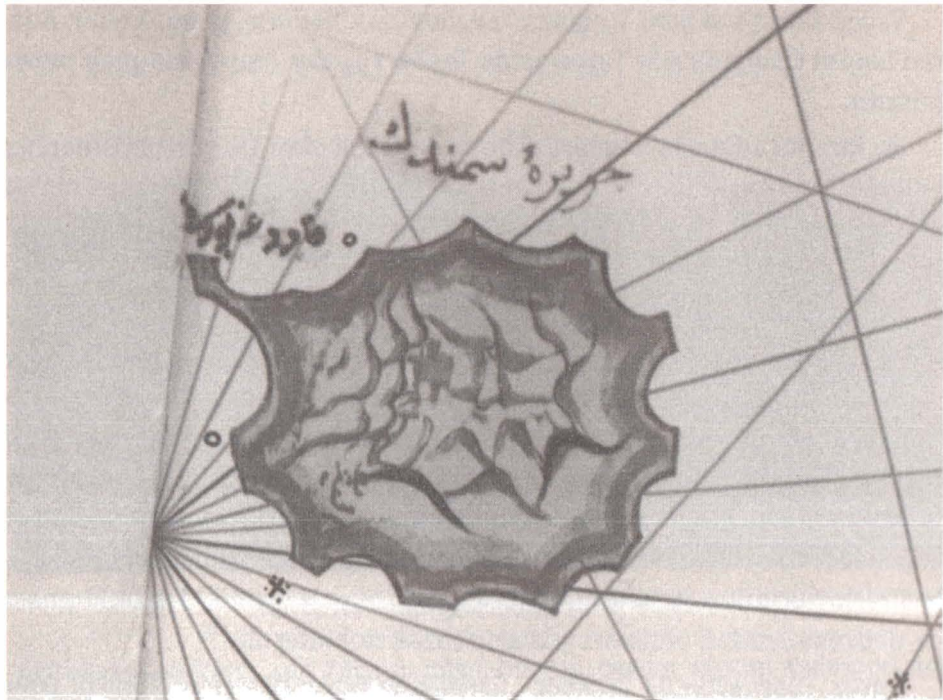
Cezire-i Limni (Limni Adası) , Pîrî Reis, 2013, 33.

Bizans zamanında, Sisam (Samos) Adası'ndan gelenler tarafından iskân edildiği düşünülen Semadirek Adası'nın adı Yunanca "Trakya Samos"u anlamına gelen "Samothraki"dir (Σαμοθράκη). Pîrî Reis ünlü eserindeki haritada adanın adını Semendek (سمندك) olarak yazıp Hristiyanların adaya "Santa Mendirake" dediğini belirtmiştir.³⁸ Latinler adaya "Sanctus Mandrachi" demişlerdir.³⁹ Yunanca adıyla ses uyumu içinde olması nedenleriyle Osmanlıcada "Semadirek" olarak kullanılmıştır.⁴⁰

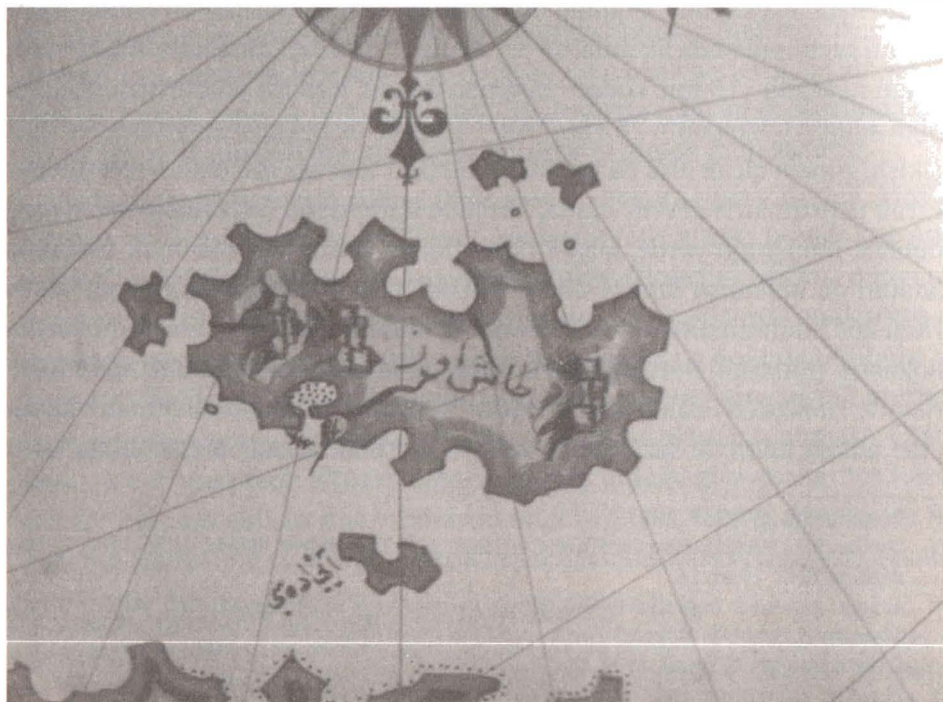
³⁸ Pîrî Reis, 2013, 30.

³⁹ Alexander Kazhdan, Nancy Patterson Sevcenko "Samothrace", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, cilt 3, New York, Oxford: Oxford University Press, 1991, 1837.

⁴⁰ İlhan Şahin, "Semadirek", *DİA*, cilt 36, İstanbul, 2009, 458-459. Bu kitapta kullanılan 19. yüzyıl Osmanlıca belgelerde adanın adı سمندك olarak yazılmıştır.



Cezire-i Semendek (Semadirek Adası), Pîrî Reis, 2013, 31.



Cezire-i Taşoz (Taşoz Adası), Pîrî Reis, 2013, 35.

Taşoz Adası'nın ismi Yunanca "Thasos"dan (Θάσος) gelmektedir. Adanın ismini Osmanlıcada Taşoz ya da Taşöz (طاسوز) olarak okumak mümkündür.

Bu kitapta adaların isimleri –kitaba dayanak olan 19. yüzyıl Osmanlıca belgelerinde yazıldığı şekliyle– İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz olarak kullanılmaktadır.

Adaların Coğrafi Konumları:1889 yılının baharında Kuzey Ege Adaları'nı ziyaret eden Tozer, bu adalara denizden ulaşmanın zorluğundan bahsederken Çanakkale Boğazı'nın tam ağzında bulunmaları nedeniyle İmroz ve Limni'nin antik çağlarda Atina medeniyeti ile diğer adalara nazaran daha yoğun ticarî ve politik ilişkisi olduğu tespitinde bulunmuştur.⁴¹ Birbirine hayli yakın olan İmroz, Limni, Midilli, Semadirek ve Taşoz'un verimlilik durumları, toprak özellikleri, denizden ulaşılabilirlikleri birbirlerinden farklıdır. Adalarda aktif olan volkanik dağ bulunmasa da depreme yatkın olmaları adaların ortak noktalarıdır.⁴²

İmroz –Bozcaada ile beraber– Çanakkale Boğazı'na girişi kontrol eden adadır. Antik çağın sonunda Akhea (Achea)⁴³ eyaletinin bir parçası olan İmroz, 9. yüzyılın sonunda Ege Adaları bütünüünün bir parçası durumuna gelmişti. Ada, 7. yüzyılda İstanbul'un uğradığı Arap saldırıları sırasında İstanbul'un savunmasında ilk saflarda yer almıştı.⁴⁴ İmroz, Çanakkale Boğazı'na en yakın noktada –15 km. kadar– bulunan adadır. Kabaca dikdörtgen şeklinde olan adanın yüzölçümü 285 km²'dir.⁴⁵ Adanın kuzeyi kısmen yüksek ve inişli çıkışlı, güneyi alçak olsa da tepeliktir. Adanın toprağı volkanik ve tortuludur. Etrafi uçurumlarla çevrili adada, özellikle kuzeydoğu tarafındaki ana nehrin denizle buluştuğı yerde, küçük düz sahiller vardır. Burada, aynı zamanda, adanın en kullanışlı limanı, antik eski şehir ve Ortaçağ limanı olan Kastro (Kaleköy) bulunmaktadır. Adanın ikinci önemli Ortaçağ yerleşimi olan Paliokastro (Shinudi, Dereköy) savunması daha kolay olduğundan adanın içerisinde, denizden uzakta kurulmuştur.⁴⁶ İmroz'da tezgâhta dokunan yünden elde edilen kilim ve seccade, battaniye, yastıklık kumaş üretilmekte, tarım

⁴¹ Tozer, 1976, 232-233, 235.

⁴² Christopher Wright, *The Gattilusio Lordships and The Aegean World, 1355-1462*, Leiden, Boston: Brill, 2014, 14.

⁴³ Achaia, genel bir coğrafya terimi olarak Peloponezya'nın kuzeybatısına verilen isimdir. Timothy E. Gregory, "Achaia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, cilt 1, New York, Oxford: Oxford University Press, 1991,11.

⁴⁴ Timothy E. Gregory, "Imbros", *The Oxford Dictionary of Byzantine*, 988.

⁴⁵ *Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi, 1302 (1885)* Sakız: Cezayir-i Bahr-i Sefid Matbaası, 255.

⁴⁶ Wright, 2014, 20.



İmroz Kalamia Agios Ioannis Kır Kilisesi.

ürünlerinden hinta, şair (arpa), mısır, burçak, çavdar, susam, palamud, zeytin, pamuk, bakla, nohut, börülce, fasulye, anason, soğan, arpacık, sarımsak, üzüm, kavun, karpuz yetiştirilmekte ve az miktarda ipek ve bal elde edilmekte olduğu bilinmektedir.⁴⁷ 1884 yılında adada 1 cami ve 6 kilise bulunmaktadır. Bu 6 kilise ile kastedilen adanın 6 köyünde bulunan merkez kiliseleri olmalıdır, zira adada sadece köylerde değil köylere uzak yerlerde de kır kilisesi denilen birçok şapel bulunmaktadır.⁴⁸ Günümüzde çoğu yıkık durumda olan bu kır kiliselerinin kullanımda olanlarını ziyaret etmek mümkündür.

Kabaca kare şeklinde olan Limni Adası –Sakız (Hios), Rodos, Midilli, Eğriboz ve Girit’ten sonra– 477 km² yüzölçümü ile altıncı büyük Ege Adası’dır. Güneydeki Mondros ve kuzeydeki Purna (Pourni) Körfezi adayı neredeyse eşit olarak ikiye ayırır. Kuzey Ege Adaları içerisinde anakaraya en uzak ada olan Limni, batıda Athos Dağı Yarımadası ile doğuda Gelibolu Yarımadası ile Troy’a eşit uzaklıktadır. Kuzey Ege Denizi’nin coğrafi merkezi konumunda olması, adadan birçok yöne seyahate olanak tanımıştır. Çeşitli kıyılara eşit mesafede olması, diğer adalarda olduğu gibi anakaraya bakan tek bir limanın gelişip öne çıkmasını engellemiştir. Limni, Çanakkale Boğazı’nın ağzına İmroz ve Semadirek’ten daha uzak kalsa da boğazı geçmek

⁴⁷ *Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi, 1302 (1885), 255.*

⁴⁸ Hrisostomos Kalaycı, Miron Metropolitidi, *H Eklisies ke ta Ksoklisia tis Imvrou, i Thriskeftikotita ke i Laiki Paradosi tou Nisiou* [İmroz’un Kiliseleri ve Manastırları, Adanın Dinî ve Folklorik Geleneği] Atina: Etairia Meletis tis kathimas Anatoli, 2007. Melitonos Karas, “İmroz’da Dinî Hayat ve Kiliseler”, *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine*, İstanbul: Heyamola, 2012, 50-79.



Semadirek Adası'nın İmroz'dan görüntüsü . Fotoğraf: İmrozlular Derneği (Atina) Arşivi.

için daha uygun rüzgârlara sahiptir; hattâ kış aylarında uygun akıntılarda geçişi mümkün kılmaktadır. Athos Dağı'na çok yakın mesafede bulunması Bizans zamanında oradaki manastırlarla yakın ilişkiler içinde olduğunu açıklamaktadır. Adanın merkez şehri güneybatıdaki Palyokastro'dur (Palaïokastro, Myrina). Bir Ortaçağ şehri olan Kotzinos'un kuzeydoğusundaki Purna Körfezi'nde ise antik çağlarda adanın ana yerleşimi olan Hephestia (Hephaistia) bulunmaktadır. Batısı ve kuzeybatısı inişli çıkışlı olsa da ada, diğer Ege adalarına nazaran istisnai bir biçimde alçak bir adadır. Kısmen bu nedene bağlı olarak diğer Ege adalarına göre daha az yağış almaktadır. Adadaki tortul jeolojik yapı ve iklim, diğer Kuzey Ege Adaları'na nazaran daha fazla tahıl tarımını mümkün kılmıştır.⁴⁹

Bu kitaba konu olan adaların en küçüğü, Taşoz'un doğusunda bulunan Semadirek'tir (182 km²),⁵⁰ adanın Limni'ye uzaklığı 60 mildir.⁵¹ Ege Adaları içinde en yüksek dağa sahip olan adadır (Fengari Dağı, 1600 m.).⁵² Sığ yamaçlı oval kıyıları olan adada –adanın güneydoğusu hariç– Ege Adaları'nda görülmeyen geniş sahiller vardır. Gemilere barınak olabilecek doğal limanlardan yoksun olan adanın kuzeybatısındaki Kamario-tissa Limanı çok koruyucu olmamakla birlikte, gemilerin barınabileceği bir limandır. Bu durum, adada yaygın denizcilik faaliyetlerine olanak tanımamıştır. Ada, yakınındaki Taşoz Adası kadar yağmur almasa da epey miktarda yağmura ve kar yağışına maruz kalmakta; adanın kuzeyindeki birçok akarsu da bu sayede beslenmektedir. Bir uçtan bir uca saymakla bitmeyen ağaçlarla kaplı olan ada⁵³ bal ve keçileriyle ünlüdür.⁵⁴

Girintili çıkıntılı küçük koylardan oluşan, kabaca bir yuvarlak şeklinde ve yüzölçümü 398 km² olan Taşoz Adası, Kuzey Ege Adaları içinde Bal-kan şehri Kavala'ya yakınlığı nedeniyle anakaraya en yakın olan adadır.

⁴⁹ Age. 20-21.

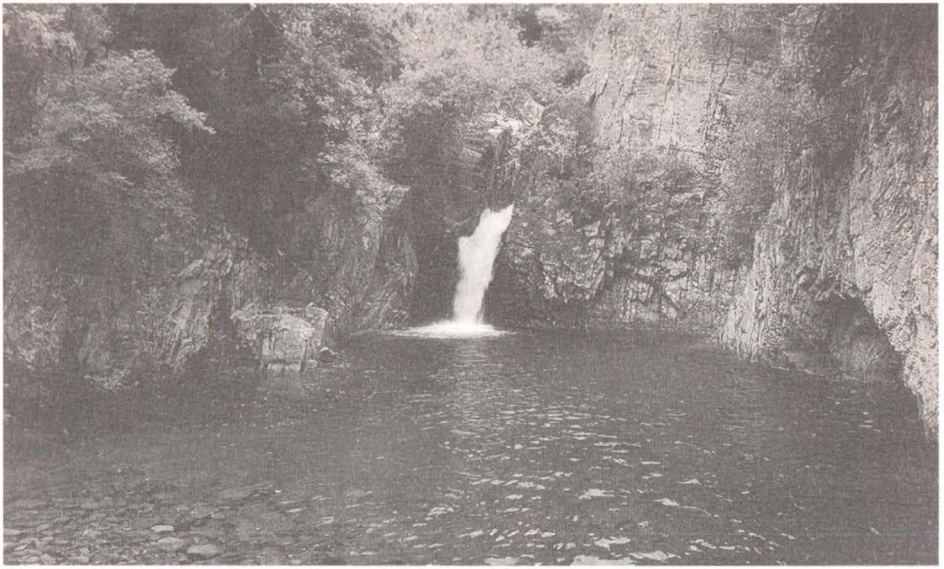
⁵⁰ Age. 19.

⁵¹ *Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi*, 1302 (1885), 257.

⁵² Şahin, 2009, 458.

⁵³ Wright, 2014, 19-20.

⁵⁴ Kazhdan, Sevchenko, 1991, 1837.



Semadirek Şelalesi. Fotoğraf: Dimitra Tambaki Gaytaci.

Kavala şehrine olan uzaklığı 11 deniz milidir. Taşoz, bu şehrin tam karşısında bulunan doğal limanları sayesinde tarih boyunca Kavala ile yakın irtibat içinde olmuştur.⁵⁵ Adanın kuzeydoğusunda Limenas –Osmanlılar tarafından Liman veya Limanköy denilen yer– ve güneybatısında Kasaviti –Osmanlılar Kasavit olarak yazmışlardır– denilen iki doğal liman bulunmaktadır.⁵⁶ Zengin ormanlara sahip dağlık bir ada olan Taşoz’da tarıma elverişli topraklar, bol miktarda üzüm bağları ve zeytin ağaçları ve çinko, gümüş, civa gibi maden kaynakları bulunmaktadır.⁵⁷ Adada yerleşimler, denizden gelen korsan saldırılarından korunmak için adanın içlerindeki ormanlık alanlarda kurulmuştur.⁵⁸

⁵⁵ Wright, 2014, 18; Kızıltoprak, 2011a, 159.

⁵⁶ Kızıltoprak, 2011a, 159.

⁵⁷ *Age*, 159.

⁵⁸ Soucek, 1999, 352-353.

Literatürde Osmanlı İdaresinde Ege Adaları

Geleneksel Yunan tarihçiliğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rum Ortodoks Hristiyan cemaat, Osmanlı yönetiminde ezilen, baskı gören bir ahali olarak tarif edilirken cemaatin, Osmanlıya karşı sürekli bir direniş içinde olduğu ve 19. yüzyılda bunun "millî uyanış"a dönüştüğü vurgulanmıştır.⁵⁹ Yine aynı görüşe göre, "Ege Adaları" konusu özelinde -1912 yılında, On İki Adalar, Sisam (Samos), ve Sakız (Hios) adaları hakkında basılan bir esere dayanılarak- Ege Adaları'nın, Osmanlı tarafından tamamen özerk birimler olarak yönetildikleri ileri sürülmektedir.⁶⁰ Bu görüşe karşılık olarak Osmanlı tarafında yazılan eserde Ege Adaları'nın çeşitli ekonomik muafiyetleri olduğu kabul edilirken, tamamen özerk oldukları iddiası reddedilmiştir.⁶¹ Osmanlıca kaynaklara dayanılarak yapılan bazı çalışmalar, Osmanlı hâkimiyetinde olan adalarda değişik idarî ve ekonomik düzenlemelerin yapıldığını ve oralara özgü ürünler, düşük nüfus ve sınırlı ekonomik kaynaklar göz önüne alınarak zaman zaman vergi muafiyetleri getirilip ekonomik ayrıcalıklar sağlandığını ve bunun *hass* ve *vakıf* sistemlerinin uygulanmasından kaynaklandığını göstermiştir. Şöyle ki *hass* veya *vakıf* olarak sınıflandırılan bölgelerin gelirleri doğrudan yöneticilerine -ya sancak beyine ya vakıf kurumuna- ait olurdu ve belirlenen vergi miktarı yerel yönetici tarafından merkezî hükümete iletilirdi.⁶² Bundan başka, son zamanlarda Osmanlı tarih yazıcılığında Balkanlar hakkında yapılan bazı çalışmalar, Osmanlı merkezî yönetiminin gayrimüslimlerin hatırı sayılır sayıda bulunduğu bölgelerde ahaliyi yönenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına göre sağladığı özel koşullarda idare ettiğini kanıtlamıştır.⁶³ Osmanlı

⁵⁹ Pashalis Kitromilides, *Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy, Studies in Culture and Political Thought of South-Eastern Europe*, Great Britain: Variorum, 1994: 149-192; Nikolaos Pantazopoulos, "Community Laws and Customs of Western Macedonia under Ottoman Rule," *Balkan Studies*, cilt 2, s. 3, (1961-1962): 1-22; Stephen G. Xydis, "Medieval Origins of Modern Greek Nationalism," *Balkan Studies*, sy. 9, 1968: 1-20; Konstantinos Apostolou Vakalopoulos, *Modern History of Macedonia, 1830-1912*, Selanik, Barbounakis, 1988.

⁶⁰ Jeanne Z. Stéphanopoli, (1912). *Les Iles de l'Egée, leurs privileges* [Ege Adalarının Ayrıcalıkları] Atina: Imprimerie Th. Apostolopoulos.

⁶¹ Anonim, *La Verité sur les 'Iles de La Mer Egée' Et Leurs privileges* Constantinople. 1912.

⁶² Cevdet Küçük, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, der. C. Küçük Ankara: SAEMK, 2001; Bostan, 2003; Emecen, 2003; Vahdettin Engin, "Ege Adaları'nda Tanzimat Dönemi Osmanlı Mali Uygulamaları (1839-1923)" *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, Bostan, 2003: 91-114; Ömer İşbilir, "Ege Adalarında Sosyal Yapı," *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, Bostan, 2003.

⁶³ Fikret Adanır, "Semi-autonomous provincial forces in the Balkans and Anatolia", *The Cambridge History of Turkey*, der. Suraiya N. Faroqhi, cilt 3, Cambridge: Cambridge University Press, 2006: 157-185; Bruce Masters, "Semi-autonomous forces in the Arab Provinces", *Age*. 186-206. Dina Rizk Khoury, "The Ottoman centre versus provincial power-holders: An analysis of the historiography", *Age*. 135-156; Lowry, 2002.



Taşoz, Arhangel Manastırı'na giderken Limeria ve Alikı sahilleri arasında.
Fotoğraf: Funda Aydın.

tarihçiliğinde Girit⁶⁴, Sakız⁶⁵, Limni⁶⁶ ve Taşoz⁶⁷ adalarının Osmanlı dönemi hakkında ilk el kaynaklara dayanan çalışmalar mevcuttur. Akademik camiada, Rumların Ege Denizi'ndeki bölgesel ve yerel ticaret yaşamını en çok Yunan sosyal bilimciler araştırmışlardır. Bu araştırmacılara göre Rumların Doğu Akdeniz'de yürüttükleri canlı ticarî aktiviteler, 1821 Yunan İsyanı'nın da nedenleri arasındadır. Bununla beraber, Girit Adası da hesaba katıldığında, Doğu Akdeniz'de ticaretin canlanması, 19. yüzyıldan önce Osmanlıların Venediklilerin Girit'teki, yani Doğu Akdeniz'deki varlıklarına son verdikleri (1699) dönemde olmuştur. Bu noktada Yunan resmî tarihçiliğinin gereksinimlerini hesaba katmak gerekir ki bu da Müslümanların Doğu Akdeniz'deki varlıklarını görmezlikten gelmeyi içermektedir.⁶⁸ Doğu Akdeniz'de

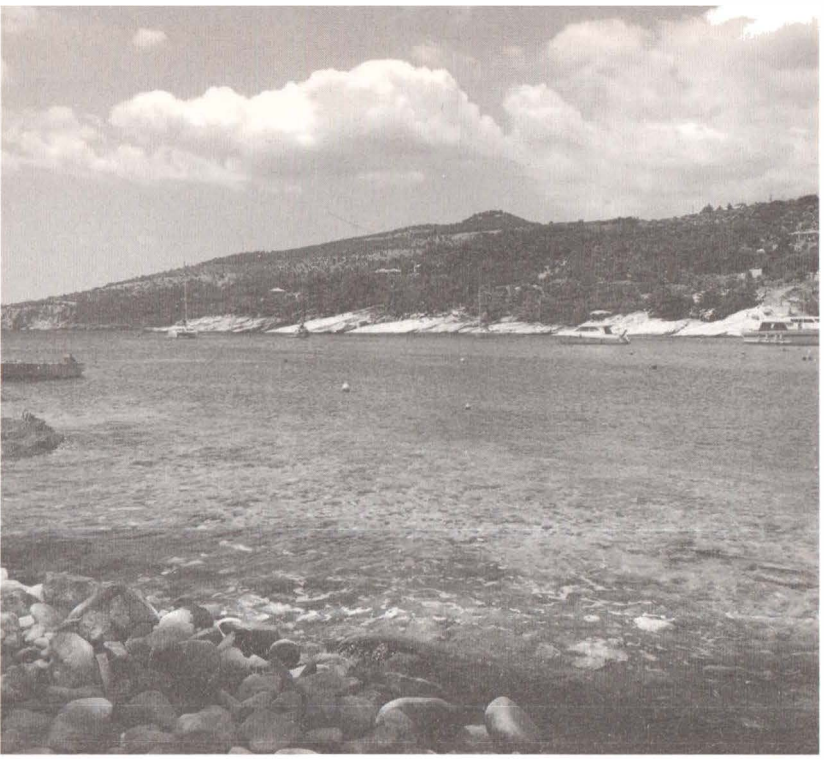
⁶⁴ Nükhet Adıyeke, Nuri Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2007; Molly Greene, *A Shared World. Christians and Muslim in the Early Modern Mediterranean* Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000.

⁶⁵ Dilara Dal, "XVIII. Yüzyılda Sakız Adası'nın Etnik Yapısı ve Ortodoks-Katolik Reaya Arasındaki İlişkiler" *Tarihin Peşinde, Uluslararası ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 1, 2009: 51-70; Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, İstanbul, Phoenix, 2005.

⁶⁶ Lowry, 2002; Demircan, 2014.

⁶⁷ Kızıltoprak, 2011.

⁶⁸ Greene, 2000, 6.



Taşoz, Marbel (Mermer) sahili. Fotoğraf: Funda Aydın.

bir “ara deniz” olan Ege Denizi’nde nüfusun çoğunluğunu Rum Ortodoks Hristiyanların oluşturduğu adalar bulunması, geleneksel Yunan tarihçiliği tarafından “Yunan gölü” nosyonunun ortaya atılmasına neden olmuştur.⁶⁹ Ancak, geleneksel Yunan tarihçiliği “Yunan gölü” olarak nitelendirdiği Ege Denizi’nde nüfusu ağırlıklı olarak Rum Ortodoks Hristiyan ve kısmen Katolik Hristiyan olan adaların Osmanlı tarafından nasıl idare edildiğini ilk el Osmanlıca kaynaklara dayanarak incelememiştir.

Son zamanlarda Yunan tarihçiliğinde yapılmış bazı revizyonist çalışmalar, geleneksel Yunan tarihçiliğine bir alternatif oluşturmuştur. Kıbrıs⁷⁰ ve Girit,⁷¹ gibi Akdeniz’e hatırı sayılır mal akışı sağlayan büyük adaların

⁶⁹ Age.

⁷⁰ Marios Hadjianastasis, “Cyprus in the Ottoman Period: Consolidation of the Cypro-Ottoman Elite, 1650-1750”, *Ottoman Cyprus: A Collection of Studies on History and Culture*, der., N. M. Michalis Kappler, E. Gavriel, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009, 63-88; Andonis Hadjikyriacou, “Society and Economy on an Ottoman Island: Cyprus in the Eighteenth Century”, Doktora Tezi, School of Oriental and African Studies, University of London, 2011.

⁷¹ Greene, 2000; Adıyeke A. Nükhet, N. Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006.

yanında Ege'deki daha küçük Leros,⁷² Samos,⁷³ Andros,⁷⁴ ve Patmos⁷⁵ adalarıyla ilgili araştırmalar, Ege Adaları'ndaki Osmanlı yönetimini inceleyerek Osmanlı döneminin sosyal ve ekonomik özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki, bu çalışmalar adalı Rumlar ile Osmanlı merkezî yönetimi arasındaki iletişimin Müslüman yerel yöneticiler sayesinde kurulduğunu, adalıların sorunları için Osmanlı yönetimine başvurduklarını ve Osmanlı merkezî hükümetinin adaların ekonomik durumları ile yakından ilgilenildiğini ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarındaki Rum cemaatini nasıl yönettiğini irdeleyen bu çalışma, bu alanda yapılan araştırma ve çalışmaları zenginleştirecek ve Osmanlı sosyal ve kültürel tarihine katkıda bulunacaktır.

Akdeniz tarihinin ünlü düşünürü Fernand Braudel, Akdeniz'de birlik ve devam nosyonu olduğunu ve bunda çevresel faktörlerin belirleyici olduğunu ileri sürdüğü ünlü eserinde, din ve kültürün Akdeniz'de ayrım yaratmadığını, diğer bir deyişle, çok dinli ve etnik gruplardan oluşan Akdeniz insanların ayrışmadığını öne sürmüştü.⁷⁶ Braudel'in bu görüşüne, diğer bilinen iki Akdeniz tarihçisi, Henri Pirenne and Andrew Hess katılmayarak karşı çıkmışlardır. Pirenne'ye göre, Akdeniz'de 7. yüzyılda meydana gelen Müslüman Arap istilaları, sadece Roma İmparatorluğu tarafından sağlanmış olan Akdeniz birliğini bozmakla kalmayıp bölgede denizin iki ucunda düşman iki medeniyetin (Hristiyanlık ve İslam) yerleşmesine neden olmuştu.⁷⁷ Benzer bir şekilde, Hess de Braudel'e katılmayarak Akdeniz'in sınırlarının İspanyollar ve Osmanlılar arasında –net bir şekilde belirlenmiş olarak– doğu ve batı diye dinin belirlediği iki ayrı alana ayrıldığını savunmuştu.⁷⁸ Bu kitapta sunulan bulgular, Pirenne ve Hess gibi Akdeniz ile ilgili

⁷² İlektra D. Kostopoulou, *He Leros sten Othomanike Autokratoria: selides apo ta vivlia tes demogerontias* [Osmanlı İmparatorluğu'nda Leros: Yaşlılar Meclisi'nden Sayfalar] Atina: Philistor, 2005.

⁷³ Sofia N. Laiou, *H Samos kata ten othomanike period: ptyches tou koinonikou kai i oikonomikou viou, 16^{es}-18^{es} ai* [Osmanlı Dönemi'nde Samos: 16. ve 18. yüzyıllar arasında Sosyal ve Ekonomik Hayat] Selanik: University Studio Press, 2002.

⁷⁴ Elias Kolovos, "Ottoman Documents from the Aegean Island of Andros: Provincial Administration, Adaptation and Limitations in the Case of an Island Society (late 16th-early 19th century), *Documents de Travail du CETOBAC*, der. Vatin, Veinstein, Gilles, sy. 1, Les archives de l'insularite ottomane, Paris: CETOBAC, 2010, 24-27.

⁷⁵ Michael Ursinus, "Local Patmians in Their Quest for Justice: Eighteenth Century Examples of Petitions Submitted to the Kapudan Paşa" *Documents de Travail du CETOBAC*, der. Nicolas Vatin, Gilles Veinstein sy. 1, Les archives de l'insularite ottomane, der. Nicolas Vatin, Gilles Veinstein, Paris: CETOBAC, 2010, 20-23.

⁷⁶ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, University of California Press, ilk baskı, 1972, 1995.

⁷⁷ Greene, 2000, 3.

⁷⁸ Age. 4.

analizler yapanların, Osmanlının Akdeniz’de nüfusu ağırlıklı olarak Rum Ortodoks Hristiyan olan adalıları nasıl yönettiğini göz ardı etmemeleri gerektiğini göstermiştir. Zira Müslüman Osmanlı imparatorluk yönetiminin Hristiyan adalıları algılama ve yönetme şekli Akdeniz’de bir iç deniz olan Ege Denizi’nde –varsayıldığı gibi– yöneten ve yönetilen arasında din ve kültür farklılığına dayanan bir çatışma zeminine dayanmamıştır.

Osmanlı Sosyal Sisteminde Gayrimüslimler

İslam Tarihi’nde dinî ayrıma göre yönetim, İslam devleti ve gayrimüslimler arasındaki zimmet anlaşmasına dayanıyordu: İslam hukukunda ehl-i kitap anlayışı vardır; Ehl-i kitap, kutsal kitabı olan dinler anlamına gelir; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın kutsal kitabı vardır. İslamiyet, ehl-i kitap olan diğer dinleri ve peygamberlerini tanır, kutsal sayar. İslam anlayışında diğer kitaplı dinler de kutsal olduğundan İslam devleti bu dinlerin mensuplarının ırz, can ve mal güvenliğini koruyup himaye etmekle yükümlüdür. Onlar da bu koruma karşılığında bir vergi, cizye verirler. İslam hukukunda bu karşılıklı anlaşmaya *zimmet*, anlaşmanın gayrimüslim taraflarına ise *zimmî* denmektedir. Himaye, sahip çıkma, antlaşma, ahit anlamına gelen *zimmet* kelimesinden gelen *zimmî* “kendisine güvence verilen, koruma altındaki kişi” anlamına gelir.⁷⁹ Osmanlılar da bu anlayışla gayrimüslim ve Müslümanlardan oluşan toplumu yönetmişti. Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u aldıktan sonra şehirde Ortodoks Hristiyanlığı temsil eden Patrikhane’ye patriğin başkanlığında (cemaat lideri/millet başı) Bizans’ta sahip olduğu şartlarla yeniden işlerlik sağlaması, gayrimüslimlerin Osmanlı toplumundaki yerini resmî olarak tanımlamıştı.

Osmanlılar, çok dinli ve etnisiteli Osmanlı toplumunu, tarih yazıcılığında millet sistemi denilen din ayrımına göre yönetirken inancın evrensellliğini vurgulayıp etnisite ve dil farklılıklarını yok etmeden bunları dinî yapıda muhafaza ediyordu. Bu sistem, dinin evrenselliğini vurgulayarak etnik farklılıkları ve dil farklılıklarını koruyarak onların yerine geçmiştir.⁸⁰ Millet kavramı bir ırkı, bir etnik grubu ya da ortak bir dile sahip insanları tanımlamak için değil, aynı inanca sahip insanları ifade eden idarî

⁷⁹ Mustafa Fayda, “Zimmî”, *DİA*, cilt 44, 2013, 428-429.

⁸⁰ Kemal Karpat “Millets and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era,” *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis, cilt 1, New York, Londra: Holmes & Meier Publishers Inc., 1982, 143.

bir terim olarak kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, millet kavramının özünü inanç ortaklığı oluşturmuştur.⁸¹ Etnik farklılıklar ve dil farklılıkları grupları ve alt grupları oluştururken, din her bir cemaate evrensel bir inanç sistemi sağlamıştı.⁸² Örneğin, tüm Ortodoks Hristiyanlar (Bulgar, Rum ve Sırp) İstanbul Patrikhanesi'ne tâbiydi. Müslümanlar ve gayrimüslimler aynı devletin çatısı altında kendi inanç, ibadet ve eğitim haklarına, dinî ve özel meselelerinde farklı hukuk kurallarına tâbi olarak yaşarlardı. Osmanlı toplumunda din ayırımına göre idarede cemaatler arasındaki farklılıklar çeşitli düzenlemelerle sağlanırken gayrimüslimlerin ikincil statüsü vurgulanmış olurdu.⁸³ İmparatorlukta, millet-i hâkime olarak Müslümanların gayrimüslimler için sahip olduğu kanaat, gayrimüslimler için kullanılan ve Müslümanların üstünlüğünü vurgulayan "gâvur" kelimesi ile özetlenebilir. İmparatorlukta Müslümanlar genel olarak Hristiyanlar ve Yahudilere karşı toleranslı olmuş, eziyet etmemişlerdir. Ancak, bazı Müslümanların taşıdıkları üstünlük duygusu, politik kriz zamanlarında gayrimüslimlere karşı fanatik davranışlarda bulunmalarına yol açmıştır.⁸⁴ Yönetici hanedanı Katolik olan ve toplumundaki Katolik olmayan unsurlardan kurtulma politikası güden İspanya İmparatorluk yönetiminin, ülkesindeki Müslümanları (15. yüzyılın sonundan 17. yüzyılın başına kadar) ve Yahudileri (15. yüzyılın sonuna doğru) önce din değiştirmeye, sonra ülkeyi terk etmeye zorladığı bir çağda, Müslüman Osmanlı hanedanının imparatorluktaki gayrimüslimleri kendi liderleri aracılığıyla yönetime katması ve onların can ve mal güvenliği sağlaması –dinî farklılıklara göre yönetip ikincil statülerini vurgulasa da– Osmanlının gayrimüslimleri tarafından 19. yüzyıla kadar sorgulanmamıştır. Hattâ bu yönetim politikası yüzünden İspanya'yı terk etmek zorunda kalan Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir yaşam kurabilmişlerdir.⁸⁵

Rumlar ve diğer gayrimüslim cemaatler 19. yüzyıla kadar bu sistemi sorgulamamışlar ve Müslüman Osmanlı idaresinin meşruiyetine açıkça meydan okumamışlardır. 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı'nın eşitlik ve özgürlük düşüncesinden etkilenen Balkan entelektüelleri cemaatlerini de etkilemişlerdi. 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa ülkeleri ve Rusya arasında değişen uluslararası dengelerin de rol oynamasıyla Balkanlardaki gayrimüslim cemaatlerde ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştı. Önce 1804'te

⁸¹ Braude, Lewis, 1982, 69.

⁸² Karpas, 1982, 142.

⁸³ Roderic H. Davison, *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923*. Austin: University of Texas, 1990, 65.

⁸⁴ *Age*, 120.

⁸⁵ Burban, Cooper, 2011, 120-121.

Sırplar, daha sonra 1821'de Mora'daki Rumlar Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştı. 17 Mart 1821'de organize bir şekilde başlayan Yunan İsyanı ya da Yunan Bağımsızlık Savaşı Sakız ve Girit başta olmak üzere birçok Ege adasına yayılmış;⁸⁶ bu kitaba konu olan adalardan Semadirek ahali-
sinin hepsi, Taşoz ahalisinin de bir kısmı ayaklanmaya katılırken İmroz ve Limni'de ahali ayaklanmaya katılmamış, katılmalarını sağlamak için isyancılar adalara inmişse de isyancılara yardım edilmemiştir.

Kitabın I. Bölümü'nde İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarının Osmanlı egemenliğine girme süreci ele alınmaktadır. Zira adalar II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra savaşıarak değil, adaların ahalisinin temsilcileriyle anlaşma yoluyla Osmanlı idaresine katılmış; ancak Osmanlıların Ege Denizi'ndeki varlığına meydan okuyan Venedik ve Papa güçlerinin saldırısına uğrayarak Osmanlı'nın elinden çıkmıştı. Bu nedenle, adalar her ne kadar 1456 yılında anlaşma yoluyla Osmanlı yönetimine geçmişse de adalarda 1912 yılına kadar sürecek Osmanlı hâkimiyeti 1479 yılında başlamıştı. Bu bölümde 1456 ve 1479 yılları arasındaki bu süreç ele alınmaktadır. II. Bölüm'de Osmanlı İmparatorluk yönetiminin Rumlara karşı bakış açısını derinden etkileyen 1821 Yunan İsyanı'nın adalara etkisi tartışılmaktadır. III. Bölüm'de ise, Osmanlı'nın "reform çağı" ve "çöküş dönemi" olarak bilinen 19. yüzyılda Osmanlı merkezî yönetiminin -çöküş döneminde bulunan bir imparatorluktan beklenmediği halde- adalı Rumları merkezden kontrol etmesi ve adalardaki sosyal düzeni önemsemesi ele alınmaktadır. Kitabın son bölümünde Balkan Savaşları'nda adaların Osmanlı egemenliğinden nasıl çıktığı ve İmroz'un Lozan Antlaşması'yla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne iade süreci anlatılmaktadır. Döneme ait Osmanlıca yazışmalar bu kitaba dayanak olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan ilk el kaynak toplama çalışmasında kitaba konu olan Kuzey Ege Adaları ile ilgili bulunan binlerce belgenin hepsini bir kitapta analiz etmek mümkün olmadığından (belge deşifresi yapmak da kitabın amacı olmadığından) konuya ilişkin en tipik belgeler seçilip kullanılmıştır. 19. yüzyıla ait en çok belge Limni Adası ile ilgilidir (yaklaşık 7000 belge). Limni'yi sırasıyla İmroz, Semadirek ve Taşoz adaları takip etmektedir. Osmanlı'nın adalı Rumlara yaptığı muamele bu belgeler ışığında incelenmiştir.

⁸⁶ Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları" *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1986, 133-161.

OSMANLILAR KUZEY EGE ADALARI'NA GELİYOR

Bizans, Venedik, Papa Kuvvetleri ve Osmanlılar Arasında Sıkışmış Adalar

Dördüncü Haçlı Seferi sonunda Papa kuvvetlerinin Bizans İmparatorluğu'nun başkentini ele geçirmesi sonucunda İstanbul ve Balkanların bir kısmını içine alacak şekilde kısa süreli bir Latin İmparatorluğu (1204-1261) kurulmuştu. Bizans İmparatorluğu'nun yönetici hanedanı olan Laskarit ailesi İznik'e doğru çekilmiş ve başkentini bu şehre taşıyan Bizanslılar, imparatorluk yapısını burada devam ettirmişti. Laskarit ailesinin yönetimine son veren Paleologos (Palaiologos) hanedanlığından VIII. Mihail (y. 1259-1282) İstanbul'u ele geçirerek Bizans İmparatorluğu'nun merkezini Latin işgali öncesi bulunduğu coğrafyaya, eski başkenti İstanbul'a taşımıştı.⁸⁷ 1204'te Latin Krallığı'nın kurulmasından sonra İmroz ve Limni, Latin hâkimiyetine geçmiş, ancak Latinler hemen fiilen bu adaları yönetmeye başlanamışlardı. Adaların yönetimleri İstanbul'daki Latin Krallığı'nın kralı Valduinos'a (Valdouinos) verilmiş; o da adaları işgal etmemişti. Aynı yüzyılda İstanbul'daki Latin Krallığı'nın önde gelen kişilerinden Filokalos Navigoyozos (Nauigogiozos) Kral Valduinos'a bağlılığını duyurarak İmroz ve Limni'yi işgal etmişti. Bu dönemde İstanbul'da Latin kralı olan Erikos da (y. 1207-1214, Valduinos'un yerine geçen) bu adalara "büyük düklük" (*megas dukas*)⁸⁸ statüsünü bahşederek İmroz, Limni ve diğer Kuzey Ege Adaları'nın yönetimini Navigoyozoslara vermiş ve adalar 1278'e kadar bu statü altında Navigoyozosların yönetiminde kalmıştı. Haçlılarla Bizanslılar arasındaki savaşlar 1261'e kadar sürmüş, 1261'de

⁸⁷ Dimiter Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204-1330*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 2-3.

⁸⁸ Megadouk (Μέγαδουξ, megadoux) donanma komutanı demektir. Donanma düklüğü makamı muhtemelen I. Aleksios Komnenos tarafından oluşturulmuş ve 1085'ten sonra *megas dukas* olmuştur. 1453 yılında kadar bu makam devlet hiyerarşisinde üst düzeyde yer almıştır. Bazı durumlarda bu pozisyona yabancılar da getirilmiştir. Örneğin 1207 yılında Cenevizli Filocalo Navigoyozos Limnos Adası'nın yönetimini bu sıfatla İstanbul'un Latin İmparatoru'ndan kalıtsal olarak geçmek üzere almıştır. Alexander Kazhdan, "Megas Doux", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, cilt 3, New York, Oxford: Oxford University Press, 1991, 1330.

İstanbul'daki Latin Krallığı sona erdikten sonra Ege Adaları çeşitli korsan grupların saldırısına uğramıştı. Bizans İmparatoru VIII. Mihail adaları geri almak ve korsanların saldırılarına son vermek için harekete geçmişti. 1262'de Amiral Aleksios Filantropinos'un (Philantropinos) donanma ile Ege'ye yollanmasıyla Ege'deki korsan faaliyetleri azaldı ve birçok ada geri alındı. Filantropinos'un başarısıyla 1278'de Navigoyozosların Kuzey Ege Adaları'ndaki hegemonyası sona erdi ve 1285'te Bizans-Venedik arasındaki barış antlaşmasıyla adalar resmen tekrar Bizans hâkimiyetine girdi.⁸⁹ Kuzey Ege Adaları'ndan Semadirek, 1330 yılında İzmir ve Efes beyinin saldırılarına uğramıştı. Bizans'taki iç savaş sırasında, 1341 ve 1347 yılları arasında Yeorgios Paleologos (Georgios Palaiologos) İmroz, Limni, Lesbos (Midilli) ile beraber Semadirek'i ele geçirmişti.⁹⁰ Bizans İmparatoru Manuil (Manouil, y. 1391-1425) ve VII. İoannis (y. 1425-1448) Kuzey Ege Adaları'nın yönetimini –vergi vermek, Bizans'a bağlı ve sadık olmak şartı ile– Cenevizli Gattilusio ailesine vermişti.⁹¹ 14. yüzyılda iç savaş problemiyle (I. İç Savaş, 1321-1328, II. İç savaş, 1341-1347) boğuşan Bizans, 1370'lerin başlarında Balkanların hemen hemen tamamını Türklerle karşı kaybetmiş ve Osmanlıya vergi veren vasal bir Balkan devleti durumuna gelmişti.⁹² Bizans'ın iç savaşlarla sarsıldığı ve Osmanlı Beyliği'ne karşı giderek artan şekilde toprak kaybettiği 1352'den 1462 yılına kadar Gattilusio ailesi Kuzey Ege kıyılarında Enez, Eski ve Yeni Foça ile İmroz, Limni, Midilli, Semadirek ve Taşoz adalarının yöneticisi idi.⁹³ Bizanslılar tarafından Latinlere karşı bir deniz üssü olarak kullanılan Taşoz Adası bir dükk tarafından idare ediliyordu. Cenevizli Tedisio tarafından kısa bir süre (1307-1313) idare edilen ada 1313 ve 1434 yılları arasında Bizans idaresinde kaldıktan sonra Gattilusio ailesinin yönetimine geçmiş ve 1455 yılında Osmanlılara devredilmiştir.⁹⁴ İmroz'un ileri gelenlerinden ve Fatih Dönemi'nde tarih yazıcılığı yapmış olan Mihail Kritovulos (Kritovoulos), İmroz, Limni ve Taşoz'un adalılara zarar gelmeden Osmanlılara teslimini sağladığı zaman adaların son Bizans İmparatoru Konstantinos'un (XI.

⁸⁹ Meliton Karas, *Η νήσος Ἰμβρος: Συμβολή εις την Εκκλησιαστικήν Ιστορίαν της* [İmroz Adası: İmroz'un Kilise Tarihi'ne Katkı] Selanik: Patriarhikon İdrima Paterikon Meleton, 1987, 36-37.

⁹⁰ Alexander Kazhdan, Nancy Patterson Sevcenko, "Samothrace", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, cilt 3, New York, Oxford: Oxford University Press, 1991, 1837.

⁹¹ Giorgos Tenekidis, *Imvros ke Tenedos* [İmvros ve Tenedos] Selanik: Atina İmrozlular Derneği ve Makedonya Trakya Birliği, 1986, 21.

⁹² Nevra Necipoğlu, *Byzantium Between the Ottomans and Latins*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 5, 7, 14.

⁹³ Gattilusio Ailesi'nin adı geçen yerlerdeki yönetimi için bkz. Wright, 2014.

⁹⁴ Timothy E. Gregory, Anthony Cutler, "Thasos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, cilt 3, New York, Oxford: Oxford University Press, 1991, 2031.

Konstantinos Palaiologos) yönetimi altında olduğunu yazmıştır.⁹⁵

Kritovulos, İstanbul'un fethini takiben, Fatih Sultan Mehmed ve Gelibolu hâkimi ve Osmanlı Donanması komutanı Hamza Bey'e elçiler göndererek İmroz, Limni ve Taşoz adalarının Osmanlı kuvvetlerinin güç kullanmasına gerek kalmadan, barışçıl yollarla, Rum Ortodoks Hristiyan ahaliye zarar gelmeden teslim edilmesini sağladı.⁹⁶ Bizans'ın içinde bulunduğu zamanın politik gerçeklerini göz önüne alarak Osmanlılarla anlaşma ve uzlaşma yanlısı gruptan yana olan İmrozlu Kritovulos, II. Mehmed'i Hristiyan Bizans imparatorlarının resmî halefi olarak görüyordu.⁹⁷ Sultan, Kritovulos'un adaların idari durumunu korumak şartıyla, Bizans döneminde olduğu gibi yıllık vergi vermesini ve adalıkların liderlerini (*arhont*) seçmeleri önerisini kabul etti. Böylece İmroz, Bizans Dönemi'nde olduğu gibi Enez'in de yöneticisi olan Palamidis Gattilusio'nun (1409-1455); Limni ve Taşoz ise Midilli adasının da yöneticisi olan aynı aileden Dorieus Gattilusio'nun yönetimine bırakıldı.⁹⁸ Osmanlıların Doğu Akdeniz'de etkili bir güç olarak ortaya çıkması, Kuzey Ege Denizi'nde Cenevizli Gattilusio ailesinin hâkimiyetinin olduğu döneme denk gelmektedir.⁹⁹ Kritovulos, Semadirek Adası'nın hükümdarının da Dorieus olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Dorieus'un babası, amcasının dul eşi ve çocuklarını Dorieus'la eşit derecede mirasına ve iktidara ortak etmişti. Babasının ölümünden sonra bunu öğrenen ve bu durumdan hoşlanmayan Dorieus, babasının vasiyetine uymayarak diğer vârislerin haklarına el koydu. Amcasının eşi de Sultan II. Mehmed'e aracı göndererek durumdan şikâyet edip Dorieus'un Sultan'a karşı isyana hazırlandığını ve İtalyanlarla iş birliği yapacağını bildirmişti.¹⁰¹ Bunun üzerine Sultan, yaklaşık 100 yıldır Cenevizli Gattilusio ailesinin yönetiminde olan Enez şehrine, Midilli, İmroz, Limni ve Semadirek adalarına sefer düzenlemesi için Kaptan Yunus Paşa'yı görevlendirdi. Yunus Paşa kötü hava koşulları nedeniyle İmroz'da limana yanaşamadığından adanın güneyindeki Kefalos Burnu'na demirleyerek Kritovulos'u çağırıp adanın savunma ve idaresini ona bıraktı (1456). An-

⁹⁵ Kritovoulos, *Kritovoulos Tarihi, 1451-1467*, çeviren Ari Çokona, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2012, 273. Bizans imparatorlarının adalardaki güçlü temsilcilerinin, VII. Ioannis'in temsilcisi Mihail Asanis gibi, İstanbul'un düştüğü haberini alınca İmroz'dan kaçması, adada kalmış olan Kritovoulos'un tarih sahnesine çıkmasını sağlamıştır. Tenekidis, 1986, 22.

⁹⁶ *Kritovoulos*, 2012, 273-274.

⁹⁷ Necipoğlu, 2011, 10-11.

⁹⁸ *Age*, 275, 276; Soucek, 1999, 352.

⁹⁹ Wright, 2014, 360. Gattilusio ailesinin Osmanlılarla olan ilişkisi, Ege Denizi'nde Latinlerin bulunması faktörüne bağlı olarak ikisi arasındaki pazarlıklar ve ikisinin birbirine karşı güttüğü politikalar için bkz. *Age*, 359-398.

¹⁰⁰ Kritovoulos, 2012, 321.

¹⁰¹ *Age*, 321-329.

cak Dorieus, Sultan'a ulaşmayı başariip onu adaların tekrar kendisine verilmesi konusunda ikna etti. Enez ve adalara sefer için görevlendirilen Yunus Paşa, Dorieus'un kendisini atlayarak Sultan'ın karşısına çıkmasına kızdığından elçiler göndererek Sultan'ı ikna edip İmroz, Limni ve Semadirek adalarının yönetiminin Dorieus'tan alınmasını sağladı.¹⁰² Ancak, II. Mehmed'in Kuzey Ege Adaları'nı Osmanlı hâkimiyetine alması, Papa'nın yeni bir haçlı seferi hazırlığına girişmesine yol açtı. Osmanlı idaresine geçtikten sonra Papa'nın Kuzey Ege Adaları'na 1456 yılında bir donanma yollaması üzerine adalar Osmanlı, Venedik ve Papa'nın kuvvetleri arasındaki mücadelede sıkıştı. Limni, Semadirek ve Taşoz adaları aynı yılın sonunda Latin hâkimiyetine girerken, İmroz hiçbir zaman Latin donanmasının işgaline uğramamıştı. Kritovulos'un önderliğindeki adanın liderleri Latinlerin egemenliğini kabul etseler de güttükleri ince diplomasi sayesinde adada Latin garnizonu kurulmasına meydan vermemişlerdi.¹⁰³ Limni Adası, Kritovulos aracılığı ile Sultan'la işbirliği yapmayı kabul eden Mora Despotu Dimitrios'un idaresinde tekrar Osmanlı yönetimine girse de (1459)¹⁰⁴ kısa bir süre sonra adalar tekrar Venedik idaresine geçti. İmroz da Ege Denizi'nde Osmanlı ve Venedik arasındaki mücadelede 1466 yılında Venedik hâkimiyetine girmiştir. Yeorgios (Georgios) Laskaris kısa bir süre için (1444 ve 1455 arasında) Semadirek'i yönetmiş, yönetim takip eden yıl kısa bir süre için Gattilusio ailesine geçmiş ve 1456 yılında Osmanlı donanması adayı ele geçirmiştir. Ancak aynı yıl Kardinal Scarampi yönetimindeki Papa ordusu isyan çıkarmak amacıyla adaya yollanmış ve ada 1459 yılına kadar Papa kuvvetlerinin hâkimiyeti altında kalmıştır. Ada, Osmanlılar tarafından tekrar ele geçirilip yönetimi II. Mehmed tarafından Mora Despotu Dimitris Paleologos'a (Palaiologos) verilmiştir.¹⁰⁵ Adalar, Ege Denizi'ndeki Osmanlı-Venedik mücadelesinin (1463-1479) Osmanlılar lehine sona erdiği 1479 yılına kadar Venedik yönetiminde kalmıştır. Adalarda Osmanlı hâkimiyeti kesin olarak 1479'da kurulmuş ve 1912 yılına kadar devam etmiştir.

1463-1479 yılları arasında Doğu Akdeniz'de süren Venedik-Osmanlı mücadelesinde Fatih Sultan Mehmed, Çanakkale Boğazı önündeki önemli stratejik konumlarından ötürü Kuzey Ege Adaları'nı Osmanlı hâkimiyetine almakta ısrar etmiştir.¹⁰⁶ Ege Denizi'nde 16 yıl süren Osmanlı-Venedik savaşlarında, II. Mehmed'in Kuzey Ege Adaları'ndan Limni'yi Osmanlı hâkimiyeti altına alabilmek için ısrar etmesinin başlıca nedenleri arasında

¹⁰² Age. 331-339.

¹⁰³ Wright, 2014, 71.

¹⁰⁴ Kritovoulos, 2012, 421-431.

¹⁰⁵ Kazhdan, Sevckenko, 1991, 1837.

¹⁰⁶ Demircan, 2014.

adada veba dâhil birçok hastalığa iyi geldiğine inanılan, kırmızı renkli *Terra Lemnia* (tıyn-ı mahtum) madeninin bulunmasıdır.¹⁰⁷ Limni 17. yüzyılda Venediklilerin ve 18. yüzyılda Rusların başarısızlıkla sonuçlanmış işgal girişimlerine uğramıştır. Venedikliler Limni'yi 1656 yılında ele geçirmeye çalışmışlarsa da başarısız olup geri çekilmişlerdir. 18. yüzyılın sonlarına doğru, 1770'te, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ruslar, Çeşme'deki Osmanlı donanmasını batırıp ardından Limni'yi işgal etmeye teşebbüs etmişlerse de ada ahalisinin Osmanlıya verdiği destekle başarısız olup geri çekilmişlerdir.¹⁰⁸ Benzer bir şekilde, Taşoz Adası da, 1770 ve 1774 yılları arasında, Osmanlının Çeşme açıklarında donanmasının batırılması üzerine uğradığı yenilgi sonucunda Rusların istilasına uğramıştır. Ada, gemi yapımında ihtiyaç duyulan kereste bakımından zengin olduğundan Ruslar gemilerini Taşoz'da onarmışlardır.¹⁰⁹

Adalarda Osmanlı İdaresi

Ege Denizi'ndeki Osmanlı-Venedik mücadelesi Osmanlılar lehine sona erdiğinde, İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz; Gelibolu Sancağı'na bağlanmıştı. Adalar 1513-1514 ve 1519 Gelibolu tahrir defterlerinde bu sancağa bağlı olarak kayıtlıdır.¹¹⁰ 1522 yılında Rodos'un da alınmasından sonra, Osmanlı hâkimiyeti altında sayıları gittikçe artan Ege Adaları'nın istikrarlı bir şekilde yönetilmesi için 1534 yılında Kapudan Paşa'nın idaresi altında Cezayir-i Bahr-i Sefid ya da Kapudan Paşa Eyaleti kurulmuştur.¹¹¹ Osmanlıların Sakız (1565) ve Kıbrıs (1571) adalarını almasıyla Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin yetki alanı genişlemiş ve Gelibolu, Eğriboz, Biga, Sığla, Rodos, Karlılı, İnebahtı, Kocaeli, Sakız, Nakşa, Mehdiye ve Mezistre sancakları da bu eyaletin idaresi altına alınmıştır.¹¹² Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin idaresinde en önemli değişiklik Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) oldu. İmparatorluğun içte ve dışta meşruiyetinin sorgulanmasını, merkeziyetçiliğin ve Osmanlı sultanının politik gücünün zaafa uğramasına bağlayan II. Mahmud'un girişimleriyle hazırlanan Tanzimat reformları,

¹⁰⁷ Lowry, 2002, 153-171; Demircan, 2014, 30-45.

¹⁰⁸ Demircan, 2014, 193.

¹⁰⁹ Soucek, 1999, 353.

¹¹⁰ Emecen, 2003, 9-10.

¹¹¹ Age, 12, 14; İdris Bostan, "The Establishment of the Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid", *Halycon Days in Crete IV, The Kapudan Pasha His Office and His Domain*, ed. Elizabeth Zachariadou (Rethymnon: Crete University Press, 2002), 240-251; Strohmeier, 2010, 165.

¹¹² Emecen, 2003, 15-16.

temelde merkezî gücün sağlanmasını hedefliyordu.¹¹³ Bu dönemde, malî reformlar kapsamında merkezden vergi toplamakla ve asayişî sağlamakla görevli maaşlı muhassıllar sancaklara ve kazalara atanmıştı.¹¹⁴ Bu kapsamda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlı olan adalara da muhassıllar atanmış, Kapudan Paşa'nın adaların idarecisi olma görevi sona ermişti. Tanzimat reformları kapsamında iltizam¹¹⁵ sisteminin kaldırılmasıyla mali teşkilatta meydana gelen karışıklığın yanı sıra reformları uygulayacak yeteri kadar eğitilmiş bürokratin olmaması nedeniyle İmparatorluk'ta bir süre reformlar uygulanamamış, iltizam sistemine geri dönmüş ve reformları uygulayabilmek için bazı model bölgeler seçilmişti.¹¹⁶ Dönemin Sultanı Abdülmecid'in 1844 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlı birçok Ege adasını ziyaret etmesi, reform çabalarına gayrimüslim ahaliden destek bulma isteğiyle açıklanabilir.¹¹⁷ Bu gezi kapsamında Abdülmecid, İmroz Adası'nı da ziyaret edip yoksulluk çeken ve yüksek vergilerden şikâyetçi olan adalı Rumları dinlemiştir. Sultan'ın, adanın koca-başısı Dimitri'ye bir kidarî (bir çeşit başlık, sarık) ve saat hediye ederek adalılara yardım sağlanacağını ifade ettiği bilinmektedir.¹¹⁸

Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin merkezi önce Rodos olmuş, ilerleyen yıllarda Rodos, Midilli ve Çanakkale dönüşümlü olarak eyalet merkezi olmuştur. Bu düzenlemeyle Rodos, Sakız, Midilli, Kos (İstanköy) ve Kıbrıs Cezayir-i Bahr-i Sefid'in sancaklarını oluşturmuşlardı. Başlangıçta, Limni

¹¹³ Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten* XXVIII:112, 1964, 623-690. "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed., Thomas Naff and Roger Owen, Carbondale: Southern Illinois University, 1977, 27-52.

İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul: Hil Yayınları, 1985, 51-61.

¹¹⁴ Halil İnalçık, 1964, 628.

¹¹⁵ İltizam, gelir kaynağı olan bir yerin belli bir dönem için bir kişiye satılmasıdır, bu kişiye de mültezim denir. Devlet hazinesine nakit para akışını sağlamayı amaçlayan bu sistemde mültezimler gelirleri toplamak ve belirlenen miktarı devlet hazinesine vermek koşuluyla iltizam antlaşması yapabilirlerdi. İmparatorluk'ta 16. yüzyılın sonundan itibaren yönetim ve ekonomik yapının bel kemiği olan bu sistem yaygınlaştırılmıştır. Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700," Halil İnalçık, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Londra: Variorum Reprints, 1985, 327-28. Tanzimat reformları kapsamında 1840'ta iltizam sistemi kaldırıldı, ancak devlet gelirlerinde meydana gelen ani ve trajik düşüş üzerine iltizamı kaldırmanın mümkün olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine aynı yıl sistem geri getirildi ve 1855 yılında iltizamda birtakım değişiklikler yapıldıktan sonra İmparatorluğun sonuna kadar yürürlükte kaldı. Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri*, çeviren Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, 437-438.

¹¹⁶ İnalçık, 1964.

¹¹⁷ Strohmeier, 2010, 168.

¹¹⁸ Karas, 1987, 53.

ve Bozcaada'nın bu eyalete dâhil edilmemesine ve statülerinin ayrı birer kaymakamlık olarak belirlenmesine rağmen, bürokratik zorluklar ve problemler nedeniyle daha sonra bu adalar da Cezayir-i Bahr-i Sefid'e dâhil edilmişlerdir.¹¹⁹ Bu düzenleme sonucunda Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaleti altında, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Kos (İstanköy), Rodos ve Kıbrıs kaymakamlıkları oluşturulmuş ve 1849 yılından itibaren komşu adalar müdürlük olarak onlara bağlanmıştır.¹²⁰ 19. yüzyılda İmroz, önce Bozcaada müdürlüğüne, sonra Limni sancağına tâbi bir kaza olmuştur. Eyaletin işleri kaymakamlıklarda olduğu gibi -Eyalet Nizamnamesi gereğince- Müslüman ve gayrimüslim üyelerden oluşan bir genel meclis tarafından yürütülmeye başlamıştır. 1856 Islahat Fermanı ilan edildikten sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin yapısında değişiklik yapılarak eyalet teşkilatı feshedildi ve yerine mutasarrıflık sistemi getirildi, Ahmet Ata Bey eyaletin ilk mutasarrıfı oldu. 1862 yılında eyaletin idarî yapısında da değişikliğe gidilerek İmroz ve Semadirek, Bozcaada kaymakamlığına tâbi oldu. Limni'de ise bir değişiklik yapılmadı.¹²¹ 1864 Vilayet Nizamnamesi gereğince, Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti 1867'de vilayet oldu. 1867'deki düzenlemeyle, İmroz, Limni ve Semadirek, Biga sancağının altında yer aldı.¹²² Eyalette askerî bir rütbeye sahip olan Kapudan Paşa'nın idaresi sona erdikten sonra Mustafa Safveti Paşa ilk defa sivil bir şahsiyet olarak eyaletin yöneticisi oldu. Safveti Paşa adalarda Tanzimat prensiplerinin ilk defa 1840-1841 yılları arasında uygulandığını belirtmiştir.¹²³ İdarî yapıda İmroz kazasına tâbi olan Semadirek Adası 1891 yılında Dedeoğlu kazasına bağlanmıştır.¹²⁴

Bu adalarda Aynaroz¹²⁵ manastırlarına bağlı olan rahiplerin eski zamanlardan beri ada ahalisinin liderleri olduğu bilinmektedir. Osmanlı

¹¹⁹ Ali Fuat Öreñ, "Ege Adalarında İdarî Yapı (1830-1923)" *Ege Adalarının İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı* ed. İdris Bostan, Ankara: SAEMK, 2003, 36-7.

¹²⁰ Öreñ, 2007, 67.

¹²¹ Öreñ, 2003, 37-38.

¹²² Öreñ, 2007, 111-12.

¹²³ Öreñ, 2003, 37; Strohmeyer, 2010, 168.

¹²⁴ BOA, MV. 62/16, 21 Cemaziyelahir 1308 (1 Şubat 1891).

¹²⁵ Aynaroz, (Athos Dağı) Kuzey Yunanistan'da, Halkidiki (Khalkidike) Yarımadası'nın Ege Denizi'ne uzanan bir ucunda tamamen manastırlarla kaplı dağa verilen isimdir. Bizans Kralı Nikephoros Phokas (963-969) buraya çekilerek yaşamını sürdürmeyi planladığından yarımada'nın güneybatı kıyısında Lavra isimli manastırı inşa ettirmiştir. Bu nedenle Aynaroz manastır topluluğunun doğuşunun ilk tarihi olarak 963 yılı kabul edilir. İmparator Nikephoros buraya çekilemeden bir suikast sonunda öldürülmüştü. Sonraki yıllarda, Lavra bir başrahip önderliğinde pek çok keşişin yaşadığı bir dinî mekân olarak gelişti. Bizans imparatorlarının himayesinde olan Aynaroz manastırlarına IX. Konstantinos Monomakos 1046'da yeni imtiyazlar tanıyarak "Hagion Oros" (Kutsal Dağ) unvanını vermiş, böylece buradaki manastır kompleksinin diğer manastırlardan statü olarak daha üstün olduğu vurgulanmıştır. Semavi Eyice, "Aynaroz", *DİA*, cilt 4, 1991, 267.

zamanında, 18. yüzyılda gayrimüslim kocabaşlar sivil (dinî olmayan) cemaat liderleri olarak ortaya çıkana kadar, dinî liderler (rahipler, metropolitler, despotlar) ahalinin liderliği görevini üstlenmişlerdi. Gayrimüslim cemaat içinden seçilen kocabaşlar merkezî yönetim ve gayrimüslim cemaat arasında aracı görevine sahip olduklarından bölgenin ileri gelenleri olarak Müslüman ayanlara eşit sayılıp onlarla aynı fonksiyonlara sahiptiler.¹²⁶ 19. yüzyıla gelindiğinde, Tanzimat reformları ile beraber, gayrimüslimlerin dinî liderlerine ek olarak adalılar tarafından seçilen, seçimleri merkezî hükümet tarafından onaylanan kocabaşlar, merkezî hükümet tarafından atanan mutasarrıf, müdür, kaymakamlar adaların yerel yöneticilerini oluşturmuşlardır.¹²⁷ Bu kitapta bu yerel yöneticiler ile merkezî hükümet arasında adalı Rumlar ile ilgili olarak yapılan yazışmalar ve ada ahalisinin yerel yöneticilere sorunlarıyla ilgili olarak yazdıkları dilekçeler incelenmiştir.

Adaların Nüfusu ve Ekonomisi

Osmanlı yönetimine geçtikten sonra İmroz ve Semadirek adalarının nüfusu –Müslüman yerel yönetim temsilcileri ve askerler haricinde– çoğunlukla Rum Ortodoks Hristiyan kalırken, Limni Adası'nda Müslüman bir cemaat olduğu bilinmektedir.

1840 yılında İmroz'da 6 köy olduğu belirtilmiştir. Agridia (Tepeköy), Ayii Theodori (Zeytinliköy), Glikı (Bademliköy), Shinudi (Dereköy), Panayia (merkez köy) ve Kastro (Kaleköy).¹²⁸ 1843 yılında İmroz Adası'na müdür tayini ile ilgili yazılmış bir takrirden İmroz Adası'nda Müslüman (*ehl-i İslam*) bulunmadığını öğreniyoruz.¹²⁹ 1845 yılında, İmroz Kaymakamı Mustafa Tahir, merkezî hükümete İmroz, Bozcaada ve Semadirek

¹²⁶ Halil İnalçık, "Centralization and Decentralization" ed. Thomas Naff and Roger Owen, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, Carbondale and Edwardsville, Londra ve Amsterdam 1977, 27, 41-43; Yuko Nagata, *Muhsin-zade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Study of Languages and Cultures of Asia and Africa Monograph Series, Tokyo 1982, 5; Antonis Anastasopoulos, "The Mixed Elite of a Balkan Town: Karaferye in the Second Half of the Eighteenth Century," ed. Antonis Anastasopoulos, *Halcyon Days in Crete V, Provincial Elites in the Ottoman Empire*, Rethymno: Crete University Press, 2005.

¹²⁷ Feryal Tansuğ, "The Kocabaş as Intermediaries?: The Local and Central Administration in İmros/İmroz and Lemnos in the Early 19th Century" [Aracı Kocabaşlar? 19. yüzyılın Başlarında İmroz ve Limnos Adalarında Yerel ve Merkezî Yönetim] *Belleten*, cilt LXXVIII, Nisan, 2014, sy. 281, 223-244.

¹²⁸ Moustoksidis, Vartholomeos, 2010, 153.

¹²⁹ BOA, C.ADL, 21/1048, 3 Zilhicce 1258 (5 Ocak 1843).

adalarının nüfuslarını ve köy cetvellerini bildirdiği yazıda İmroz'da 6 reaya¹³⁰ -Hristiyan- köyü olduğunu belirtmiştir.¹³¹ İmroz'un nüfusu 1885 yılı Vilayet Salnamesi'nde 1682 hane, 4798 zükûr (erkek) ve 4658 inâs (kadın) olmak üzere 9456 Hristiyan olarak kaydedilmiştir.¹³² Sadece dinlere göre değil cinsiyete göre de kayıt tutulan 1881 Genel Osmanlı Nüfus Sayımı'nda 9456 olarak kaydedilen adanın nüfusunda Müslüman kadınlar 46, erkekler 53, Rum kadınlar 4603, erkekler 4754 kişidir.¹³³ Bu sayımda gruplandırma dine göre değil etnisiteye göre yapılmıştır. Günümüzde İmroz'da 8776 kişi yaşamaktadır.¹³⁴ Bunların yaklaşık 300'ü, Lozan Antlaşması'nın istisnaları olarak Nüfus Mübadelesi'nden (1923) muaf tutularak memleketlerinde yaşamaya devam eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Rum Ortodoks Hristiyan yerli adalıdır.¹³⁵

14. yüzyılın sonunda Limni Adası'nda Osmanlılar tarafından yapılan ilk tahrirden (1490) adanın merkez köyü Palyokastro'da askerlerden -kale muhafızlarından- oluşan bir Müslüman nüfusunun olduğu öğrenilmektedir. 16. yüzyılın ortalarında adanın çeşitli köylerinde dağınık olarak yaşayan Müslüman nüfusun ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu nüfusun büyük kısmının Anadolu ve Trakya'dan gelip adaya yerleşenlerden; bir kısmının da Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçenlerden olduğu bilinmektedir.¹³⁶ Ayrıca, adada Osmanlı hâkimiyetinden önce sayısı bilinmeyen Hristiyanlaşan Türk asıllı bir grup olduğu bilinmektedir. Tahrir kayıtlarından Limni ahalisi içinde Hristiyan ve Müslümanlara ek olarak hatırı sayılır miktarda Çingenenin de bulunduğu anlaşılmıştır.¹³⁷ Limni'de Osmanlı hâkimiyetinden önce 1327 yılında adaya yerleştirilmiş olan Kuman Türkleri olduğu da bilinmektedir.¹³⁸ 1557 yılındaki kayıtlara göre adadaki Müslümanlar adalı Ortodoks Hristiyanlarla beraber Lefkos, Palyokastron (Palaiokastros) Ka-

¹³⁰ Osmanlıca belgelerde reaya terimi ile ifade edilen Hristiyanlardır.

¹³¹ BOA, A.MKT, 26/83 5 Şaban 1261 (9 Ağustos 1845)

¹³² *Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi, 1302 (1885)* Sakız: Cezayir-i Bahr-i Sefid Matbaası, 255.

¹³³ Karpat, 1985, 130.

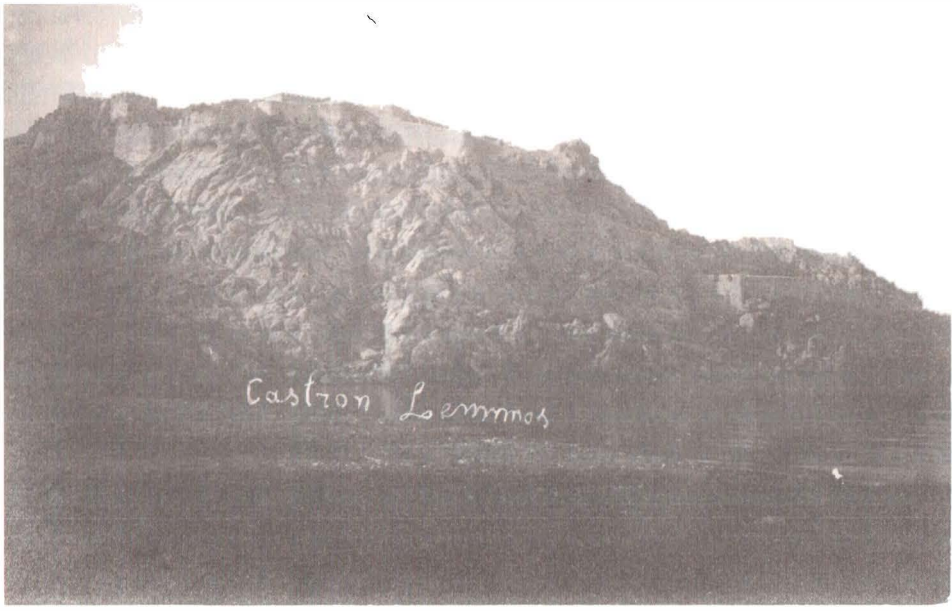
¹³⁴ http://www.nufusu.com/ilce/gokceada_canakkale-nufusu. Son ziyaret edilen tarih 23 Mart 2017.

¹³⁵ *Bkz. Sayfa 119*

¹³⁶ Emecen, "Limni" *DİA*, cilt 27, 2003 a, 191, "The Historical Process of Turkish Settlement in the Island of Limnos", II. National Symposium On The Aegean Islands, Gökçeada, Çanakkale, *Bildiriler*, 2004, 61-69; Demircan, 2014, 140-143.

¹³⁷ Demircan, 2014, 139. Limni Adası'nın 15. ve 16. yüzyıl demografik yapısı hakkında detaylı değerlendirme için *bkz. Age. 139-214*.

¹³⁸ *Age. 80, 160-161*. Kuman Türkleri 11. yüzyılın ikinci yarısında Karadeniz'in kuzeyinden Bizans topraklarına girmişler ve zaman zaman Peçeneklere karşı mücadele eden Bizans ordusunda yer almışlardır. Bizans İmparatoru I. Androniko Paleologos'un (Palaioologos) 1327'de Taşoz, Midilli ve Limni adalarına 2000 kadar Kuman Türkü'nü yerleştirdiği bilinmektedir. *Age. 160-161; Emecen, 2004, 61-62*.



Limni Kalesi, İBB Atatürk Kitaplığı.

lesi, Likina (Lykhna), Kontopuli (Kontopouli) ve Mondros (Moudros) köylerinde karışık olarak yaşamaktaydılar.¹³⁹ 1568 yılına gelindiğinde adadaki Türklerin 22 farklı yerleşimde dağınık olarak yaşadığı ve adada sadece Türklerden oluşan yerleşimlerin olmadığı bilinmektedir. Adalı Rumlarla beraber yaşayan Türklerin en çok Kontias, Selina, Gomati ve Mondros köylerinde yaşadıkları anlaşılmıştır. 1591 yılına gelindiğinde Türklerin yaşadığı köylerin sayısının 17'ye düştüğü ve adalı Rumlarla beraber yaşamaya devam ettikleri görülmektedir.¹⁴⁰ Girit Adası için yapılan Osmanlı-Venedik Savaşları sırasında, 1656 yılında Venedikliler Limni Adası'nı bir yıl süre ile işgal etmişler, adada bulunan köylerin sayısı azalarak 50'den 20'ye düşmüş ve adanın merkezinde yaşayan Türklerden bir kısmı adanın kıyılarına çekilmiş, bir kısmı da adayı terk etmiştir. 1657 yılında Venediklilerin adadan çekilmesiyle Osmanlılar adada yeniden iskân faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁴¹ 19. yüzyılın ilk çeyreğinde 56 köyü ve 25000 kişilik bir nüfusu olan adanın %10'unu Türkler oluşturmaktaydı.¹⁴²

Bu durum, adadaki Türk ahalinin varlığının -Osmanlı idaresine girdikten sonra zaman zaman azalıp artarak değişkenlik gösterse de- 20. yüzyılın başına kadar devam ettiğini göstermektedir. 1912 yılında Balkan

¹³⁹ Demircan, 2014, 143.

¹⁴⁰ *Age.* 149-150, 155.

¹⁴¹ *Age.* 158-159; Emecen, 2004, 67.

¹⁴² Emecen, 2004, 68.

Savaşları sırasında Yunanistan idaresine geçen adada 1923 yılına kadar –Lozan Antlaşması uyarınca Yunanistan ile Türkiye arasında Müslüman nüfus ile Ortodoks Hristiyan nüfusun zorunlu olarak yer değiştirmesi protokolü imzalanana kadar– 2540 Türk'ün olduğu ve bunun 165'inin Lera köyünde yaşadığı bilinmektedir.¹⁴³ 2011 nüfus sayımına göre Limni'de 16992 kişi yaşamaktadır.¹⁴⁴

1831'de Limni Adası'nın nüfusunda 511 Müslüman, 4937 Hristiyan ve 43 çingene olmak üzere toplam 5491 kişi kaydedilmiştir.¹⁴⁵ 1881 Genel Osmanlı Nüfus Sayımı'nda Limni'nin toplam nüfusu 21750'dir; bunun 944'ü Müslüman kadın, 1048'i Müslüman erkek ve 9539'u Rum kadın, 10101'i Rum erkek, 47'si yabancı kadın, 71'i yabancı erkek olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁶ 1885'te hane sayısı 5134 olarak kaydedilen adanın nüfusu 21240 kişidir; bunun 925'i zükûr (erkek) İslam, 929'u inâs (kadın) İslam ve 9815'i zükûr Hristiyan ve 9571'i inas Hristiyan olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁷ 1885 yılında adada 6 cami, 1 tekke, 164 kilise, 180 yel değirmeni, 2 hamam, 1 han, 4 liman, 1 fener, 1 karantina ve 1 belediye olduğu belirtilmiştir. Adada çok sayıda koyun, öküz, merkep ve canavar (domuz) kaydedilmesinden Limni'de hayvancılık yapıldığı anlaşılmaktadır. Adanın tarım ürünleri arasında arpa, susam, fasulye, kavun, karpuz, nohut, acı bakla, zeytin, badem, palamud, sarımsak, soğan, pamuk ve arpacık olduğu kaydedilmiştir.¹⁴⁸ Bunların yanı sıra birçok güvenli limanı ve büyük ormanları olan adada buğday, barbunya fasulyesi, bakla, incir, üzüm, tütün yetiştirildiği; şarap ve zeytinyağı yapıldığı belirtilmiştir.¹⁴⁹

1831 yılında Semadirek'in nüfusu 3 Müslüman, 430 Hristiyan olmak üzere 433 kişiden ibarettir.¹⁵⁰ 1885 yılında 473 hanesi olduğu belirtilen adada toplam 2472 kişi vardır.¹⁵¹ Adanın ormanlarının bol olduğu ve halkının bunlardan istifade ettiği, adada koyun ve keçiler olduğu ve hatta özel bir cins yaban keçisi bulunduğu, eskiden bol olan zeytin ağaçlarının bir yangın sonucu yok olduğu, adadan kömür ihracatı yapıldığı bilinmektedir.¹⁵² 1845 yılında, Semadirek idarî olarak İmroz'a bağlıyken, İmroz Kaymakamı Mustafa Tahir'in İmroz ve ona bağlı adaların nüfusunu bil-

¹⁴³ Age. 69.

¹⁴⁴ www.statistics-gr/2011-census-pop-hous. Son ziyaret edilen tarih 25 Mart 2017.

¹⁴⁵ Karpat, 1985, 114.

¹⁴⁶ Age. 130.

¹⁴⁷ *Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi, 1302 (1885)*, 240.

¹⁴⁸ Age. 240-241.

¹⁴⁹ Age. 68, DN. 46.

¹⁵⁰ Karpat, 1985, 114.

¹⁵¹ Age. 258.

¹⁵² *Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi, 1302 (1885)*, 257. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

dirdiği bir yazıdan Semadirek'te 400 hane bulunduğu ve bunun 10'unun İslam hanesi geri kalanının ise reaya –Hristiyan– hanesi olduğu öğrenilmektedir.¹⁵³ Ada ahalisinin 1850 yılında tamamen gayrimüslimlerden oluştuğu da, merkezî hükümetin, Bozcaada kaymakamına müdür ve kâtip tayini hakkında yazdığı bir yazıdan anlaşılmaktadır. Söz konusu yazıda Semadirek Adası müdürü Mahmud Ağa'nın okuması yazması olmadığı, ada ahalisinin de reayadan –Hristiyan– ibaret olduğu ve adada Türkçe okur yazar bulunmadığından bu müdür yerine adada maiyyet katibi olan Hafız Mehmed Şerif Efendi'nin müdür olarak, Atnaş Çorbacı'nın da kâtip olarak atanmasının uygun olacağı bildirilmiştir.¹⁵⁴ 2011 nüfus sayımına göre adada 2859 kişi yaşamaktadır.¹⁵⁵

Gelirleri padişah haslarına ait olan Taşoz Adası'nda 1519 yılı tahrir defterine göre, Limanhisar, Bulgar, Kakirac, Yenihisar ve Sologo adıyla kaydedilen 5 köy bulunmaktaydı. Sonrasında adanın gelirleri Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde Kapudan Paşa'nın haslarına dâhil edildi. 18. yüzyılda Taşoz Adası ve civarındaki küçük adacıkların hepsi Kapudan Paşa hassına verilmişti.¹⁵⁶ Rum Ortodoks Hristiyanların ada ahalisinin çoğunluğunu oluşturduğu Taşoz Adası'nda, 1821 yılına kadar Theologos ve Kasaviti yerleşimlerinde az sayıda Müslümanın yaşadığı bilinmektedir.¹⁵⁷ Bunlar 1821 Yunan İsyanı'nda Kavala'ya göç edince adada Türk nüfus olarak sadece Osmanlı yöneticileri ve aileleri kalmıştır.¹⁵⁸ 1831 Osmanlı nüfus sayımına göre hiç Müslüman bulunmayan adada 1821 reaya (Hristiyan) kaydedilmiştir.¹⁵⁹ 2011 nüfus sayımına göre Taşoz Adası'nda 13770 kişi yaşamaktadır.¹⁶⁰

¹⁵³ BOA, A.MKT 26/83 5 Şaban 1261 (9 Ağustos 1845)

¹⁵⁴ BOA, C.DH 151/7504 1266 N 13 (23 Temmuz 1850)

¹⁵⁵ www.statistics-gr/2011-census-pop-hous. Son ziyaret edilen tarih 25 Mart 2017.

¹⁵⁶ Kızıltoprak, "Taşoz", 161.

¹⁵⁷ Soucek, 1999, 352-353.

¹⁵⁸ Kızıltoprak, "Taşoz", 160.

¹⁵⁹ Karpat, 1985, 114.

¹⁶⁰ www.statistics-gr/2011-census-pop-hous. Son ziyaret edilen tarih 25 Mart 2017.

YUNAN İSYANI VE OSMANLI REFORMLARI

1821 Yunan İsyanı

Yunan tarihçiliğinde “Yunan Bağımsızlık Savaşı”, Osmanlı tarihçiliğinde “1821 Yunan İsyanı” olarak adlandırılan olay, Mora’daki Osmanlı tebaası Rumların, organize olmuş bir biçimde Osmanlı yönetiminden ayrılmak için başlattıkları harekettir. Bu hareketi incelemek bu kitabın amaçları dışında olsa da olay Ege Adaları’nı etkilediğinden, konu hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

15. yüzyılın ortasında İstanbul’un Osmanlıların eline geçmesiyle Rum Ortodoks Hristiyan Patriğinin liderliğinde Ortodoks Hristiyanlar ayrıcalıklı bir yönetim şekline sahip olmuşlardı. Fatih Sultan Mehmed, Ortodoks Hristiyan ahalinin düzenli vergi vermesi ve Osmanlı sultanına sadık olması karşılığında, Gennadios Sholarios’u Ortodoks Hristiyan cemaatin milletbaşı/lideri olarak patriklik makamına, Bizans zamanındaki yetkilerini ve hattâ daha fazlasını vererek atamıştı.¹⁶¹ 15. yüzyılda ve hattâ 14. yüzyılın ortalarında, Osmanlıların Balkanlardaki çoğu bölgeyi istimalet yöntemiyle devralarak bölge ahalisinin ileri gelenlerini yerel yönetime entegre edip toplumu dine göre ayırt ederek yönetme şekli olan millet sistemi, gayrimüslimler arasında kabul görmüştü. Ancak Osmanlıların bu yönetim şekli 19. yüzyılın başlarında önce Sırp (1804), sonra Yunanlar tarafından sorgulanmış, sonrasında Mora’daki Rum cemaat tarafından organize edilen bir isyan hareketine neden olmuştu. Ege Adaları’nı da etkileyen Yunan İsyanı ya da Bağımsızlık Savaşı’nın dinamiklerini anlayabilmek için meseleyi toplumsal, entelektüel ve siyasî açıdan değerlendirmek gerekmektedir.

Toplumsal açıdan düşünüldüğünde, hareketi başlatan ve organize edenlerin kimler olduğuna bakmak gerekir. İmparatorluk’taki farklı coğrafyalarda –Ege, Kapadokya, Karadeniz ve Antakya gibi– bulunan ve aralarında temel olarak dil ve din birliği olan –Kapadokya’daki Karamanlı

¹⁶¹ Halil İnalçık, “The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans,” Halil İnalçık, *Essays in Ottoman History*. Eren Press: İstanbul, 1998; Nikolaos Pantazopoulos, *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1967.

Rumların dili hariç–¹⁶² Rumları sosyal ve ekonomik olarak homojen bir grupmuş gibi değerlendirmeyip farklılıklarını göz önüne almak gerekmektedir. Her toplumda olduğu gibi Rum cemaati arasında da şehirli ve kırsal kesimde yaşayanlar vardı. Mesela, İstanbul'daki Fenerli aileler yüksek eğitim aldıklarından ve ekonomik refaha sahip olduklarından cemaat içinde yüksek sınıf oldukları anlamına gelen Fener aristokrasisi olarak adlandırılırlardı. Bu Fenerli ailelerden bir kısmı Eflak ve Boğdan'daki büyük toprakların yöneticileri olmaları nedeniyle İmparatorluk'ta büyük kazançlar elde etmişlerdi. Ayrıca İmparatorluğun bürokrasisi ve diplomasisinin belkemiğini, başkentin önde gelen Fenerli Rum ailelerin bireyleri oluşturuyordu.¹⁶³ 19. yüzyılda başkent İstanbul'da ve liman şehri İzmir'de de yabancı dil bilen, ticarete tecrübe sahibi ve uluslararası bağlantıları olan tüccar Rumlar önemli kazançlar elde etmişler ve kimileri eğitim için çocuklarını Avrupa'ya yollamıştı.¹⁶⁴ Bu başkaldırının entelektüel arka planında Avrupa'da eğitim görmüş, Aydınlanma ve Fransız İhtilali fikirlerini benimsemiş Osmanlı tebaası Rumlar vardı.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde artık Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'nın ekonomik ve siyasal merkezini oluşturduğu eski sistemin Avrupa'ya kaydığı açıktı ve eğitilmiş zengin Rumlar, Avrupa'da yer almayı tercih etmekteydiler. Ekonomik ve politik gelişmelerle dünya merkezinin Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'dan Batı Avrupa'ya doğru kaydığını gören Osmanlıdaki Rum entelektüelleri 18. yüzyılda cemaatlerini Batı'ya yönlendirmek istediler; tercihlerini Osmanlı ve Rusya yerine Avrupa'nın genişleyen ve güçlenen kapitalist devletlerine entegre olmaktan yana kullandılar.¹⁶⁵

¹⁶² Karamanlıca, Kapadokya bölgesinde yaşamış olan Türkçe konuşan –Yunanca konuşmayı bilmeyen– Rum Ortodoks Hristiyanların Türkçeyi Yunanca alfabe ile yazdıkları dile verilen isimdir. Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konulara göre Sınıflandırılması", *Müteferrika*, sy. 13, Yaz 1998, 3-4.

¹⁶³ Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek and Turkish Relations 1918-1974*, Athens: Centre for Asia Minor Studies, 1992; Christine. M. Philliou, *Biography of an Empire Governing Ottomans in an Age of Revolution*, California: University of California Press, 2010.

¹⁶⁴ Elena Frangakis Syrett, *The Commerce of İzmir in the Eighteenth Century 1700-1820*, Center for Asia Minor Studies, Athens, 1992, "The Economic Activities of the Greek Community of İzmir in the Second half of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries" *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism*, 1999, ed., Charles Issawi, Dimitri Gondicas, The Darwin Press: Princeton, New Jersey, 1999, 17-44; Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and the World Economy, The Nineteenth Century*, New York: State University of New York, 1988.

¹⁶⁵ Gregory Justanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, çeviren Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, 45-56.

Avrupa'nın dört bir yanında eğitim gören, yaşayan Yunan entelektüeller egemen kültür Batı'ya kendilerini nasıl kabul ettireceklerini öğrendiler. 18. yüzyılın sonlarında Avrupalı entelektüeller politik sitemlerini özgürlük ve demokrasi idealleriyle dönüştürmeye çalışırken muhayyel millî devletler inşa etmeye uğraşıyorlardı. Yunan entelektüeller, antik Yunan demokrasisinden yola çıkarak kendi tarihlerini Avrupa'nın güçlü ülkelerinin tarihleriyle ilişkilendirdiler. Bu süreçte, Avrupa da kurduğu ve geliştirmek istediği demokratik siyasî yapıyı antik Yunan'dan doğmuş olan demokrasi düşüncesine dayandırıyor, bu nedenle de yeni bir Yunan halkı ve devletinin oluşumu fikrini sahipleniyordu.¹⁶⁶ En önemli gelişme tüccar sınıfının yükselişiydi. Tüccar Rumlar çocuklarını eğitim için yurt dışına yolluyor ve aynı zamanda İmparatorluk'ta okullar kuruyor, İmparatorluk içinde ve Avrupa kentlerinde de kitap basımını sağlıyorlardı. Rumların ekonomik olarak gelişmesi, kendi cemaatlerine tarihî bir geçmiş sunan ve geleceği Aydınlanma'nın prensiplerine göre yorumlayan entelektüellerden oluşan bir sınıf yarattı. Antik ve Modern Yunanistan arasındaki bu ideolojik bağlantı Yunanların verdikleri bağımsızlık mücadelesini Avrupalı haline getirmişti. Bu mücadele, yüzyılın en gözde uluslararası özgürlük hareketi olarak görülen ve bütün Avrupa'yı etkileyen bir mesele olmuştu.¹⁶⁷

Uluslararası politika açısından ise 1821 Yunan İsyanı, Avrupa, özellikle İngiltere destekli bir hareket olmuştur. İngiltere ve Fransa ilk başta Yunanların Osmanlıya karşı başlattıkları bağımsızlık hareketini desteklemişlerse de, Rusya'nın dindaşları olan Ortodoks Hristiyan Yunanları desteklemesi karşısında Rusya'nın Doğu Akdeniz'de söz sahibi olmasını engellemek için tavır değiştirerek Yunanları desteklemiş ve bu başkaldırı Avrupa kontrolünde bağımsız bir Yunan Krallığı kurulması ile sonuçlanmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Age. 37.

¹⁶⁷ Age. 35-56.

¹⁶⁸ İlber Ortaylı, "Tanzimat Dönemi'nde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu" *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, 162-164.

İsyan'a Sultan'ın Tepkisi

Mora'da 1821'de (17 Mart) başlayan organize isyan; Kıbrıs, Sakız, Kos ve Girit adalarına da yayılmıştı.¹⁶⁹ Batı Anadolu kıyıları isyancıların ataklarına açık hale gelmişti.¹⁷⁰ Kıyıları saldıran isyancılar Müslümanları öldürüp oradaki Rumları isyana teşvik ediyorlardı.¹⁷¹ Yunan İsyanı sırasında yönetimde olan II. Mahmud'un isyana verdiği ilk tepki çok sert ve şiddetli oldu. Sultan, Avrupa'yı ve İmparatorluk'taki Rumları şoka uğratan iki harekette bulundu: Sakız Adası'nda kale içinde yaşayan sivil nüfus dâhil Rum ahalinin öldürülmesi emrini verdi¹⁷² ve Patrik V. Gregorios'u Rumların dinî bayramları olan Paskalya sırasında Fener'deki patrikhanenin kapısında astırdı.¹⁷³ II. Mahmud, Patriği astırarak İmparatorluk'taki tüm Rumlara isyanın hiçbir şekilde tolere edilemeyeceğine dair bir uyarı yapmıştı. II. Mahmud bu isyanı bağımsız bir Hristiyan ulusun ortaya çıkma isteği ve mücadelesi olarak değil, bir fitne ve de devlete karşı bir isyan olarak algılamıştı.¹⁷⁴ Sultan'a göre Rumlar, yani zimmîler güven içinde yaşadıkları, kendilerini koruyan devlete isyan etmişler ve böylelikle aralarındaki zimmî anlaşmasını¹⁷⁵ bozmuşlardı. Bu nedenle isyanın ilk aylarında Sultan cihad ilan edip isyan bölgesinde Rumları öldürmek ve mallarına el koymak gibi geleneksel kontrol yöntemlerini uyguladı.¹⁷⁶ Bununla beraber, araya giren bazı devlet adamları, ulema ve metropolitler isyana karışmamış masum Rumlara dokunulmaması gerektiği konusunda Sultan'ı ikna edebilmişler-

¹⁶⁹ Kütükoğlu, 1986, 133-161.

¹⁷⁰ Dönemin Osmanlıca yazışmalarında *eşkiya* terimi için *izbandit* kelimesi kullanılmıştır. Zeki Arıkan, "Ayvalık İsyanı," *Belleten*, cilt 52, sy. 203, 1988, 577

¹⁷¹ Age. Kütükoğlu, 1986, 134-136.

¹⁷² Kütükoğlu, 1986; Erdem, 2005. Sakız Adası'nda, kale içinde bulunan metropolitler ve köylerin temsilcileri, 63 kişi, Sultan'dan gönderilen emre göre (irade-yi seniyye) öldürülmüşlerdir. Kütükoğlu, 1986, 142. BOA, HH, n. 38209-A, 13 Şaban 1237, (5 Mayıs 1822), Age. DN. 58. Takip eden günlerde, 500 kelle ve 1000 kadar kulağın başkente gönderildiği de yazılmıştır. Age. 143, HH, n. 38209-D, Age. DN. 59. 4 Kasım 1821'de Sakız Kumandanı Vahit Paşa, "gavurlara karşı kazandığı zafer" ile ilgili olarak Sultan'ı bilgilendirip şunları yazmıştır: Muzaffer askerler daha önce görülmemiş ve duyulmamış miktarda ganimet ve köle almışlardır. BOA, HH, n. 24277, 6 Safer 1237 (4 Kasım 1821) Hakan Erdem, 2005, 69.

¹⁷³ Orhan Türker, *Fanari'den Fener'e, Bir Haliç Hikayesi*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2001, 30-34; Kütükoğlu, 1986, 142; Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları," *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, 121-122.

¹⁷⁴ Virginia H. Aksan, "The Ottoman Military and State Transformation in a Globalizing World," *Comparative Studies of South Asia and Middle East*, cilt 27, sy. 2, 2007, 270.

¹⁷⁵ Zimmî anlaşması için sayfa X.

¹⁷⁶ Arıkan, 1998, 576, DN. 22, BOA, *Mühimme Defteri*, n. 239, 47.

di.¹⁷⁷ Sadece Rum cemaati içinde isyana teşvik eden veya teşvik ettiğinden şüphelenilen herkese ölüm cezası verilmesine karar verilmiş, bu karar 26 Nisan 1821 fetvasıyla İslam hukuku tarafından da meşrulaştırılmıştı.¹⁷⁸ Sultan bunu yaparak sadece isyanı bastırmayı amaçlamamış, aynı zamanda Osmanlı Rumlarına İmparatorluk'taki zimmî-ikincil- statülerini yeniden hatırlatmayı, bunu algılamalarını ve kabul ettirmeyi amaçlamıştır. II. Mahmud'un anlayamadığı şey şuydu: Bazı Rumlar, özellikle de Avrupa'ya en yakın coğrafyada yani Balkanlarda yaşayanlar, artık böyle yaşamak -zimmî olmak- istemiyorlardı, bu ikincil statüyü reddediyorlardı.¹⁷⁹ Bunların yanı sıra Sultan isyan sırasında bozulan toplum dengesini yeniden sağlamak ve gayrimüslimlerin sadakatini kazanmak için birtakım girişimlerde bulunmuştu. Balkanlara yaptığı gezilerden birinde Müslüman ve gayrimüslimlere hitap ederek "Bizim arzumuz Allah'ın koruduğu topraklarımızda barışı, Müslüman ve reaya tüm sakinlerin güvenliğini sağlamaktır." demiştir.¹⁸⁰ Şumnu'da "İnançlarınız farklı olabilir; ama hepiniz kanunu ve benim hükümdarlık irademi gözetin, koruyun. Sizi sorumlu tuttuğum vergileri ödeyin, onlar sizin güvenliğinizi ve refahınızı garanti etmek için konulmuştur." diye halka seslenmişti.¹⁸¹

II. Mahmud, Mora İsyanı'nı basitçe, Rumların yüzyıllardır güven içinde ve dinî özgürlüklerine sahip olarak yaşadıkları devletlerine karşı bir fesat hareketi olarak görüyordu. 1831'de bağımsız Yunan Krallığı'nın kurulması ile sonuçlanan Mora İsyanı ilk zamanlarda II. Mahmud'u çok kızdırsa da ilerleyen yıllarda Sultan gayrimüslim cemaatlerinin sadakatini kazanmaya çalışmış ve de Avrupa ülkelerine entegre olma yolunda askerîyede, yönetimde ve ekonomide modernleşme veya Batılılaşma diye anılan reform hareketlerini gerçekleştirmiştir. Bu reformlardan gayrimüslimleri en çok ilgilendirenleri sosyal alanda yapılan Tanzimat reformlarıdır. 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen reformlar (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) II. Mahmud döneminde hazırlanmasına rağmen Sultan'ın sağlığında ilan edilememiş, Sultan Abdülmecid zamanında ilan edilmiştir.

II. Mahmud, isyanın yarattığı ilk şoku atlattıktan ve de Avrupa'ya gönderdiği diplomat ve devlet adamları aracılığıyla Avrupa'daki aydınlanma düşüncesinden kaynaklanan siyasal ve sosyal dönüşümlerden haberdar

¹⁷⁷ Arıkan, 1998, 576, DN 23 alıntı BOA, *Hattı Hümayun* (HH), n. 17530.

¹⁷⁸ Kütükoğlu, 1986, 142.

¹⁷⁹ Erdem, 2005.

¹⁸⁰ Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1954, 14-15; Ruben Safrastjan, "Ottomanism in Turkey in the Epoch of Reforms in XIX C.: Ideology and Policy I," *Etudes Balkaniques*, cilt 24, sy. 4, 1988, 74-75.

¹⁸¹ Safrastjan, 1988, DN. 7.

olmaya başladıktan sonra izlediği politikada değişiklikler yaptı: Artık eğitimli Yunan seçkinleri gibi, eğitimli Osmanlı seçkinleri de ekonomik ve siyasal dengelerin Avrupa lehine değiştiğini görmüştü ve de yükselen bu yeni güce entegre olmaktan başka çare olmadığını anlamıştı. Bunun için 1820'lerde askerî, idarî ve ekonomik alanlarda reformlar yapılmaya başlandı. II. Mahmud Dönemi'nde hazırlanan bu reform kararları 1839'da Tanzimat reformları adıyla resmî olarak ilan edildi ve gayrimüslimlerin her alanda Müslüman cemaate eşit oldukları duyuruldu.

Sultan'a göre sosyal düzeni sağlamak ve daha fazla toprak kaybına engel olmak için en önemli şart merkezî otoritenin yeniden güçlendirilmesiydi. Bunu gerçekleştirebilmek için başlıca üç sorunu halletmesi gerekiyordu: Politik olarak güç kazanmış ayanlardan, yeniçerilerden kurtulmak ve Balkanlardaki ayrılıkçı hareketleri yatıştırmak. Sultan bunları sağlayabilmek için önemli oranda ekonomik güç gerektiren reformlar yapması gerektiğinin farkındaydı. Bu bağlamda, Mora İsyanı II. Mahmud'un reform planının niteliğini belirleyen bir etkiye sahiptir. Diğer bir deyişle, Sultan'ın Yunan İsyanı'nı algılama şekli, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile duyurulan reformların altyapısını oluşturmuştur. Bu isyan merkezî otoritenin gayrimüslimleri ama özellikle Rumları olumsuz yönde algılamasına neden olmakla kalmamış; Sultan'ın aklında sadık ve sadık olmayan –hain– diye kategoriler oluşmasına neden olmuş ve sadakatsizleri ortadan kaldırmak Sultan'ın en büyük amacı haline gelmiştir. Bunun da ötesinde toplumsal hayat açısından Müslüman kamuoyunu sadık olmayan gayrimüslim unsurlara karşı harekete geçirmeye de sebebiyet vermiştir.¹⁸²

İsyan Yıllarında İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz Adaları

1821'deki Mora İsyanı'nı başlatanların, başkaldırıyı Batı Anadolu kıyıları ile Kıbrıs, Sakız, Samos, Kos ve Girit gibi Ege Adaları'na da yaymaya çalıştıkları bilinmektedir.¹⁸³ Döneme ait yazışmalarda "eşkiya" ya da "izbandit tekneleri" olarak ifade edilen isyancılar İmroz, Limni ve Semadirek adalarına da çıkıp Rum ahaliyi isyana teşvik etmek istemişlerdir. İmroz ve Limni'deki ahalinin Mora İsyanı'na katılmadığı,¹⁸⁴ Semadirek ahalisinin

¹⁸² Erdem, 2005, 75-78.

¹⁸³ Kütükoğlu, 1986, Arıkan, 1998, 574-75.

¹⁸⁴ BOA, HAT 862/38465, 3 Rebiülahir 1236 (8 Ocak 1821); BOA, HAT 750/35418, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821); HAT 663/32280, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821); Feridun Emecen, "Lemnos," *DİA*, cilt 27, 191.

isyana katıldığı,¹⁸⁵ Taşoz'da ise isyana kısmen katılım olduğu döneme ait Osmanlıca yazışmalardan anlaşılmaktadır.¹⁸⁶ İsyancılar erzak tedariki için İmroz ve Limni adalarına çıkmak istemişlerse de adalılar onlara yardım etmemişler; böylece Osmanlı kuvvetleri onları geri püskürtebilmiştir.¹⁸⁷ Limni'de isyan sırasında silah altına alınmaya hazır 13000 Rum ve 300 Türk olduğu ve ahalinin Osmanlı askerî kuvvetlerine yardım etmeye hazır bulunduğu bilinmektedir.¹⁸⁸ Semadirek Adası'nda ahalinin toptan isyana katıldığı,¹⁸⁹ hattâ bazı Müslümanlarla kadiyi esir aldıkları, bunların Osmanlı güçleri tarafından kurtarıldıkları¹⁹⁰ Osmanlı merkezî hükümetinin adayı zapturapt altına alabilmek için epey asker sevk ettiği ve isyancıların öldürüldüğü -kesik baş ve kellelerin İstanbul'a gönderildiği- döneme ait yazışmalardan anlaşılmaktadır.¹⁹¹ İsyan eden Semadirek'te ahaliye zor kullanmaya girişmeden önce itaat etme çağrısı yapılmış, çağrıya olumlu cevap alınmayınca şiddete başvurularak isyan Osmanlı güçleri tarafından bastırılmıştır.¹⁹² 1821 Eylül'ünde, Yunan İsyanı'nın resmî olarak başlamasından beş ay sonra Sultan'ın Cezayir-i Bahr-i Sefid muhafızı Mehmed Paşa'ya gönderdiği hükümde şunlar belirtilmiştir: İmroz ahalisinin Osmanlı yönetimine itaat edip ayaklanmaya katılmadığı, bu nedenle adaya biraz adam ve voyvoda¹⁹³ görevi görececek birilerinin yollandığı; ancak Semadirek ahalisinin denizde gezen izbandit teknelerine zahire vermesinden başka adanın kocabaşları ve önde gelenlerinin de isyan etmesinden dolayı Osmanlıların itaat çağrısına uymayacakları düşünüldüğünden boyun eğmezlerse ne yapılacağı kararlaştırılmıştı. Şöyle ki, İslam beldesinde ya-

¹⁸⁵ BOA, HAT 941/40621, 3 Zilhicce 1236 (1 Eylül 1821), HAT 934/40445, 19 Zilhicce 1236 (17 Eylül 1821).

¹⁸⁶ BOA, HAT 883/39049-6, 29 Zilhicce 1237 (16 Eylül 1822), HAT 883/30049-E, 29 Zilhicce 1237 (16 Eylül 1822).

¹⁸⁷ BOA, HAT 862/38465, 3 Rebiülahir 1236 (8 Ocak 1821); BOA, HAT 750/35418, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821); HAT 663/32280, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821); Feridun Emecen, 2003, 191; Demircan, 2014, 193.

¹⁸⁸ Dönemin tarih yazarı Esad Efendi'den aktaran, Emecen, 2004, 68; Demircan, 2014, 27.

¹⁸⁹ BOA, HAT 941/40621, 3 Zilhicce 1236 (1 Eylül 1821).

¹⁹⁰ BOA, HAT 934/40445, 19 Zilhicce 1236 (17 Eylül 1821).

¹⁹¹ BOA, HAT 941/40621, 3 Zilhicce 1236 (1 Eylül 1821); HAT 863/38502, 25 Zilhicce 1236 (23 Eylül 1821), HAT 863/38478, 21 Zilhicce 1236 (19 Eylül 1821), HAT 862/38444-A, 24 Zilhicce 1236 (22 Eylül 1821).

¹⁹² BOA, HAT 863/38478, 21 Zilhicce 1236 (19 Eylül 1821), HAT 862/38444-A, 24 Zilhicce 1236 (22 Eylül 1821); HAT 935/40464, 3 Zilhicce 1237 (1 Eylül 1821), HAT 862/38444, 21 Zilhicce 1236 (19 Eylül 1821).

¹⁹³ Voyvoda, askerî sınıfa, vezir ve eyalet yöneticilerine ait hasları ve devlet hazinesine ait vergileri ve vakıf gelirlerinin toplamakla yükümlü kişidir. Zaman içerisinde kaza ve sancakların yöneticisi durumuna gelmişler ve politik güç kazanmışlardır. Fikret Adanır, "Voyvoda", *Encyclopedia of Islam*, cilt 11, New Edition, Leiden: Brill, 215; Erol Özvar, "Voyvoda", *DİA*, İstanbul, 2013, 129.

şayan zimmîlerin yönetime itaat etmedikleri ve Müslümanları katledip öldürdükleri aşikâr olduğundan bunlara karşı cihad ilan edilip mallarının ganimet olarak alınması, kadın ve çocuklarının köleleştirilmesinin caiz olduğu hakkında fetva verilmiştir. Reayası isyan eseri gösteren Semadirek Adası'nı zapt ve teshir edebileceği Mehmed Paşa'nın akli keser ise külliyetlice asker tertip etmesini, ada reayası karşı korlar ise kimseyi sağ bırakmadan (zi-ruh kalmayınca) hepsini öldürüp kadın ve çocuklarını esir alıp mal ve eşyalarını askerlere bahşetmesi buyrulmuştur.¹⁹⁴ Semadirek'teki adalı Rumlar Sakız Adası'nda olduğu gibi ısrarcı davranmamışlardır. Sakız'da Osmanlı güçleri isyanı bastırmış; ancak isyan eden Rumlar ısrarcı davranıp yeniden ayaklanma başlatmışlardır.¹⁹⁵ Sakız Adası'na göre Semadirek'in Kuzey Ege'de ulaşılması daha zor bir noktada yer almasının, Semadirek'te adalıların isyana katılmada ısrarcı davranmamalarına neden olduğu düşünülebilir. 1889 yılında Semadirek'i ziyaret eden Tozer, 1821 isyanının adanın başına gelen en büyük felaket olarak anıldığını belirtmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin adaya inmeyi başardığını, dağa veya denize kaçmayan tüm erkeklerin öldürüldüğünü, çocukların köle olarak İstanbul'a götürüldüklerini belirtip ada ahalisinin hiçbir zaman bu felaketin üstesinden gelemediğini yazmaktadır.¹⁹⁶

Osmanlı Reform Çağı, 19. Yüzyıl

Osmanlıların, Kuzey Ege Adaları'ndaki Rum Ortodoks Hristiyan nüfusu nasıl idare ettikleri hakkında yapılan bu çalışma, Osmanlı merkezî yönetiminin 19. yüzyılda, hattâ 20. yüzyılın başında, "çöküş" sürecindeki bir yapıdan beklenileceği şekilde Ege Denizi'nde nüfusu ağırlıklı olarak Rum Ortodoks Hristiyan olan, göreceli olarak izole bir lokasyonda bulunan –stratejik olarak önemli– bu küçük Ege Adaları'ndan vazgeçmediğini, adalı gayrimüslim ahalinin sadakatini kazanarak meşruiyetini devam ettirme çabasını ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki merkezî hükümetin, kitaba konu olan bu Ege Adaları'ndaki sosyal ve ekonomik düzeni denetlemesi, adalı Rumlar lehine kararlar alması, onların reformlardan faydalanmalarını sağlamaya çalışması, İmparatorluk yönetiminin gayrimüslim ahalisi nezdinde meşruiyetini koruma çabası olarak değerlendirilebilir.

¹⁹⁴ BOA, C.DH Cevdet Dahiliye 141/7044, 29 Zilkade 1236 (28 Ağustos 1821).

¹⁹⁵ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, İstanbul, Phoenix, 2005, 2. ve 3. Bölümler.

¹⁹⁶ Tozer, 1976, 333-334.

1700'lerin sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında gerçekleşen ve ekonomik ve politik olarak yıpratıcı olan savaşlar (1768-1774, 1787-1792, 1806-1812) Yunan İsyanı yıllarında da devam etmişti (1828-1829). 1804 Sırp İsyanı ile başlayan ve 1821 Yunan İsyanı ile devam eden Balkanlardaki ayrılıkçı hareketler, 1829'da bağımsız Yunan Krallığı'nın kurulmasıyla ve 1830'da Sırlara tam özerklik verilmesiyle sonuçlanmıştı. Bu ayrılıkçı hareketler ve İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bağımsız Yunan Krallığı fikrini desteklemeleri, çok etnisiteli ve dinî gruplu Osmanlı toplumunu idare etmede sorunlar yaşandığını ve Osmanlı sultanının meşruluğunun içeriden ve dışarıdan sorgulandığını açıkça gösteriyordu. Bu yüzyılın başında İmparatorluk birçok sorun yaşıyordu. Şöyle ki, 1804 Sırp İsyanı, önce bastırılmış olsa da rahatsızlık sürmeye devam etmiş, Yunanların isyan sonucu bağımsız bir krallık kurmalarıyla cesaretlenen Sırların tam özerklik talepleri Osmanlı tarafından kabul edilerek (1830) bölgedeki durum yatıştırılmıştı.¹⁹⁷ 19. yüzyıl da Balkanlarda yaşayan etnik olarak farklı Ortodoks Hristiyan cemaatler, 1804 ve 1878 arasında, Osmanlıdan ayrılarak dört devlet kurmuşlardır; Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya. İmparatorluğun toprak kaybederek sınırlarının daraldığı 19. yüzyılda, Osmanlı merkezî yönetimi, İmparatorluk'ta Rum nüfus olan yerlerde benzer ayrılıkçı hareketlere son vermenin yolunun Rumlar nezdinde meşru sayılmak olduğunun bilincinde idi. Bu meşruiyeti ise ancak onların sosyal ve ekonomik refahlarını sağlayarak kazanabilirdi. Hoşgörü, Osmanlıların iktidarını genişletmesi, sağlamlaştırması ve yürütmesi için bir araçtı; ancak sosyal düzeni sağlamak ve korumak için istikrar asıl olarak ihtiyaç duyulan unsurdur ve bunu sağlamanın yolu meşru bir egemenlik kurmak olabilirdi.¹⁹⁸ 19. yüzyıl Osmanlı reformları –Tanzimat (1839-1876) ve Abdülhamid Dönemi (1876-1909)– çok etnisiteli ve çok dinli Osmanlı toplumunda sosyal düzeni sağlayarak Osmanlı İmparatorluk yönetiminin zedelenen meşruiyetini onarması gibi bir fonksiyona sahipti. İmroz, Limni, Semadirek ve

¹⁹⁷ Yunan İsyanı'ndan önce, 1804 yılında Sultan III. Selim zamanında (y. 1789-1807) Sırlar, yeniçerilerin bölgedeki baskıcı davranışları nedeniyle isyan etmişlerdi. Yeniçerilerin Sırların önde gelenlerini öldürmesi Avrupa'da da yankı bulan protestolara neden olmuştu. Sultan II. Mahmud yönetime geldiği zaman silahlı Sırp kuvvetleri bölgenin kırsal yerlerini kontrolü altına almıştı. 1815'te II. Mahmud Sırbistan'a yarı özerklik veren bir ferman yayınlamıştı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı topraklarındaki Ortodoks Hristiyanların koruyucusu gibi davranan Rusların baskısı sonunda Sırlara 1830 yılında tam özerklik verilmişti. Roderic Davison, *Reform in the Ottoman Empire*, Princeton: Princeton University Press, 1963, 25; Erik J. Zürcher, *Turkey, A Modern History*, Londra, New York: I.B. Tauris & Co. Ltd., 1993, 33-41.

¹⁹⁸ Karen Barkey, *Empire of Difference, The Ottomans in Comparative Perspective* Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 110.

Taşoz adalarının 19. yüzyılda Osmanlılar tarafından hangi idarî, politik ve ekonomik koşullar altında yönetildiğini izah etmek için aşağıda 19. yüzyıl Osmanlı reformlarının özellikleri ana hatlarıyla açıklanmaktadır.

Osmanlıların 19. yüzyılın başlarında uğraşmak zorunda kaldıkları tek sorun, Balkanlardaki Sırp ve Yunan isyanları değildi. İmparatorluk, Tanzimat reformlarının ilan edildiği 1839 yılı arifesinde birçok sorunla karşı karşıya kalmıştı. Bunlar şöyle özetlenebilir: Yunan İsyanı'nı destekleyen ve bağımsız bir Yunan Krallığı kurulması fikrine sıcak bakan İngiltere, Fransa ve Rusya donanmalarının 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasını batırması; 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Doğu Anadolu ve Tuna eyaletlerinin istilaya uğramaya başlaması; Osmanlıların Cezayir'i Fransa'ya karşı kaybetmesi; Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sultandan özerklik talebi ve bu talebin reddi sonucu Batı tarzında yeni-lediği ordusuyla Osmanlı ordusunu 1839'da Nizip'te küçük düşürücü bir şekilde yenmesi.¹⁹⁹ 1839-1876 yılları arasındaki zaman dilimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi diye bilinen Batılılaşma, diğer bir deyişle modernleşme reformlarının yapıldığının Avrupa'ya ve Rusya'ya duyurulduğu bir dönemdir. Osmanlıda modernleşme ya da Batılılaşma adıyla bilinen reformlar, 1839 yılında aniden Tanzimatla birlikte başlamamıştır. 18. yüzyıl sonunda askerî alanda başlayan reformlara, 19. yüzyılda -1820'lerde- II. Mahmud zamanında idare, yargı ve ekonomi alanlarında devam edilmişti. Tanzimat Dönemi, Osmanlı reformlarının ülke içinde ve uluslararası alanda duyurulduğu dönemdi. Tanzimat reformlarının ana hedefi, 18. yüzyılda ortaya çıkan âdemimerkeziyetçiliğe karşı İmparatorluk'ta merkeziyetçiliği güçlendirmek ya da yeniden kurmaktır. Askerî, idarî, sosyal alanlarla, yargı ve ekonomi alanlarında yapılan reformlar, temelde gayrimüslimlerin Müslümanlarla kanun önünde eşitliğini vurguluyordu. Bu reformlarla, vergi toplamada özel kişilerin değil, merkezden atanmış memurların görevlendirilmesi; mahkemelerde delilsiz, ispatsız ve yargılanmaksızın kimsenin tutuklanamayacağı ilkesinin benimsenmesi; yargıda Tanzimat düzenlemelerini uygulamakla sorumlu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (Meclis-i Vâlâ)²⁰⁰ kurulması, İslam hukukunun işlediği şer'i mahkemenin yanı sıra karma ticaret mahkemelerinin kurulması gibi yeniliklerin getirildiğini söyleyebiliriz.²⁰¹ Bu düzenleme-

¹⁹⁹ Aksan, 2010, 414-418.

²⁰⁰ Musa Çadırcı, 1991, 190; Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 78. Meclisi Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ya da kısaca Meclisi Vala, Tanzimat düzenlemelerini ve kanunları uygulamakla sorumluydu, ayrıca Tanzimat'a aykırı hareket eden görevlileri tespit edip cezalandırmakla yükümlüydü.

²⁰¹ Musa Çadırcı, 1991, 188-190; Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*,

lerle, İmparatorluk'taki gayrimüslimlere yargı alanında merkezî hükümete başvurabilecekleri yeni kanallar açılmıştır.

Tanzimat reformlarının 1839'da duyurulmasının arifesinde Osmanlı Devleti'nin Mısır meselesi nedeni ile yaşadığı meşruiyet problemi karşısında İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı lehine oynadığı rolün İmparatorluğun Batıya yaklaşmaya başladığına delalet ettiği düşünülebilir. Bunun ötesinde, Osmanlı-Rus Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında İngiltere ve Fransa'nın ittifak yaparak Rusya'ya karşı Osmanlılara verdikleri askerî, ekonomik ve politik destek, İmparatorluğu Avrupa'ya daha da yaklaştırmıştı. Kırım Savaşı Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasında karmaşık ilişkide bir dönüm noktası olmuştu. Şöyle ki, savaşın sonunda imzalanan Paris Antlaşması'yla (30 Mart 1856) Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu birliğe resmen katılmıştı.²⁰² Ancak, Kırım Savaşı sonunda, Paris Antlaşması öncesi, Osmanlı yönetimi 18 Şubat 1856'da söz verdiği reform paketini Islahat Fermanı olarak ilan etmişti. 1839 Tanzimat reformlarını teyit eden ve din farkı gözetmeksizin kanun önünde herkesin eşit olduğunu duyuran 1856 Islahat Fermanı'nın ilanı, Paris Antlaşması'nda kazanan taraf olan Avrupa'nın yanında yer alması için bir ön koşuldu.²⁰³ Sultan Abdülmecid, Fransız büyükelçisinden şeref nişanı alırken Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa ülkeleri ailesi içinde görme arzusunu coşkulu bir şekilde ifade edip Avrupa ittifakına katılma arzusunu resmen teyit etmişti.²⁰⁴ Osmanlı İmparatorluğu'na çok pahalıya mal olan ve ancak İngiltere ve Fransa'nın desteği ile Rusya'ya karşı kazanılan Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı devlet adamları, İmparatorluğun kritik durumdaki ekonomisinin ve para durumunun, iç kaynaklar kullanılarak ve mahallî önlemlerle düzeltilmesinin ve sabitlenmesinin mümkün olmadığını idrak etmişlerdi. Bu nedenle, 1856'dan sonra yüzünü Avrupa'nın sağladığı borçlara dönen İmparatorluk, yaptığı düzenlemelerle ekonomik olarak bir taraftan Avrupa'ya entegre olurken bir taraftan da 1875'teki

1808-1975, Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1977, 78-80; Davison, 1963, 48-49.

²⁰² Edhem Eldem, "Ottoman Financial Integration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Public Debt", *European Review*, cilt 13, sy. 3, Temmuz 2005, 432; Carter Vaughn Findley, "The Tanzimat", *The Cambridge History of Turkey*, cilt 4, ed. Reşat Kasaba, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 16.

²⁰³ Eldem, 2005; Findley, 2008, 16.

²⁰⁴ "Sebatla ümid ediyorum ki bütün tebaanın mutluluğu için gösterdiğim sonsuz gayret umulan başarı ile taçlandırılmış ve bundan böyle İmparatorluğum Avrupa'nın geniş ailesinin bir parçası olmuştur ki bu tüm dünyaya İmparatorluğumun medenî ülkelerin birliğinde yer almaya değer olduğunu ispatlayacaktır." Eldem, 2005, 432.

Tanzimat bürokratları, 1821 Yunan İsyanı'nın Mora'da bağımsız bir Yunan Devleti kurulması (1830) ile sonuçlanmasından sonra Balkanlardaki olası diğer gayrimüslim ayaklanmaları önlemek için Osmanlıcılık ideolojisini çok dinli ve etnisiteli Osmanlı toplumuna benimsetmeye çalışmıştı. Tanzimat Dönemi devlet adamlarına göre İmparatorluk'ta din ve etnisite ayrımı gözetmeksizin herkes için ortak politik kimlik Osmanlılık olmalıydı, bu düşüncede önemli olan nokta Osmanlı toplumunda herkesin vatan için sevgi beslemesiydi. Evrensel bir Osmanlı kimliği ile Osmanlı yönetimine duyulan sadakatin din ve etnisite farklılıkları öne sürülerek oluşturulmuş ayrılıkçı hareketleri önleyeceğine inanılıyordu.²⁰⁶ Bu bağlamda, 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı toplumunu din ayrımına göre yönetme prensibine –millet sistemi– son verildiği duyurulmuştu. Bununla beraber, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi'nde Müslümanlar ve gayrimüslimler için ortak bir Osmanlı kimliği yaratma girişimleri sonuçsuz kalmış, Balkanlardaki Ortodoks Hristiyanlar etnik, kültürel farklarıyla dil farklılıklarını öne sürerek kendi bağımsız devletlerini kurma fikrini geliştirmişlerdi.²⁰⁷ Abdülhamid Dönemi'nde İmparatorluk yönetimi Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlere destek olan Rusya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Fransa'ya karşı meşruiyetini korumaya çalışıyordu.

Osmanlı tarihçiliğinde tartışmalı bir yere sahip olan II. Abdülhamid'in (y. 1876-1909) kimileri tarafından antidemokratik, otoriter olduğu; kimileri tarafından gizlilik ve paranoyaya dayanan antiliberal politikalarla despotik bir rejim uyguladığı ileri sürülürken, kimileri tarafından da demokratik ve uzlaşmacı olduğu ileri sürülüp yönetimi takdir edilmiştir. Abdülhamid Dönemi'ni despotik ve Tanzimat'ın liberal ruhundan bir ayrılış olarak gören yaklaşımlarda, erkek ve kız çocuklara eğitim sağlamak için gerçekleştirilen geniş çaplı eğitim reformları ve kamusal alanda meydana gelen olumlu gelişmeler göz ardı edilmiş, bu dönem Tanzimat'ın liberal ruhundan bir ayrılış olarak görülmüştür.²⁰⁸ Abdülhamid'in tahta çıkmasından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu saran uluslararası problemler

²⁰⁵ Eldem, 2005.

²⁰⁶ İlber Ortaylı, "Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1546.

²⁰⁷ Kemal Karpas, "Millets and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era," *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. B. Braude ve B. Lewis, cilt 1, New York, Londra: Holmes & Meier Publishers Inc., 1982, 141-169.

²⁰⁸ Benjamin Fortna, "The Reign of Abdülhamid II" *The Cambridge History of Turkey*, cilt 4, ed. Kasaba, 2008, 38,40.

iyice tırmanmış ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93' Harbi)²⁰⁹ çıkmıştı. Sırp, Yunan, Karadağ, Bulgar isyanları ve Bosna-Hersek'teki köylü isyanı 19. yüzyılda uluslararası arenayı etkilemiş ve Avrupa'nın büyük güçleri -İngiltere, Fransa, Avusturya- ve Rusya Osmanlının meşruiyetinin açıkça sorgulandığı Balkan toprakları için aralarında mücadeleye girişmişlerdi ki bu da literatürde "Doğu Sorunu" olarak adlandırılmıştır.²¹⁰ Rusya ile yaptığı Kırım Savaşı'nı (1853-1856) iç kaynakları yetmediğinden Avrupa'dan aldığı kredilerle finanse eden Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'ya borçlanmaya devam etmiş ve 1875'e gelindiğinde resmen iflasını açıklamıştı. Bu duruma çözüm olarak borcun tahsil edilmesi için Avrupa denetiminde Düyun-u Umumiye kurulmuştu (1881).²¹¹ Bu şartlar altında, Abdülhamid, anayasal sistem yanlısı Osmanlı bürokratlarının yoğun baskısı altında, 1876 yılında Birinci Meşrutiyet Dönemi olarak bilinen dönemi, yani ilk Osmanlı Parlamentosu'nu kurarak anayasal düzeni başlatmayı kabul etmişti. İlk Osmanlı parlamenter sistemi 1878 yılına kadar sürmüş, Abdülhamid 1877-78 Osmanlı-Rusya Savaşı'nın Osmanlı için yol açtığı yıkıcı sonuçları ileri sürerek anayasal düzeni geri çektiğini ilan etmişti, ta ki 1908'de Jön Türkler'in baskısıyla ikinci anayasal düzeni ilan edene kadar. Osmanlılar, anayasal düzeni başlatarak topraklarındaki, özellikle Balkanlardaki Ortodoks Hristiyan cemaatin Avrupa ve Rusya destekli ayrılıkçı hareketlerini önlemeyi de amaçlıyordu; zira anayasada İmparatorluk'taki herkesin din farkı gözetilmeksizin Osmanlı olarak görüleceği maddesi vardı.²¹² Bu, yönetim tarafından Tanzimat'taki Osmanlılık ruhunun devam ettirildiğinin ve bunun İmparatorluğun resmî politikası olduğunun bir göstergesiydi. İlk Osmanlı parlamentosunda gayrimüslimlerle Müslümanlar beraber yer almışlardı (67 Müslüman ve 48 gayrimüslim toplam 105 milletvekili vardı). Balkan vilayetlerinden 22 Müslüman ve 22 gayrimüslim, Anadolu'daki on vilayetten 21 Müslüman ve 12 gayrimüslim, Afrika ve Anadolu'ya tâbi olmayan Asya eyaletlerinden 17 Müslüman ve 5 gayrimüslim, Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinden ise 2 Müslüman ve 4 gayrimüslim katılmıştı meclise.²¹³ Osmanlıların anayasayı ilan etmesiyle

²⁰⁹ Savaş Hicrî Takvim'e göre 1293 yılında başladığından literatürde 93' Harbi olarak da anılır.

²¹⁰ Fortna, 2008, 44.

²¹¹ Eldem, 2005, 440-441.

²¹² Füsün Üstel, "I. Meşrutiyet ve Vatandaş'ın İcadı", *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, cilt 1, İstanbul: İletişim, 6. Baskı 2004 (2001), 166-167.

²¹³ Enver Ziya Karal, "Non-Muslim Representatives in the First Constitutional Assembly, 1876-1877" *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, cilt 1, New York, Londra, Holmes & Meier Publishers, 1982, 394. Bu makalede toplam milletvekili sayısı 115 olarak yazılmıştır. Ancak, gönderilen müslüman ve gayrimüslim milletvekillerinin sayısı toplandığında 105 etmektedir. Bu nedenle, burada toplam sayı 105 olarak kullanılmıştır.

tatmin olmayan Rusya, kendisinin Balkanlarda serbest ilerlemesine karşılık olarak Bosna-Hersek'in Avusturya yönetimine geçmesine razı olmak suretiyle Avusturya ile anlaşıp 1877 yılının Nisan ayında Osmanlıya savaş açmıştı. Osmanlının yenilmesiyle son bulan savaşın sonunda Büyük Güçler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Berlin Kongresi toplanmış (13 Haziran-13 Temmuz), akabinde Berlin Antlaşması imzalanmış ve buna göre Bulgaristan Osmanlıya vergi ödeyen bağımsız, vasal bir devlet olurken Bosna-Hersek süresi belirlenmeden Avusturya idaresinde bırakılmış ve Niş, Sırbistan'a dâhil edilmişti. Tüm bunlar Osmanlının ciddi şekilde toprak kaybına uğradığı anlamına geliyordu. Osmanlı tüm topraklarının beşte ikisini kaybederken nüfus kaybına da uğramış, yarısı Müslüman olmak üzere beş milyona yakın insan Osmanlı egemenliğinden çıkmıştı.²¹⁴ Bu toprak ve nüfus kaybı Osmanlının gelir kaybı anlamına da geliyordu. Ayrıca Rusya'dan Osmanlı topraklarına başlayan Müslüman göç dalgası da barındırılması gereken yeni bir nüfus anlamına geliyordu ki bu da maliyetli bir işti. İmparatorluk giderek kendisine nüfuz eden Avrupa'ya karşı direnmek istiyordu. Bu noktada Pan-İslamcılık ideali öne çıkarıldı. Çözülmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam'ı birleştirici bir güç olarak kullanmak suretiyle Avrupa'nın Osmanlı topraklarındaki kültürel ve ekonomik yayılmacılığına son vermek için düzenlemeler yapıldı. II. Abdülhamid, halifelik statüsünü öne çıkartarak yaptığı bu girişimle Avrupa ve Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki emperyalist ideallerine karşı durmayı hedefliyordu. İlk iş olarak 1876'da ilan ettiği ilk Osmanlı parlamenter düzenini geri çekti. Yürüttüğü Pan-İslamcı politikalarla çelişen bir şekilde, çok etnisiteli ve dinli, Türklerden, Ermenilerden, Rumlardan ve Araplardan oluşan bir uluslararası bürokratik yapı kurdu.²¹⁵

Abdülhamid'e göre, azınlık okulları ve misyoner okulları finanse ediliyor ve çocukları Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz etkiliyordu. Sultan, İmparatorluk için yetenekli ve sadık memurlar yetiştirmek istiyordu. Bunun için İmparatorluk çapında eğitim reformu başlatmıştı. Açılan yeni eğitim kurumlarıyla, Avrupa'nın Osmanlıya nüfuzunu da engellemek istiyordu. Abdülhamid, politik alanda Pan-İslamcı politikalar gütmesine rağmen, din adamlarının tasarladığının aksine yeni okullarda kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı eğitim-öğretim planlamasını tercih etmemişti. Abdülhamid -her ne kadar yakın çevresi eğitimi eski Osmanlı ve İslam gelenekleriyle uyumlu hale getirmeye çalışsalar da- İmparatorluk'ta eğitim sistemi

²¹⁴ Fortna, 2008, 44-46.

²¹⁵ Selim Deringil, *The Well-Protected Domains, 1876-1909*, New York: I.B. Tauris, 1998, 44-67.

kurmak için Tanzimat Dönemi prensiplerini benimsemişti.²¹⁶

Tanzimat Dönemi'nde 1869'daki eğitim kanunu ile gayrimüslim okullarının müfredatlarına denetim kuralı getirilmişti. Abdülhamid zamanında, 1880'de, okullardaki ders kitaplarını ve müfredat programlarını incelemesi için yerel komisyonlar kurularak bunların işleyişi sağlandı. 1894 yılında gayrimüslim okullarında Türkçe ders zorunlu hale getirildi. Osmanlı hükümeti tarafından atanması kararlaştırılan Türkçe öğretmenlerinin maaşları hükümet tarafından karşılanacaktı. Bundan başka 1894'te, gayrimüslim okulları ve yabancı okulların denetimi için ilk defa teftiş makamı kuruldu.²¹⁷

Abdülhamid Dönemi'nde ekonomik iflas içinde bulunan İmparatorluk, Avrupa ve Rusya arasında politik olarak sıkışmışken Yunanistan 13 Şubat 1897'de Rumlarla Türklerin beraber yaşadığı Girit'i işgal etti. Buna karşılık olarak 17 Nisan 1897'de Osmanlı İmparatorluğu da Yunanistan'a savaş açtığını duyurduğu zaman Büyük Güçler iki ülke arasındaki savaşı durdurmak için bir çaba göstermediler. 18 Nisan 1897 ve 11 Mayıs 1897 arasında Osmanlının Makedonya topraklarına doğru ilerleyen Yunanistan, savaşta kaybeden taraf oldu. Buna rağmen, Osmanlı tarafının savaş sonunda bir kazanımı olmadı, Osmanlı ele geçirdiği toprakları hâkimiyeti altına alamadı, sadece Atina'dan savaş tazminatı aldı.²¹⁸ III. Bölüm'de görüleceği gibi, Osmanlı merkezî hükümeti birçok problemle uğraştığı 19. yüzyıl boyunca, nüfusunun çoğunluğu Rumlardan oluşan Kuzey Ege Adaları'ndaki sosyal düzeni önemseyerek Rum ahalinin Osmanlının meşruiyetini sorgulayacak bir tavır almasını önleyecek politikalar gütmüştür.

²¹⁶ Fortna, 2008, 51.

²¹⁷ Deringil, 1998, 105.

²¹⁸ Fortna, 2008, 56-57.

MERKEZÎ DENETİM VE SOSYAL DÜZEN

Bu bölümde incelenen belgeler, İmparatorluk yönetiminin adaları sadece ekonomik olarak değil, sosyal anlamda da yerel yönetim aracılığıyla denetim altında tuttuğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, Osmanlı merkezî yönetimi, adaları sadece vergi veren birimler olarak görmeyip nüfusu ağırlıklı olarak Rum Ortodoks Hristiyan olan adalardaki sosyal düzeni kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu bölümde İmparatorluk yönetiminin bu denetimi nasıl sağladığı, adalıların ibadetleri ve ibadethaneleri, yerel yöneticilerin adalı Rumlar kendilerine başvurdıkları zaman onlara nasıl muamele ettikleri, eğitim faaliyetleri, Yunanistan ve Avrupa'daki gelişmeler karşısında merkezî yönetimin yerel yöneticilere verdiği direktifler, adalı Rumların arasındaki anlaşmazlıklarda ve Limni'de Rum ve Türk cemaatleri arasındaki meselelerde yerel ve merkezî yönetimin tavrı gibi konular ayrı ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Adalı Rumların İbadetleri ve İbadethaneleri

İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarına yayılmış olan köy ve kır kiliseleri, Hristiyanlık inancının adalı Rumların hayatlarındaki önemini göstermektedir. Bu kilise ve manastırların çoğu Aynaroz'daki özerk manastır idaresine tâbi idi. Osmanlılar 1430 yılında Selanik'i ele geçirince Aynaroz'u da ele geçirmiş oldular. Osmanlı sultanları, Aynaroz manastırlarının Bizans zamanında kurulan özerk idaresini vergi karşılığı koruma altına almışlardır.²¹⁹ Sultan tarafından dinî liderlere verilen belgelerin günümüze ulaşan en eskilerinden birisi Fatih Dönemi'nde verilmiş olan Metropolit Kanunnamesi'dir. Bu kanunname uyarınca Fatih Dönemi'nde metropolitlere verilen beratların muhteviyatı daha sonraki dönemler için emsal oluşturmıştır.²²⁰ Bu Metropolit Kanunnamesi'nde metropolitin vereceği pişkeşten,²²¹ muaf

²¹⁹ Eyice, 1991, 267-269, bkz. DN 129.

²²⁰ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2007, 83, 86.

²²¹ Pişkeş: Prensip olarak dinî liderler gelir getiren işlerle uğraşmazlardı ve cizye dâhil her türlü vergiden muaftılar. Ancak zaman içerisinde gayrimüslim dinî liderler Osmanlı hazinesine hediye ya da nakit şekilde ödeme yapmaya başlamışlardı. Bu ödeme türü için piskopos mukataası adıyla bir ofis oluşturulmuştu. Patrik göreve atandığı zaman devlet



İmroz Kardamos Kır Kilisesi. Fotoğraf: İmrozlular Derneği (Atina) Arşivi.

tutulacağı vergilerden ve sorumluluklarından bahsedilip ibadet ve ayinlerini dinlerinin gerektirdiği şekilde yapabilecekleri belirtilmiştir.²²² Fatih verdiği metropolit beratında Ortodoks ruhani liderlerinin ayinlerini önceden nasıl yapıyorlarsa öyle yapmaya devam edeceklerini belirtmiştir.²²³ Gayrimüslimlerin yüksek sesle ayin yapması, çan çalması, haçlarını açıkça dolaştırmaları ve dinî liderlerin evlerinde gürültülü olarak ayin yapmaları –din propagandası olarak algılanabileceğinden– İslam hukuku tarafından yasaklanmıştır. Bununla beraber, dinî liderlerin evlerinde gürültü yapmadan alçak sesle İncil okumalarına ve ayin yapmalarına izin verilmiştir.²²⁴

Tanzimat yıllarında, Ortodoks Hristiyanların ibadetlerine müdahale edildiğini Rum patriğinin merkezî hükümete yazdığı şikâyet yazılarından öğreniyoruz. Yazışmalardan bu durumun sadece Kuzey Ege Adaları'nda değil başka yerlerde de meydana geldiği anlaşılmaktadır.

1851 yılında merkezî hükümetten gönderilen yazı ile İstanbul Rum Patrikliği'ne bağlı olan Manisa Metropolit'i'nin yetki alanına dâhil olan

hazinesine pişkeş olarak bir miktar ödeme yapmakla yükümlüydü, bundan başka yıllık olarak da ödeme yapardı. Eski İslam imparatorluklarında da geleneksel olarak yapılan bu ödemelerin Osmanlılar tarafından düzenli vergi şekline dönüştürüldüğü bilinmektedir. İnalçık, 1998, 421- 423.

²²² Kenanoğlu, 2007, 83.

²²³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, cilt 1, İstanbul, 1990, 477.

²²⁴ Kenanoğlu, 2007, 311, 314, 316; Aşkın Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, sayı 16, Bahar 2014, 46.

yerlerde metropolitin elindeki berata aykırı olarak kilise ve manastırlara el konulmaması, kiliselerin emr-i şerif (padişah emri) olmadan teftiş edilmemesi için yazılmış hükmün suretleri Limni Adası dâhil bazı yerlere –Aydın, Çeşme, Niş, Filibe, Uzuncaabad, Hasköy, Canik Sancağı– gönderilmiştir.²²⁵ Yerel yöneticiler yazışmalarda, ibadetlerini gerçekleştirmeleri konusunda ada ahalisinin özgürlüklerini kısıtlamak isteyenlerin olduğunu merkeze bildirdiklerinde merkezî hükümetin Rumlar lehine müdahale ettiği anlaşılmaktadır: İstanbul Ortodoks Patriği 1853 yılında kendi patrikhanesine bağlı Limni Adası Metropoliti Danyel'in ve papazların ellerinde bulunan berata rağmen adadaki Rumların ibadetlerine, evlerinde İncil okumalarına müdahale edildiğini ve bunun önlenmesi gerektiğini içeren bir yazıyı merkezî hükümete iletmış.²²⁶ Patrik benzer bir nedenden ötürü dört yıl önce Edirne tebaasının metropoliti Yerasimos için bir arzuhal yazarak merkezî hükümete başvurmuş. Arzuhalde, sultan tarafından verilen beratin şartlarında belirtildiği gibi Edirne metropoliti Yerasimos ve ona bağlı metropolit ve papazların evlerinde yüksek sesle olmamak ve şamata yapmamak şartıyla ibadet etmelerine, İncil okumalarına, mum yakıp buhur sallamalarına izin verildiği belirtilip devlet tarafından haksız yere kendilerine engel olunmaması ve gayrimüslimlerin rencide edilmemesi gerektiği açıkça belirtilmiş olmasına rağmen Kureşli karyesindeki bir papaza bunlara aykırı davranıldığı yazılmıştır. Bundan başka, Patrik, papazın elindeki berat için emr-i şerif verildiğini de belirterek buna uyulması gerektiğini sadrazamlık makamına bildirmiştir.²²⁷ Patrik, yine 1849 yılında, Balıkesir sancağındaki Yozgacık kazasına tâbi Kınık Karyesi Naibi²²⁸ Selim Efendi ve Limni Adası Naibi Ömer Hulusi Efendi hakkında Rumlara yaptıkları eziyetlerle ilgili olarak şeyhülislama şikâyetinde bulunmuş. Patrik, kendisinin bu şikâyetini detaylı olarak merkezî hükümete takdim ettiğini söyleyerek şeyhülislamdan durumun sultan tarafından düzeltilmesini isteyip önceden yazdıklarını da yazısının ekine koyduğunu belirtmiştir.²²⁹

Patriğin yazılarında “metropolitin elinde bulunan berat” ile kastettiği İmparatorluk'ta dinî liderlere Metropolit Kanunnamesi uyarınca verilen berat olmalıdır. Ortodoks Rum patriği, 1840 yılında sultana yazdığı dilekçede metropolit ve papazların evlerinde seslerini yükseltmeden İncil okumalarına engel olunmaması için emir verilmesini istemiştir. Bu dilekçeye verilen cevapta ve 1835, 1840, 1845 ve 1861 yıllarına ait birçok hükümde yüksek

²²⁵ BOA, A. DVN.MHM 10/2, 29 Muharrem 1268 (24 Kasım 1851).

²²⁶ BOA, A.DVN 87/55, 2 Recep 1269 (11 Nisan 1853). bkz. Ek1.

²²⁷ BOA, A.DVN 49/96, 8 Şevval 1265 (27 Ağustos 1849).

²²⁸ Naib, kadı yardımcı veya vekili olarak görev yapan medrese eğitimi almış kişidir. Mehmed İpşirli, “Naib”, *D/İA*, cilt 32, 312.

²²⁹ BOA, A.MKT 194/57, 7 Cemaziyelahir 1265 (30 Nisan 1849).

sesle, etrafa rahatsızlık verilmeden ayinlerini icra edebilecekleri bildirilmiştir.²³⁰ Patrik tarafından, Limni Adası metropoliti ve ona bağlı papazlara yollanan beratta belirtilen şartlarla ayin yapılmasına izin verildiğinin bildirilmesi de bu örneklerden biridir. Gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşit olduklarının duyurulduğu (1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ve tekrar vurgulandığı (1856 Islahat Fermanı) Tanzimat Dönemi'nde bu tip müdahalelerin varlığı, adalarda ahalinin yaşadıklarıyla duyurulan reformlar arasında çelişki olduğuna işaret ediyor. Bu örneklerden Osmanlı Devleti'nin Rumların ibadetlerini gerçekleştirmeleri konusunda hassas davrandığı, ibadetlerini gerçekleştirirken bir engel ile karşılaştıklarında devlet tarafından gayrimüslimler lehine meseleye müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Ancak İmparatorluk yönetiminin bu tavrını Tanzimat Dönemi düzenlemelerine bağlamak pek yerinde olmayacaktır; zira yüzyıllar boyunca -Tanzimat öncesinde de- gayrimüslimlerin ibadetlerine ve ibadethanelerini kullanmalarına izin verildiği bilinmektedir.²³¹ Kuzey Ege Adaları'ndan başka Aydın, Balıkesir, Bosna-Hersek, Çeşme, Edirne, Niş, Filibe, ve Canik Sancağı'nda yaşayan gayrimüslimlerin ibadetlerine ve ibadethanelerine Müslümanlar tarafından yapılan müdahalelerin önlenmesi Patrik ve yerel yöneticiler vasıtasıyla merkeze bildirilerek sağlanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde Müslümanların Bosna Hersek'teki Katolik ve Ortodoks cemaatin kiliselerine yaptıkları müdahaleler, Katolikler adına Avusturya tarafından [Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) Antlaşmaları'yla Papa'ya bağlı olan din adamlarını korumaya hak kazanması nedeniyle] Ortodokslar adına Rusya [Küçük Kaynarca (1774) Antlaşması ile Ortodoks cemaati koruma altına alması yetkisi kazanması nedeniyle] tarafından Osmanlı merkezî yönetimine bildirilmiştir. Osmanlı yönetimi duruma müdahale edip gerekli incelemeyi yaptırarak bölgedeki Müslümanların gayrimüslimlerin ibadethanelerine müdahalelerini men edip engellemiştir.²³²

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda (1839) din farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı tebaasının can, mal, ırz güvenliğine sahip oldukları ve bunun

²³⁰ Kenanoğlu, 2007, 316.

²³¹ Kenanoğlu, 2007, 289.

²³² Gölen, 2001, 238-239. Bosna Hersek'te Belene'de yaşanan durum çarpıcıdır. Şöyle ki Belene'de, Osmanlı merkezî yönetiminden habersiz olarak papaz evi ve gayrimüslim okulu kiliseye çevrilmiş. Müslümanlar bu durumu Osmanlı yöneticilerine danışmadan kiliseye saldırıp zarar vermişler. Rusya elçisi bunu Osmanlı Hükümeti'ne iletmış. Hükümet durumu inceleyip Belene naibi, İzvornik metropoliti, Travnik naib ve müftüsü, ulema ve Müslüman ve Hristiyan ileri gelenlerinden oluşan bir tazminat komisyonu oluşturup zararı tespit ettirip zararın maddi karşılığının Müslümanlarca gayrimüslimlere ödenmesini sağlamıştır. Yapılan iki hareketin de İmparatorluk yönetimi tarafından uygun bulunmadığı merkezî hükümet tarafından Rusya'ya bildirilmiştir. *Age*. 239-240.

Osmanlı sultanı ve devleti tarafından güvence altına alındığı belirtilerek tebaanın eşitliğine vurgu yapılmıştı,²³³ ancak ibadet ve ibadethanelerle ilgili olarak açıkça belirtilen bir ifade yoktu. İbadet özgürlüğü ve ibadethanelerin serbestçe kullanımı ve tamir edilmesi ile ilgili düzenleme 1856 yılında Islahat Fermanı ile yapılmıştı. Gayrimüslimlerin ibadet özgürlüğüne sahip oldukları, ibadetlerinin engellenmemesi için gerekli tedbirlerin alınacağı ve ibadethanelerin onarımı için yerel yönetimden alınacak iznin yeterli olacağı –sultandan izin alma zorunluluğu kaldırılarak– sadece yeniden inşaatlarda sultandan izin almanın zorunlu kılındığı 1856 Islahat Fermanı’nda belirtilmişti.²³⁴ Buradan da anlaşıldığı üzere, İmparatorluk’ta gayrimüslimlerin ibadetlerine ve ibadethanelerine müdahale edilmemesine karar verilmesi 1856 Islahat Fermanı ile olmamıştır. İmparatorluk yönetiminin ibadethanelerin inşası ve tamirine İslam hukuku prensipleri doğrultusunda yüzyıllar boyunca izin verdiği bilinmektedir.²³⁵ Buna ek olarak, ayınlara müdahaleyi yasaklayan, kilise ve manastırların korunması gerektiğini ifade eden birçok emir yayımlan-

²³³ 244 “...işbu kavânîn-i mukteyizenin mevâdd-i esasiyesi dahi emniyet-i cân ve mahfuziyeti ‘ırz ve nâmus ve mal ve ta’yin-i vergi ve ‘asâkiri mukteziyenin sûret-i celb ve müddet-, istihdamı kazıyyelerinden ibâret olub şöyle ki...ve teb’aa-yi saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâire bu müsâ’adât şahanemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere cân ve ‘ırz ve nâmus ve mal maddelerinden hükm-i şeri’ iktizasınca kâffe-i memâlik-i mahru-semiz ahâlisine taraf-ı şâhânemizden emniyet-i kâmile verilmiş...” “Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, 3 Kasım 1839, Düstur, Matbaa-yi Amire, 1289, 5-6.

²³⁴ 245 “...bir mezhebin cemâ’ati yalnız olarak ya’nî sâireyle karışık olmayarak bir mahalde bulunur ise mü’tealik husûsâtı zâhiren ve ‘alenen icrâda bir dürlü kuyûda dūcâr olmayub ahâlisi edyan-ı muhtelifede bulunan cemâ’atlerden mürekkeb olan şehir ve kasaba ve karyelerde ise her bir cemâ’atin takımı sâkin olduğu ayruca mahallede bâlâ da nasb ve beyân olunan usûle ittibâen kendü kilisa ve mekteb hastahane ve mekteb ve mezarlıklarını ta’mir termime muktedir olabilmesi müceddeden inşâ olunması iktizâ eyliyen ebniyye gelince bunla riçin ruhsat-ı lâzimeyi patrikler veyahud cemâ’at metropolidleri cânib-i bâb-ı ‘aliyyeden istidâ idüb devlet-i ‘âliyyemizce bunda bir gûnâ mevânî –i mülkiyye olmadığı halde ruhsat-ı seniyyem erzân kılınması ve bu makûle işlerde hükümet tarafından vukû’ bulacak mu’âmelât kilisa hasbi olması ve bir mezhebe tâbî olanların ‘adedi ne mikdar olur ise olsun ol mezhebin kemâl-i serbesti ile icrâ olunması ta’yin için tedâbir –i lâzime ve kaviyyen ittihâz kılınması... ve çünkü memâlik-i mahrûsamda bulunan her din ve nezhebin âyini ber-vechi serbesti icrâ olunduğundan teba’a-yi şâhânemden hiçbir kimesne bulunduğu dinin âyini icrâdan men’ olunmaması...” “Islahat Fermanı”, 28 Şubat 1856, Düstur, Matbaa-yi Amire, 9-10.

²³⁵ Kenanoğlu, 2007, 289. İslam hukukunu uygulayan Osmanlı İmparatorluğu’nda savaşılarak Osmanlı hâkimiyetine giren yerlerde yeni kilise yapımının yasak olduğu teorik olarak doğrudur ancak devlet başkanının yeni kilise yapımına izin verme yetkisi olduğundan Osmanlıda pratikte her zaman böyle olmadığı bilinmektedir. Age. 288; Aşkın Koyuncu, “Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, Yıl: 2012, Bahar 2014, sy. 16, 36; Mehmed Akman, “Kilise ve Havraların İslam-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri”, *İLAM Araştırma Dergisi*, cilt 1, sayı 2, Temmuz-Aralık, 1996, 134, 137, 139. Bazı araştırmalar 15. ve 18. yüzyıllar arasında Balkanlarda yeni inşa edilen kiliseler olduğuna örneklerle göstermişlerdir. Koyuncu, 2014, 38.

mıştır. Osmanlı İmparatorluk yönetiminin, kilise ve dinî liderleri Tanzimat öncesi dönemde de her türlü müdahaleye karşı koruduğu bilinmekte ve bununla ilgili birçok örnek durum bulunmaktadır.²³⁶ Mesela, Bursa'da Ermenilerin 16. yüzyılda Divan-ı Hümayun'a dilekçe verip eskiden beri kullanmakta oldukları kiliseye birisinin müdahale ettiğine dair şikâyetleri üzerine kiliselerine yapılan müdahale önlenmiştir.²³⁷ Tanzimat öncesi dönemde de -1758, 1759,1741-42, 1804-1805, 1816-1817 yıllarında- gayrimüslimlerin ibadet ve ibadethanelerine müdahale edilmemesi gerektiğine dair birçok örnek vardır.²³⁸ Tanzimat döneminde din ve etnisite farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı tebaasının eşit olduğunun duyurulmasıyla gayrimüslimlerin bu taleplerinde bir artış olduğu anlaşılmaktadır. 1855 yılında Samsun'un Bafra kazasındaki Rumlar, 1795 yılında orada bulunan 50-60 hane için Aya Marine adlı bir kilise inşa etmişler. Ancak 1855 yılında Osmanlı hükûmetine başvurarak bu kilisenin artan Rum nüfusa yeterli gelmediğini belirtip geçen 60 yıl içinde harap olan kilisenin genişletilerek yeniden yapılmasını talep etmişler ve bunun üzerine kiliselerinin yeniden inşası için irade yazılmıştır.²³⁹ Islahat Fermanı öncesi benzer bir durum Bosna Hersek'te de meydana gelmiştir. Osmanlı hükûmeti Bosna Hersek'te bulunan Travnik kasabası Rum ahalisine yeni bir kilise yapımı için izin vermiştir. Bu iznin verilmesinden sonra 1853 yılında kilise tamiri için bölgede istekler artmıştır, özellikle Bosna Hersekli Katolikler, Ortodoksların kilise tamir ve inşası için izin almış olmasını emsal göstererek merkezî hükûmete başvurmuşlardır. Osmanlı yönetimi, dinî liderler ve gayrimüslimlerden gelen istek dilekçelerine yerel yönetimle irtibata geçip gereken keşif yapıldıktan sonra olumlu yanıt vererek Bosna Hersek'teki 6 kilisenin tamirine ve 3 yeni kilise yapımına izin vermiştir.²⁴⁰ Ortodoks ve Katoliklere verilen bu izinlerden sonra harap durumdaki havralarının tamiri için merkezî hükûmete başvuran Yahudi cemaatine de gereken izinler verilmiştir.²⁴¹ Kilise tamiri ve inşası için uygulanan prosedürde devletten izin alınması şarttı, bundan sonra merkezin emriyle keşif yapılması kuralı vardı. Tamir ve yeniden inşaya, bölgedeki yerel yöneticilerin de bulunduğu keşif sonrası uygun görüldüğünde izin verilir-

²³⁶ Kenanoğlu, 2007, 286, 305.

²³⁷ Age. 305.

²³⁸ Age. 286, DN. 26, 27.

²³⁹ Mucize Ünlü, "Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Samsun Büyükşehir Belediyesi, ed., Yılmaz, 2006, 153.

²⁴⁰ Zafer Gölen, "Tanzimat Dönemi'nde Bosna Hersek'te Kilise İnşa ve Onarım Faaliyetleri", *Belleten*, cilt LXV, sy. 242, Nisan 2001, 229-230.

²⁴¹ Age. 235.

di.²⁴² Benzer bir şekilde Kuzey Ege Adaları'nda da adalı Rumlar merkezî hükümete kilise tamiri için başvurmuşlardır.

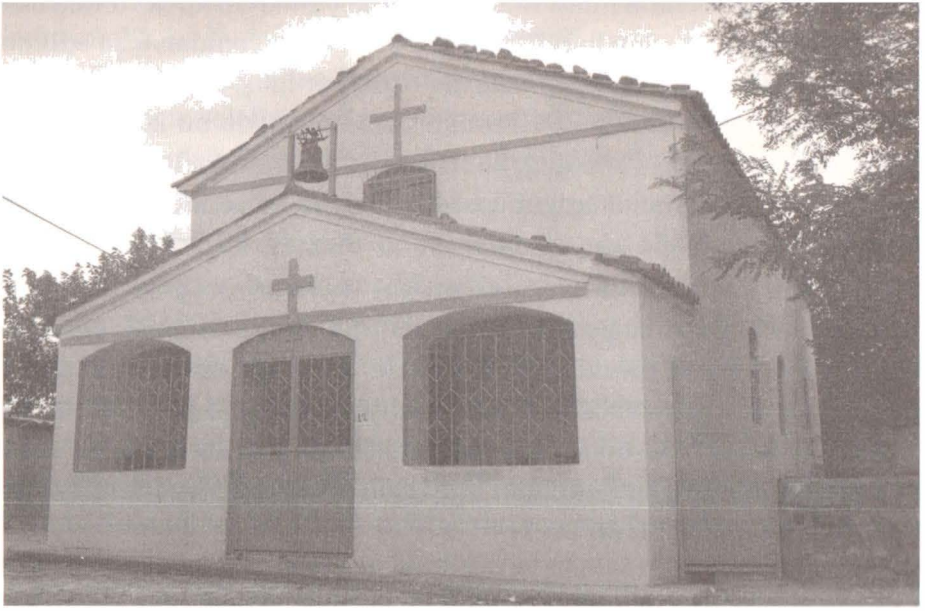
1852 yılına ait bir belgeye göre, Limni Adası'nda bulunan bir kilisenin tamiri için yapılan yazışma adanın yerel yönetiminin tavrını göstermektedir. Limni Adası'nın Kundiye [Kundiyas] Karyesi'ndeki kilise 1836 yılında verilen ruhsatla yeniden yapılmış. Ancak, geçen 9 yıl içinde kilise ayin yapılan yerde tavan tamiri gerektiğinden onarıma başlanmış. Rumların kocabaşısından bu durum hakkında bilgi istenip sorgulanmış. Kaymakam ve naib, 1836 yılındaki ruhsata dayanarak o zaman yarım bırakılan tamirin 10 yıl sonra yapıldığına dair bir cevap vermiş. İzinsiz tamire başlanmasının rıza-i âli'ye aykırı görüldüğü, bu durumun adadaki diğer 5-6 kiliseye sirayet edeceğinin aşikâr olduğu; bu durum başkentte Osmanlı Hükümeti tarafından duyulacak olursa kendilerine neden zamanında haber verilmediğinin sorulacağı belirtilerek merkezî hükümete ne yapılması gerektiği sorulmuş.²⁴³ Yazıda, kaymakam ile naibin, 10 yıl önce verilen emirname-i sami ve ruhsat ile kilisenin tamir edilip edilemeyeceğinden emin olmadıkları anlaşıyor. Diğer bir deyişle, bunun uygun olup olmadığını bilmediklerinden merkeze soruyorlar. Bu belgeden, yerel yöneticilerin (kaymakam ve naib) Osmanlı hükümetinden çekindikleri, adalı Rumlarla ilgili bir konuda doğabilecek bir sorun karşısında merkez tarafından sorumlu tutulmak istemedikleri anlaşılmaktadır.

İmroz Meclisi, 1848 yılının Nisan ayında Semadirek'teki Aya Tanaş Kilisesi'nin tamir ve bakımı için merkezî hükümete yazı yazmıştır.²⁴⁴ Yazıda Fatih zamanında Rum reayasına bırakılmış olan Aya Tanaş isimli kilisenin geçen zaman içinde tamir edilip bakımı yapılmadığından harap durumda bulunduğu belirtilmiş. Kilisenin bu durumunun adanın reayası adına İmroz meclis üyeleri naib efendi, Müdür Vekili İsa Efendi, Halil Ağa, Mustafa Ağa ve diğer yetkililer tarafından incelendiği belirtilerek İmrozlu Panayot kalfanın kiliseyi tamir etmesi için merkezî hükümetten ruhsat içeren bir izin belgesi gönderilmesi istenmiştir. Meclis üyeleri, daha önce gene İsa Efendi, Mahmud Ağa, Halil Ağa, Mustafa Ağa, İmroz metropoliti ve çorbacıları tarafından keşif yapıp kilisenin tamire muhtaç durumda olduğuna dair bir meclis mazbatası yazılıp yollandığını; ancak bu mazbata kaybolduğundan yeniden yazdıkları bu meclis mazbatasını ile merkezden tekrar

²⁴² Gölen, 2001, 227, 228; Kenanoğlu, 2007, 292-293.

²⁴³ BOA, A.MKT 36/63, 29 Safer 1262 (26 Şubat 1846). Bkz. Ek 2.

²⁴⁴ BOA, A.MKT 118/8, 27 Rebiülahir 1264 (2 Nisan 1848). Bu yıllarda Semadirek Adası idarî olarak İmroz'a bağlı olduğundan yazıyı İmroz Meclisi yazmıştır.



İmroz Panagia Agios Efstratios Kilisesi. Fotoğraf: İmrozlular Derneği (Atina) Arşivi.

ricacı olduklarını belirtmişlerdir.²⁴⁵

Bozcaada kaymakamı, 1840 yılında kendi idaresinde olan Bozcaada, İmroz ve Semadirek adalarının meclislerine merkezî hükümet tarafından gönderilen Kilise Tamir Nizamnamesi'nin okunup bu doğrultuda meclis üyelerine uyarı yapıldığına dair merkezî hükümeti bilgilendirmiştir. Kaymakam; tamir edilecek kiliselerde teftiş ve inceleme yapan Müslümanların isim ve lakapları ile kiliselerin fizikî özellikleri belirtilmeden, kendi idaresine bağlı adalarda meclis mazbataları hazırlandığını, bunun nizama ve İslam hukukuna aykırı olduğunu belirtip bundan böyle nizamnameye uyularak kiliselerin fizikî özelliklerini inceleyen Müslümanların isimlerinin mazbataya yazılacağını merkezî hükümete bildirmiştir.²⁴⁶ Anlaşıyor ki adalı Rumlar kilise tamiri için başvurdukları zaman kilisedeki durum tespiti adalardaki önde gelen Müslümanlar ile adanın dinî lideri olan metropolit tarafından yapılmaktadır. Merkezî hükümetin Tanzimat reformları gereğince Kilise Tamir Nizamnamesi'nin uygulanması için gayrimüslim adalılar lehine müdahalelerde bulunduğu, denetim yaparak gayrimüslimlerin haklarını korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

3 Aralık 1908'de Limni'de Pandleimon namıyla bir kilise inşası için ruhsat verilmesi istemiyle Rum Patrikliği tarafından merkezî hükümete

²⁴⁵ BOA, A.MKT 118/8, 27 Rebiülahir 1264 (2 Nisan 1848).

²⁴⁶ BOA, A.MKT 22/5, 9 Şevval 1260 (22 Ekim 1844).

dilekçe verilmiştir. Limni Adası'nın Ayasofya köyünde harap durumda olan Ayasofya Kilisesi'nin temelleri üzerinde bu kilisenin yeniden inşa edilmesine –Rum patriğinin dilekçesi üzerine– izin verilmiş. Merkezî hükümet tarafından yollanan yazıda 259 Rumun yaşadığı köyde bu kilisenin inşa edilmesinde bir sakınca olmadığı belirtilerek inşaat masraflarının nasıl ve kimler tarafından karşılanacağını bildirilmesi ve kilisenin yapılacağı ar-sadan kıymetinin binde otuz oranında vergi alınacağı bildirilmiştir.²⁴⁷

1908 yılında Limni Adası'nın Kondopol köyünde Despino [Despina] adlı kadın tarafından bağışlanan arazi üzerine vergisi alınmak suretiyle Rum cemaati için bir mezarlık ve içinde de yarı kâgir bir kilise inşasına izin verilmiş ve sadrazamlık adanın yerel yönetimine bunu bildiren bir tezkere yollamış.²⁴⁸ Bu dönemde, gayrimüslimlere kilise inşası ve tami-ratı konularında Tanzimat Dönemi'nde verilen hakların uygulanmaya de-vam edildiği görülmektedir.

Yerel Yöneticilerin Adalıların Sosyal Düzenini Önemsemesi

İmrozluların, Tanzimat Dönemi'nde, adanın müdür ve kaymakamlarını merkezî hükümete şikâyet ettiklerini, Tanzimat reformlarına aykırı davranan yerel yöneticileri merkeze bildirdiklerini ve Osmanlı merkezî hükümetinin bunlar hakkında tahkikat başlattığını ve gerekli gördüğünde bunları görevden aldığını bu döneme ait yazışmalar göstermektedir.²⁴⁹ 1894 yılına gelindiğinde benzer şekilde Limni mutasarrıfı, İmroz kaymakamı hakkındaki şikâyetleri merkezî yönetime bildirmiştir: İmroz Kaymakamı Faik Bey'in bulunduğu mevkiye aykırı bazı uygunsuz hareketleri ve tahsilâtla ilgili önemli emirleri yerine getirmekteki yavaşlığı ve tembelliği sebebiyle, kaymakamın değiştirilmesi isteği hakkında Limni Mutasarrıflığı'ndan gönderilen yazıda kendisinin vilayet dâhilinde hiçbir başarı göstermediği, devam eden şikâyetler sebebiyle kendisine birkaç defa edilen nasihatlerin de fayda vermediği, meydana getirdiği üzücü durumlar diyanete ve hüküme-

²⁴⁷ BOA, DH.MKT 2700/9, 4 Zilkade 1326 (28 Kasım 1908) Bkz. Ek 3.

²⁴⁸ BOA, DH.MKT 2647/67, 9 Şevval 1326 (4 Kasım 1908).

²⁴⁹ BOA, A.AMD, n. 27/29, 12 Safer 1267 (17 Aralık 1850), BOA; A.MKT.UM., n. 82/ 45, 10 Muharrem 1268 (5 Kasım 1851); MVL 121/ 109 19 Zilhicce 1268 (4 Ekim 1852), MVL, n. 105/107, 7 Zilhicce 1267 (3 Ekim 1851). Burada atıfta bulunulan belgeler, bu kitabın yazarının 2012 yılında İmroz Adası ile ilgili yayımlanmış bir makalesinde kullanılan belgelerdir. Feryal Tansuğ, "İstanbul and Aegean Islands: İmroz in the mid 19th Century," ed., Elisabeth Özdalga, Sait Özervarlı, Feryal Tansuğ, *İstanbul as Seen from a Distance. On the Relationship between Provincial Ottomans and their Imperial Centre*, Swedish Research Institute in İstanbul, Transactions No. 20; eddy.se publications, Visby, İsveç, 2011, 101-118.

tin haysiyetine dokunduğu için derhal azledilmesi gerektiği bildirilmiş.²⁵⁰ Sadrazamlık, bu durumun “nizamname gereği ayrıntılı ve açık olarak mazbata ile” bildirilmesini ve “kaymakamın tahsilât bakımından rehabetinin anlaşılması için selefinden devraldığı meblağ ile kendi idaresinde elde ettiği tahsilât meblağı ile bakiyesi” hakkında bilgi verilmesini istemiş.²⁵¹

Merkezî hükümetin adalarda sosyal düzeni önemsedğine ve denetlediğine dair bir başka örnek de İmroz ahalisinin 1850’den 1853’e kadar ısrarla şikâyetçi oldukları sandık eminleri ve kocabaşları Dimitri konusundadır. 1850’lerde adalıların tarım ürünlerini düşük fiyatlara satın alıp 30 yıl boyunca ahaliye çeşitli şekillerde eziyet eden Kocabaşı Dimitri, ada despotunun ve kaymakamının uyarılarını dinlemediği için İmroz Rumları tarafından adanın kaymakamı vasıtasıyla merkezî hükümete şikâyet edilip sürgün edilmesi sağlanmıştır.²⁵² Bozcaada kaymakamı, aynı kocabaşının Semadirek ve Taşoz taraflarında gezen hırsızlara yardım ve yataklık ettiğini ve İmrozluların bu durumdan şikâyetçi olduğunu merkezî hükümete bildirmiştir. Merkezî hükümet, adaların çevresinde gezen bu hırsızlardan kurtulmanın adalardaki asayiş için önemini vurgulayarak sandık emini Dimitri hakkında tahkikat başlatılması gerektiği konusunda Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi’ne yazı yollamıştır.²⁵³

Merkezî hükümet; adalardaki kaymakam, naib ve mutarassıfları denetleyerek yerel yöneticiler hakkında şikâyet olduğu zaman tahkikat yapıp gerekli gördüğünde onları görevden almıştır. Böyle bir durum 1851 yılında Limni Adası’nda meydana gelmiştir. Adanın kaymakamı Hasip Paşa uygunsuz davranışları nedeniyle İstanbul’a, Meclis-i Vâlâ’ya şikâyet edilmiş. Meclis-i Vâlâ durumu inceleyerek yazdığı mazbata ile Limni Adası kaymakamının, mal kâtibinin ve sandık emininin uygunsuz davranışları olup olmadığının incelendiğini, Hasip Paşa’nın görevden alınıp yerine liman memuru Salim Bey’in tayin edildiğini ve mal kâtibi ile sandık emini hakkında da tahkikat yapılacağını bildirmiştir.²⁵⁴ Bu duruma bir başka örnek de 1861 yılının Eylül ayında yaşanmıştır. Cezayir-i Bahr-i Sefid mutasarrıfı ve maliye nezaretine merkezî hükümet tarafından yazılan şukka²⁵⁵ (not) ile, Limni kaymakamının görevden alındığı bildirilmiştir. Şukkada Limni Kaymakamı Mustafa Muhsin Efendi’nin görevini iyi yapamadığı, memleketi

²⁵⁰ BOA, DH.MKT 244/38 -14115, 28 Zilkade 1311 (2 Haziran 1894).

²⁵¹ *Agb.*

²⁵² Tansuğ, 2014, 232-235.

²⁵³ BOA, AMKT.MHM 23/68, 8 Şevval 1266 (17 Ağustos 1850).

²⁵⁴ BOA, A.AMD 28/65, 11 Rebiülevvel 1267 (14 Ocak 1851).

²⁵⁵ Şukka: Merkezden taşraya yazılan mektuplara verilen isim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara, 1992, 516.



HERITAGE OF THE ISLAND OF LIMNI

Limni adası ahalisinden bir görüntü, İBB Atatürk Kitaplığı.

idareye muktedir olamadığı, rüşvet aldığı ve zimmetine para geçirdiğine dair Müslüman ve Hıristiyan ahalinin şikâyetlerinin olduğu ve şikâyetlerin doğruluğu sebebiyle kaymakamın görevinden alınıp Rodos'a çağrılarak davacılar da hazır bulundurularak gerekli tahkikat ve muhakemenin yapıldığı ve onun yerine eski İstanköy (Kos adası) kaymakamının tayininin onaylandığı belirtilmiş. Muhsin Efendi'ye Limni Adası Kaymakamlığından azledildiği, yürürlükteki kaidelere göre görevini Şükrü Bey'e devretmesi gerektiği, kendisinin mahkemeye çağrılacağı bildirilmiştir.²⁵⁶

Cezayir-i Bahr-i Sefîd Valisi'ne ve Maliye Nazırına Mevali Aşireti²⁵⁷ olarak ifade edilen gruptan bazılarının firar etmesi ile ilgili yazılan şukkadandır. Belgede, Limni Adası'nda sürgünde bulunan Mevâlî aşireti mensubu 10 kişinin firar etmesinde Kaymakam Tahir Efendi'nin göz yumması ve ilgisizliği rol oynadığı için adı geçen kaymakamın görevden alınıp yerine Varna'nın eski mal müdürü Ahmet Bey'in Meclis-i Vâlâ tarafından tayin edildiği, bu tayinin Padişah tarafından da onaylandığı ve durumun eski kaymakama da bildirildiği yazıyor. Limni kaymakamına, adada sürgün

²⁵⁶ BOA, A.MKT.MVL 131/94, 1278.RA.2 Rebiülevvel 1278 (7 Eylül 1861).

²⁵⁷ Mevali, Arap olmayan Müslümanlar için kullanılan terimdir. İsmail Yiğit, *DİA*, cilt 29, 424. Mevali Aşireti olarak bilinen Halep aşiretlerindendir. Tahir Öğüt, Nihat Küçük, "18. Yüzyılda Kilis'te Okçu İzzeddinli Aşireti'nin Vergi Direnci, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* (AKAD) Yıl 7, sy. 12, Mayıs 2015, 65.

olarak bulunanların firarının kendisinin kayıtsızlığı ve göz yummasından kaynaklandığı için görevden alındığı, yerine tayin olunan Ahmet Bey adaya geldiğinde kendisine görevi devir teslim etmesi için gerekenleri yapması bildirilmiş.²⁵⁸

Tanzimat reformları ilan edildikten altı yıl sonra sadrazamlık makamından maliye nazırına buyruldu²⁵⁹ ve kaptan paşaya tezkere şeklinde gönderilen yazıda, Limni Adası'nda Tanzimat kurallarına aykırı davranan kaymakamın görevden alındığı bildirilmiştir. Limni Adası Kaymakamı Hacı Münip Efendi'nin, Tanzimat kurallarına aykırı davranmak suretiyle adadaki Müslümanlara ve gayrimüslim ahaliye kötü muamelede bulunduğu, usulsüz vergi aldığına, halkın kendisinden nefret ettiğine dair ada ahalisi tarafından mal kâtibine Türkçe ve Rumca resmî dilekçeler verilmiş. Merkezî hükümet yaptığı inceleme sonunda kendisinin derhal görevden alınacağını ve cezalandırılması için yargılanacağını, adanın kaymakamsız bırakılması uygun olmadığından yerine uygun birisinin hemen tayin edileceğini bildirmiş; "her kim olursa olsun, kanunlara aykırı hareket ederek insanlara zulmeden idareciler hakkında hukuk yoluyla muhakeme edilmek suretiyle, işlediği suçun derecesine göre sürgün, prangaya bağlanmak ve küreğe konmak gibi hükümlerin ceza kanununda yer almış olduğu" da yazıda belirtilmiş.²⁶⁰ 1844 yılına ait bu belgede merkezî hükümetin küçük bir Kuzey Ege Adası'nda dahi Tanzimat kurallarının uygulanması konusunda gösterdiği hassasiyet anlaşılmaktadır.

1849 yılına ait bir belgeden, Limni kaymakamının ada ahalisinden düzene ve duruma aykırı olarak vergi alan deruhtecileri merkezî hükümete şikâyet ettiğini, sadrazamın da adalılar lehine davranarak emirname-i sami (sadrizam emri) gönderdiğini öğreniyoruz. Kaymakamın yazısından deruhtecilerin fazla vergi toplayarak ada ahalisine eziyet ettiğinin bilindiği, ahalinin belirlenen vergiden başka bir şey vermemesi için emirname-i sami alındığı ve bunun, adanın kasaba ve köylerinde okunarak insanlara duyurulduğu anlaşılmaktadır.²⁶¹

Edirne Valisi Mehmed Tahir, 1845 yılının Mart ayında, Limni Adası mal kâtibi Rıza Efendi'yi merkezî hükümete şikâyet eden bir yazı yazmış.²⁶²

²⁵⁸ BOA, A.MKT.MVL 71/59, 10 Rebiülahir 1271 (31 Aralık 1854).

²⁵⁹ Buyruldu, sadrazamın kendisi veya Bâb-ı Âli'nin mektubî kalemi tarafından yazılan yazılar ya da kaptanpaşa ve defterdar gibi yüksek rütbeli devlet görevlilerinin kendi yetki alanları içindeki konularda al makamlara yazdıkları emir yazılarına verilen isimdir. Mübahat Küçükoglu, "Buyruldu", *DİA*, cilt 6, 1991, 478-480.

²⁶⁰ BOA, A.MKT.MVL 1/30, 29 Safer 1260 (20 Mart 1844).

²⁶¹ BOA, A.MKT 225/16, 29 Şevval 1265 (17 Eylül 1849).

²⁶² BOA, A.MKT 22/96, 13 Rebiülevvel 1261 (22 Mart 1845).

Rıza Efendi'nin görevlerini yapmadığını, tutması gereken defterleri tutmadığını, işlerini eksik yaptığını, işine zamanında gitmediğini, yerine başka adamlar yolladığını, orada burada tavla oynayarak zaman harcadığını, kafadarları Abdülkerim Bey ve Osman Ağazade Yusuf Ağa ile aşar ihalesini istedikleri gibi ve aksatarak yaptıklarını, reayaya eziyet ettiğini –hattâ bir yıl öncesinde ahalinin şikâyet için İstanbul'a gitmesine neden olduğunu– belirterek mal kâtibi Rıza Bey'in görevden alınmasının, arkadaşları Abdülkerim Bey ve Osman Ağazade Yusuf Ağa'nın hadlerinin bildirilerek uzaklaştırılmalarının ahalinin hayrı için gerektiğini, Edirne Valisi merkezî hükümete bildirmiş. Edirne Valisi, Limni Rumlarının adanın mal katibinin haksız davranışları nedeniyle uğradıkları mağduriyeti önleyebilmek ve genel olarak ada ahalisini kâtibin yapıp ettiklerinden koruyabilmek için İstanbul'a yazmıştır.²⁶³ Haksız yere fazla vergi almanın adalı Rumları mutsuz edip sosyal karışıklığa sebep olabileceği yerel ve merkezî idare tarafından hesaba katılmaktaydı, zira Osmanlı yönetimi sosyal düzeni korumak için adalılar lehine girişimde bulunmuş.

Merkezî ve yerel yönetim arasında yapılan yazışmalar, Tanzimat Dönemi'nin en belirgin özelliği olarak artan merkezî kontrole ve Osmanlı yönetiminin meşruiyetinin vurgulanmasına işaret etmektedir. Osmanlı yönetimi Tanzimat yıllarında sadece İstanbul, İzmir, Halep, Şam ve Lübnan gibi büyük ticarî merkezlerde değil, Kuzey Ege Adaları gibi küçük yerlerde bile meşruiyetini hissettirecek politikalar gütmüştür.

Limni Adası'nın naibi ile ilgili merkezî hükümete yapılan bir şikâyetten de adadaki sosyal düzene verilen önem anlaşılmaktadır. 1855 yılında Limni kaymakamı şeyhülislama yazarak adanın naibi ile ilgili şikâyetle bulunmuştur. Adada ortaya çıkan uygunsuzluğun naib efendinin yolsuz bazı işlerinden kaynaklandığının anlaşıldığı, onun yerine başka münasip bir zatın tayin edilerek naibin hemen adadan çıkarılmasının gerektiği, bu konuda kaymakam için de tahkikat yapılarak icabına bakılması arz edilmiştir.²⁶⁴ Benzer bir durum üç yıl sonra tekrar yaşanmıştır. Bahr-i Sefîd Boğazı Muhafız Vekili, Limni Adası naibinin bir süredir adada huzuru bozmasıyla ilgili olarak bir yazı yazmış, kendi yazısının yanında aynı konuda daha önce benzer bir görüş bildiren serasker paşanın tezkeresini de şeyhülislama göndermiştir. Muhafız vekili, şeyhülislama yazdığı yazıda naibin adada kalmasının barış ortamını ve düzeni bozacağı için hemen görevden alınmasının gerektiğini belirtip adadaki asayiş ve istikrarın kendisinin yardımlarına bağlı olduğunu yazarak sadrazamdan yazı

²⁶³ BOA, A.MKT 22/96, 13 Rebiülevvel 1261 (22 Mart 1845).

²⁶⁴ BOA, A.MKT.NZD 266/8, 5 Rebiülevvel 1261 (14 Mart 1845).

1847 yılında Limni kaymakamının ada ahalisini ekonomik sıkıntıdan korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Limni kaymakamı, 1847 senesinde fazla yağmur sebebiyle ahalinin fukara düştüğünü, ekilen tohumların ihraç edildiğini, bu nedenle yiyecek sıkıntısı çekileceğinin aşikâr olduğunu, hattâ dışarıdan ürün satın alınmasının gerekebileceğini, bu nedenle adadan dışarı ürün satılmaması gerektiğini, ancak bazı mültezimlerin ticaretlerine devam edip ürünlerini satmakta ısrar ettiklerini sadrazamlık makamına bildirmiş. Kaymakam, ahalinin sefalet ve ızdıraptan korunması için adadan bu yıl ürün satışı yapılmamasına dair fermanname istemiştir.²⁶⁶ Burada kaymakamın, kendi ticaret çıkarlarını düşünen mültezimleri Osmanlı hükümetine şikâyet ederek fukara adalıları korumak için en yüksek otoriteden yardım istemesi, ürünlerini adadan dışarı satmak isteyen mültezimleri durdurmak için otoritesinin yetmediğine işaret etmektedir.

Cezayir-i Bahr-i Sefîd Valisi, Limni Adası'nda oturan Yorgi ile Terzi İstirati arasında elbise sebebiyle meydana gelen kavgada eski naib efendinin asayiş bozan harekete cesaret etmiş olduğunu Meclis-i Vâlâ'ya yazı ile bildirmiş.²⁶⁷ Bundan dolayı naib efendiye uyarıda bulunulması ve bundan sonra kendisine bu gibi hassas makamlarda görev verilmesinin uygun olmayacağı belirtilmiş. Yazıda, sözü edilen sabık naib İstanbul'a gittiğinden kendisine gereken uyarı yapıldığı ve hassas makamlarda kendisine görev verilmemesi için siciline de gerekli not düşüldüğü belirtilmiş.²⁶⁸

1849 yılının Ocak ayında Limni'de Osmanlı tebaası Rumlar ile Yunan tebaası Rumlar arasında geçen öldürme olayı kaptan paşa tarafından bir tezkere ile olaya ait polis mazbatası da eklenerek Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiş. Meclis-i Vâlâ adanın yerel yönetimine ne yapılması gerektiğini mazbata olarak yazmış: Limni Adası köylerinden Repanidi'de oturan Osmanlı tebaası Limnili Nikolaki ada çevresinde balık avlarken ortaya çıkan ufak bir taş kayıktaki dört kişi, Nikolaki'yi korkutup dövmek ve sövmek suretiyle kayık ve balık takımlarıyla 100 kuruşunu gasp etmiş. Nikolaki bu durumu kaymakama haber vermiş, kaymakam bu durumun araştırılması ve suçluların yakalanması için gereken kişilere emir vererek tembihte bulunmuş. Bir süre sonra "Plaka Burnu" adlı yerde bulunan Gomatoz [Gomati] Manastırı önünde sözü geçen taş kayık ortaya çıkıp Yunan

²⁶⁵ BOA, A.MKT.MHM 143/59, 15 Rebiülevvel 1275 (23 Ekim 1858).

²⁶⁶ BOA, A.MKT 90/87, Şevval 1263 (19 Eylül 1847).

²⁶⁷ BOA, A.MKT.NZD 273/76, 29 Cemazıyelevvel 1270 (27 Şubat 1854).

²⁶⁸ *Ağb.*

tebaasından Todori isimli kişi, o sahilde balık avlayan bazı Müslüman kişilerden ekmek istemiş. Kendisine kim olduğu sorulduğunda tek başına olduğunu ve balıkçılıkla geçindiğini söylemiş. Müslüman balıkçılar önceden tembihli olduklarından şüphelenip kayıkta araştırma yaptıklarında Todori'nin kayıkta olmayan arkadaşlarına ait elbiseler bulmuşlar, Todori'yi alıp kaymakama getirmişler. Kayık adada tutularak Todori sorgulandığında kendisinin Yunan tebaasından haydut ve uygunsuz biri olduğu, Nikolaki'yi soyduğu ve içinde bulunduğu kayığı da çalmış olduğu anlaşılmış. Sahibi ortaya çıktığında verilmek üzere kayığa el konulup devlet tersanesine çekilmesine, kendisine de üç sene müddetle tersane zindanında prangaya vurulma cezası verilmesine karar verilmiş. Yunan Sefareti mensupları tercümanları Dimitraki aracılığıyla bu karara razı olmadıklarını beyan ederek Todori'nin sınır dışı edilip kendi vilayetine yollanması konusunda iltimas talep ederek kendilerine teslimini istemişler. Meclis-i Vâlâ, bu gibi haydutların kendilerine teslim edilmesinin örneği olmadığını söyleyerek ancak hafif suçlarda suçlunun ülke dışına çıkarılması ve kendi vilayetine yollanmasının Liman Odası marifetiyle olabileceğini, bu nedenle başka bir emre kadar suçlunun hapiste tutulacağını belirtmiş.²⁶⁹

Yerel yöneticilerin Semadirek'teki sosyal düzeni önemsedığını gösteren bir olay da 1848 yılında olmuştur: Aslen İzmirli olan evlenerek adaya yerleşen Hüseyin Efendi, ehl-i İslam ve reaya arasında kavga çıkarıp insanların rahatsız etmekte; hattâ dövmekte ve bulunduğu mahallede komşuların aralarına fesat sokarak onları birbirine düşürmekteymiş. Bozcaada kaymakamı 1848 yılında kaptan paşaya yazarak, durumu Meclis-i Vâlâ'ya bildirdiğini söyleyip bu kişinin memleketine geri gönderilip gönderilmemesi konusunda ne yapılması gerektiği konusunda fikir sormuş.²⁷⁰

Limni Adası'nda sosyal düzenin kontrolüne ilişkin bir diğer belge de adadaki haydutlarla ilgilidir. Yedi haydutun Limni Adası'nda iki köyü basıp bazı evleri soymuş olduklarını haber alan sadrazamlık makamı, bu konuda yerel yönetimden bilgi istemiş. Merkezden yazılan cevapta olayın ayrıntıları anlatılıp bu tip olaylara zamanında müdahale edilebilmesi için adada hızlı bir vapurun bulundurulması gerektiği belirtilmiş.²⁷¹ Aynı şekilde bir yıl sonra ellerinde martini tüfekler olan yedi haydutun Limni Adası'nda iki köyü basıp halktan bazılarının evlerini soymuş oldukları merkezî hükümete bildirilmiş. Bunun üzerine yerel yönetim tarafından

²⁶⁹ BOA, A.MKT.MVL 18/98, 25 Safer 1265 (22 Ocak 1849), A.MKT.MVL 18/98, 17 Rebiülevvel 1265 (10 Şubat 1849).

²⁷⁰ BOA, MVL 25/20, 20 Recep 1264, (22 Haziran 1848).

²⁷¹ BOA, DH.MKT 2048/72, 16 Recep 1310 (3 Şubat 1893).

yollanan yazıda vilayette her husus için yegâne vasıta olarak vapura bağımlı olduğu, tamir ve diğer sebeplerle daha önce vilayet merkezi ile Limni ve Midilli'den alınmış olan vapurların gönderilmediği, kendilerine bağlı olan adalarla birlikte 46 adadan oluşan büyük bir vilayette “inzibat ve asayiş sağlaması için sadece Saliha vapurunun olduğu, istenen asayiş sağlaması için liva merkezlerinde süratli bir vapurun bulundurulması ve vilayet memurlarının ihtiyaç anında kayıtsız şartsız bu vapurlarla dolaşmaları gerektiği” ifade edilmiş.²⁷²

Adalı ahaliye Osmanlı yönetimi tarafından nasıl davranıldığını anlayabildiğimiz başka bir konu da Limni Adası'na uğrayan vapurlarla ilgilidir. Bu yazışmalardan Boğaziçi'nde sefer yaptıkları bilinen Fevaid-i Osmaniye İdaresi²⁷³ vapurlarının Limni Adası'na da uğradığı ve hava şartlarının kötülüğü nedeniyle vapurlar Limni'ye uğramadığı zaman Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi'nin durumu sadrazama bildirdiğini ve vapur için bilet alan insanların mağdur duruma düştüğünü belirttiği öğrenilmektedir. Marmara ve Karadeniz'de çalıştığı bilinen Fevaid vapurlarının Kuzey Ege'de Limni Adası'na uğrayarak hattını genişlettiğini anlıyoruz.²⁷⁴ Valinin mağdur duruma düşen insanlar olduğunu merkezî hükümete bildirmesi, ahalinin haklarını korumaya çalıştığına işaret etmektedir.

Limni mutasarrıfı 1900 yılında İstanbul'daki hükümete telgraf çekerek Limni Sancağı Bidayet Mahkemesi Reisi Toros Alandi'nin, padişahlık makamı ve İslam milleti aleyhinde edebe uygun olmayan sözler söylemeye cüret ettiğini bildirerek “çok dikkat çekici ve önem verilmeye değer bu durumun gereğinin acil bir şekilde yerine getirilmesi için izin” istemiş. Adadaki yerel yönetimin temsilcisi mutasarrıf, adanın sosyal düzenine tehdit olarak değerlendirdiği bu durumu merkeze bildirmiş.²⁷⁵

1905 yılında Semadirek Adası'nın müdürü hakkında yapılan şikâyet, adalarda yerel yöneticilerde bu gibi şikâyetlerin 20. yüzyıl başında Abdülhamid Dönemi'nde de devam ettiğini göstermektedir. Mehmed Sami adlı kişi adanın müdürünün kendilerine kötü muamele yaptığını bildirmiş, bu duruma bir çözüm getirilmesi ricasında bulunmuştur. Merkezî hükümet bu arzuhalide eke koyarak tahkikat yapılması gerektiğini vilayetin vali-

²⁷² BOA, DH.MKT 2020/104, 25 Rebiülahir 1310 (16 Kasım 1892).

²⁷³ Fevaid-i Osmaniye İdaresi, 1850 yılında kurulan Şirket-i Hayriye'den önce Boğaziçi'nde seferler yapmak üzere kurulmuş olan 19 gemiye sahip şirkettir. Tanju Demir, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları”, *OTAM*, sy. 17, 2005, 3.

²⁷⁴ BOA, A.MKT.MHM 431/41, 27 Ramazan 1285 (11 Ocak 1869), A. MKT.MHM 416/60, 22 Rebiülahir 1285 (12 Ağustos 1868).

²⁷⁵ BOA, DH.MKT 2417/97, 27 Cemaziyelahir 1318 (22 Ekim 1900).

sine bildirmiştir.²⁷⁶ Aynı yıl, Osmanlı Hükümeti Semadirek Nahiye Müdü-
rü Haydar Bey ile vergi kâtibi Cemil Efendi hakkındaki şikâyetin tahkik
edileceğini, ancak önce muhtarların resmî mühürlerini koyarak şikâyet
evrakı düzenlemeleri gerektiğini Edirne Valiliği'ne bildirmiştir.²⁷⁷

İkinci Meşrutiyet'in ilanını takiben çalışmaya başlayan Meclis-i Mebu-
san'a gönderilmek üzere vilayetlerde ve sancaklarda mebus seçimleri ya-
pılmıştı. 23 Aralık 1908 tarihinde Limni Sancağı, Rum ihtiyar meclis üyeleri
tarafından sadrazamlığa gönderilen Rumca telgrafta adada yapılan seçim
şikâyet edilerek itiraz edilmiştir. Üyeler, adada seçimlerin kanuna uygun
olarak yapılmadığını, seçimde birinciliği kazanan kişinin istifa etmesi üze-
rine seçim cetvelinde ikinci sırada yer alanların seçilmesinin kabul edil-
diğini, Meclisi-i Âli vekillerine bildirmiş. Limni'de seçimlerin yenilenmesi
teftiş heyetince kararlaştırıldığı için oy çokluğu ile Limni milletvekilliğine
seçilen Mihalaki Efendi'ye ait mazbatanın posta ile yollandığı belirtilmiş.²⁷⁸

Bu durum, II. Meşrutiyet Dönemi'nin adalı Rumlar tarafından ciddiye
alındığına, Tanzimat Dönemi'nde olduğu gibi yeni rejimde de haklarını
arayabildiklerine işaret etmektedir.²⁷⁹ Bu da Tanzimat Dönemi'nde Os-
manlı merkezî yönetimi ile gayrimüslim adalılar arasında açılan iletişim
kanallarının 20. yüzyılın başında II. Meşrutiyet Dönemi'nde de devam et-
tiğini göstermektedir.

Mayıs 1909'da Limni Adası ahalisinden İbrahim ve Hüseyin isimli iki
kardeş, Varoş ve civarındaki bazı köylerin halkına dövme, yaralama, na-
musa tasallut gibi çeşitli kötülükler etmiş, yerel hükümete bunların he-
men önlenerek halkın namusunun ve huzurunun her türlü saldırıdan
korunması için müracaat edilip şikâyetle bulunulmuş. Daha önce yazılan
yazılardaki şikâyetler dikkate alınmadığı için sözü geçen köy ahalisinin bu
iki zalimin baskı ve saldırılarından yakasını kurtaramadığı da belirtilmiş.
Yerel yönetim, merkezî hükümetten bu üzücü duruma en kısa zamanda
ve en çabuk şekilde son verilmesini istemiş, yakında askere alınacak olan
Hüseyin'in askerliğini kullanıp adalılardan intikam almasına fırsat veril-
memesi için hemen askere alınarak Limni dışında bir yerde görevlendi-
rilmesi gerektiğini bildirmiş. Adanın Rum ahalisinin iki Müslümana karşı
yerel yönetim aracılığı ile korunma isteme girişimleri, merkezî yönetim
tarafından Osmanlı tebaası olarak algılandıklarını ve sistemde haklarını

²⁷⁶ BOA, DH.MKT. 2027/571, 11 Muharrem 1323 (18 Mart 1905).

²⁷⁷ BOA, DH.MKT. 948/86, 17 Safer 1323, (23 Nisan 1905).

²⁷⁸ BOA, DH.MKT 2711/60, 25 Zilhicce 1326 (18 Ocak 1909). *Bkz.* Ek 4.

²⁷⁹ BOA, DHMKT 2689/92; 29 Zilkade 1326 (23 Aralık 1908).



110

لمنى مبعوس مىھالاکى افندى

arayabildikleri kanallar olduğunu göstermektedir.²⁸⁰

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İmparatorluk'ta Avusturya malları (Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i işgali üzerine), Yunan malları (Yunanistan'ın Girit Adası'nı topraklarına katmak istemesi sebebi ile) ve İtalyan malları (İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali nedeniyle) boykot edilmişti. Yunanistan'a karşı yapılan boykot, 1909 yılının Ağustos ayında Yunanistan ve Osmanlı arasındaki politik gerginliğin azalmasıyla sona ermişti. Ancak ilişkilerin Girit meselesi nedeniyle gerilmesiyle boykot 1910 yılının Haziran ayında yeniden başladı ve 1911 yılının Kasım ayında sona erdi.²⁸¹ Yunan mallarına uygulanan boykot Limni Adası'nda da etkili olmuştur: Limni Adası'nın ileri gelenleri adına 1910 yılının Temmuz ayında Süleyman imzasıyla çekilen telgrafta kereste yüklü bir Yunan kayığına boykot yapan ahaliye karşı Jandarma Yüzbaşısı Bahri Efendi tarafından silahlı kuvvet kullanıldığı ve kötü muamele edildiği bildirilmiştir. Durum harbiye nazırına iletilmiş, o da gereken tahkikatın yapılması ve neticenin bildirilmesi için telgrafla Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Jandarma Alayı Kumandanlığı'na direktif vermiş. Süleyman, bütün Osmanlı memleketlerinde olduğu gibi, Limnili ahali tarafından kendi limanlarında Yunan mallarına ve gemilerine boykot uyguladıklarını, kereste yüküyle limana gelen Yunan gemisine de bu boykotu uygulamak istediklerinde Jandarma Yüzbaşısı Bahri Efendi'nin –Yunan tarafını tutup– buna mani olduğunu, kendisinin sarhoş bir durumda bulunduğunu, boykot için rıhtıma toplanan ahaliye dağılmamaları durumunda askerlerine emir verip üzerlerine ateş açtıracağını söylediğini naklederek bu durumun Meşrutiyet'e uymaması sebebiyle yüzbaşı hakkında kanunî muamele yapılmasını istediğini belirtmiş.²⁸² Yüzbaşı'nın yaptığı hareket adanın mutasarrıfı tarafından verilen emre dayandığından mutasarrıf hakkında işlem yapılması için dâhiliye nezaretine yazılmış. Limni mutasarrıfı 1910 yılının yazında Osmanlı vatandaşı Limnili tüccar Yani Polniyaki'ye ait kereste yükünü taşıyan Yunan bandıralı gemiye Müslüman hamal ve kayıkçılarından oluşan boykotçular tarafından yapılan muamele hakkında bilgi vermiş. Geminin limana yanaşmasına ve yükünü boşaltmasına izin verilmemiş, hattâ su alması bile önlenmiş. Geç vakitte mutasarrıfın evine gelen 40, 50 kişilik boykotçu gruba nasihat edildiği halde, tekrar limana gelerek demirleyen gemiye hücum edip demirini kırmak suretiyle gemi denize açılmak zorunda bırakılmıştır. Kalabalık, yapılan hareket-

²⁸⁰ BOA, DH.MKT 2809/91, 21 Rebiülahir 1327 (12 Mayıs 1909), DH. MKT 2783/37, 10 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1909).

²⁸¹ Hasan Taner Kerimoğlu, 1913-1914, "Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey'in Risalesi", *CITAD*, V/13, 2006 Güz, 92.

²⁸² BOA, DH. MUİ 199/54, 12 Recep 1328 (20 Temmuz 1910).

lerin boykot sınırlarını aşip tecavüz durumu kazandığı yolunda nasihat etmeye çalışan jandarma kumandanının yüzüne tükürmek derecesinde hakaretler etmiş. O da göstericilerin dağıtılması için askerlerine emir vermiş. Jandarma askerleri karşılarındakiler yerli adalılar olduğu için emri yerine getirmekten kaçınmışlar. Asayiş sağlamak için Midilli’de bulunan eğitilmiş jandarmalardan yirmisinin acilen Limni’ye gönderilmesi için tabur kumandanlığına telgraf çekilmiş. Bu olayın, kasaba Hıristiyanlarında endişe ve tepki yarattığı işitildiğinden icap edenlere gerekli açıklamalar yapılmış, İslam ahalisinin de ileri gelenleri davet edilerek iki unsuru birbirinden uzaklaştıracak yanlış anlaşılımları önlemek için halkın cahillerine münasip öğütlerde bulunmaları söylenmiş. Hareketlerini Kavala Boykotaj Cemiyeti’nden aldıkları bir mektuba dayandırarak kendilerini haklı göstermek isteyen, ama saldırılarıyla adada anarşi yaratan boykotçulara da yeni baştan gerekli nasihat ve uyarılar yapılmış. Hükümetten verilen yanıtta jandarma yüzbaşısının sorumlu tutulacak bir tecavüz ve harekette bulunmadığının öğrenildiği, ancak gene de konunun mahkemeye intikal ettiği ve sonucun adalılara bildirileceği yazılmış.²⁸³

1900’lü yılların başlarında Limni’deki kadınlarla ilgili sosyal bir problem meydana gelmiştir. Şöyle ki, Limnili yerel yöneticiler, adadaki birçok kızın hizmetçilik vaadiyle kandırılıp fuhuş sektöründe çalıştırılmak üzere alıkonulduğunu fark etmişler. Adanın müdürü bu durumun doğru olduğunu Metropolitlik’ten teyit etmiş. Yazışmalardan, bunu engellemek için merkezî hükümete durumu bildirip gerekli önlemleri almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Merkezî hükümet, adada birtakım kişilerin Limni ve çevresinden birçok kızı menfaat elde etmek ve fuhuşa sevk etmek maksadıyla hizmetçi olarak İskenderiye ve yabancı memleketlere götürmelerinin önlenmesine dair bir tebligat göndermiştir. Adaya merkezden gelen yazıda yazlıkçı olarak İskenderiye ve başka yerlerden Limni’ye gelip o günlerde geri dönecek olan ailelerin, evvelce yanlarına alıp da beraber götürmek istedikleri kızları daha sonra orada terk edip kötü yola düşmelerine sebep olmayacakları konusunda taahhütte bulundukları takdirde, kızları beraberlerinde götürmelerinde sakınca görülmediği bildirilmiştir.²⁸⁴ Bundan başka, adada emanetçi adı altında dolaşan bazı kişilerin ebeveynlerinden aldıkları kızları İskenderiye üzerinden Amerika ve Avrupa’ya sevk edip fuhuşa sürükledikleri tespit edilmiştir.²⁸⁵ Yabancı ülkelere gönderilmek üzere vilayet merkezine getirilen bu kızların yurtdışına çıkabilmeleri için

²⁸³ BOA, DH. MUİ 109/504, 12 Recep 1328 (20 Temmuz 1910).

²⁸⁴ BOA, DH.MKT 910/86, orijinal kayıt no:32739, 13 Ramazan 1322 (21 Kasım 1904).

²⁸⁵ BOA, DH.MKT 856/28, 16 Rebiülevvel 1322 (31 Mayıs 1904).

akrabalarının yanına gittiklerine veya gittikleri yerde maişetlerini meşru yoldan temin edebileceklerine dair Limni Metropolitliği'nden resmî belge getirmeleri gerektiği kararına varıldığı, merkezî hükümet tarafından adanın yerel yönetimine bildirilmiştir. "Ayrıca, yazı geçirmek üzere Limni ve havalisine gelip yanlarında hizmetçi olarak genç kız götürmek isteyen namuslu kimselerin, bu kızların namusuna metropolit önünde kefil olup taahhütte bulunmaları halinde kızları götürmelerinde bir sakınca olmadığı da" bildirilmiştir.²⁸⁶ Osmanlı yerel ve merkezî yönetiminin bu sorunla ilgilenip çözüm bulmaya çalışması, gayrimüslim kadınları kendi tebaası olarak algıladığına ve bu uygunsuz durumu önemsediklerine işaret etmektedir.

Adalıların Eğitim Reformundan Faydalanması

Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) başlayan eğitim reformu Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1908) İmparatorluk genelinde din ve etnisite farkı gözetmeksizin birçok okulun açılmasıyla devam etmiştir. Kuzey Ege Adaları da 1900'lü yılların başında bu eğitim reformundan nasibini almış; adalarda okullar açılmış, boş bulunan vakıf ve kilise arazilerinde okul yapılması için merkezî hükümetten izinler alınmıştır. 1907 yılında Limni'de adalılar Varoş mahallesinde bulunan Odiseas Pandelidi tarafından satın alınarak Rum Cemaati'ne verilen kargirhanenin mektep olarak açılmasına ruhsat verilmesi için merkezî hükümete başvurmuşlar²⁸⁷ ve ruhsatı iki yıl sonra almışlardır.²⁸⁸ 1910 yılında adanın Yuvarohor [Livadohori] karyesinde Rum cemaatine ait kilisenin avlusuna ve Tanoz karyesinde bulunan eski kilise arsasına Rum çocuklar için yeni bir okul yapılmasına izin verilmiştir.²⁸⁹ Takip eden yılın Ocak ayında Mondros nahiyesinde bulunan Lihne karyesinde ve Karabaş karyesindeki kilisenin avlusunda Rum mektebi kurulması için girişimde bulunan adalılara Osmanlı Hükümeti tarafından ruhsat verilmiştir.²⁹⁰

²⁸⁶ BOA, DH.MKT 884/47, 17 Cemaziyelahir 1322 (29 Ağustos 1904).

²⁸⁷ BOA, DH.MKT 1225/75, 16 Zilhicce 1325 (20 Ocak 1908).

²⁸⁸ BOA, DH.MUİ 21 -1/32, 25 Ramazan 1327 (10 Ekim 1909).

²⁸⁹ BOA, DH.MUİ 125/12, 22 Safer 1328 (5 Mart 1910); DH.MUİ 93/9, 28 Rebiülahir 1328 (9 Mayıs 1910).

²⁹⁰ BOA, DH.İD 30 -1/21, 21 Muharrem 1329 (22 Ocak 1911); DH.İD 30 -1/ 56, 23 Zilkade 1329 (15 Kasım 1911).



İmroz Shinudi (Dereköy) İskinit Rum İlkokulu. 1953'te deprem nedeniyle yıkılmıştır.
Fotoğraf: İmrozlular Derneği (Atina), Arşivi.

İmroz'da 300 yıl önceye dayanan bir okul geleneğinin olduğu bilinmektedir. Şöyle ki, 1745 ve 1850 yılları arasında eğitim âşığı bazı metropolitler kişisel gayretleriyle, gönüllü olarak manastırlarda dersler vermişler, bunlardan "İmroz'un ilk öğretmeni" diye anılan Bartholomeos Kutlumusianos (1772-1851) 1803 yılından ölünceye kadar ekonomik imkânsızlıklarla mücadele ederek adalıların isteğiyle İmroz'da okul açma girişiminde bulunmuş, ancak başarılı olamamıştır. Adada kesintilerle işleyen ilk düzenli okulların Tanzimat yıllarında, 1850'de açıldığı ve 1860'larda ilkokulların yeni yapılmış binalarında eğitim vermeye başladığı bilinmektedir. Ada dışında büyük merkezlerde eğitim almış adalılar, memleketlerine dönüp okul kurulmasına öncülük etmiş ve köylerinde öğretmenlik yapmışlardır.²⁹¹ Adadaki bu eğitim geleneği nesilden nesile geçerek 20. yüzyıla kadar gelmiştir. İmroz'da 1890 yılının sonunda Hristiyan çocuklar için Shinudi'de (Dereköy)²⁹² bir okul bulunduğu, okulun masraflarının karşılanması için yaşanan zorluklar hakkında yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır.²⁹³ Balkan Savaşları'nın (8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913) eşliğinde 1912 yılının Şubat ayında İmroz'daki bu okulun yeniden inşasına Osmanlı yönetimi tarafından izin verilmesinden ve adalıların bu kararın onaylanması için merkezî hükümete başvurmasından, okulun yenilenip eğitim vermeye hazır

²⁹¹ Makis Butaras, "İmroz'un Eğitim Serüveni, Tansuğ, 2012, 111-114.

²⁹² Osmanlıca belgelerde Yunancası Sihunidi olan köyün adı İskinit ya da Eskenet olarak yazılmıştır.

²⁹³ BOA, DH.MKT 1743/ 73, 30 Zilkade 1307 (18 Temmuz 1890); DH.MKT 1761/ 84, 2 Safer 1308 (17 Eylül 1890).



İmroz'da Agridia'da (Tepeköy) 26 Ağustos 1909'da açılan Yeoryiadios (Georgiadios) İlkokulu. Butaras, 2012, 124. Fotoğraf: İmrozlular Derneği (Atina) Arşivi.

hale getirildiği anlaşılmaktadır.²⁹⁴ Adanın Agridia (Tepeköy) köyünde ise 1907 yılında yeni bir Rum okulu inşa edilmesine izin verilmiştir.²⁹⁵

Daha önce de belirtildiği gibi Abdülhamid Dönemi'nde tüm İmparatorluk'ta etnisite ve din farkı gözetmeksizin birçok okul açılmış ve 1894 yılında bu okullarda Türkçe öğretimi zorunlu hale getirilmiştir.²⁹⁶ Bu tarihten önce, 1888 yılında merkezî hükümetten adaların müdürlerine gelen yazıdan anlaşıldığına göre İmroz, Limni ve Bozcaada'daki Hristiyan mekteplerine masrafları adalar yönetimince karşılanmak üzere Türkçe öğretmeni tayin edilmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir.²⁹⁷

İttihat ve Terakki hükümetinin politik hayata hâkim olmasını (Temmuz 1908)²⁹⁸ takiben Ağustos ayında, benzer bir şekilde Semadirek Adası'nda da yerel yöneticiler Rum çocuklarına okullar açılmasına izin verilmesi için -kızlar dâhil- merkezî hükümete ve maarif nezaretine başvuru yazıları yollamışlardır.²⁹⁹ Semadirek'te çok az sayıda bulunan Müslüman nüfus için iptidai mektebi bulunduğu, okulun masraflarının yerel yönetimin bütçesinden karşılanması gerektiği merkezden gelen bir yazıda bildirilmiştir.³⁰⁰

²⁹⁴ BOA, DH.İD, 30 -1/28, 3 Rebiülahir 1329 (3 Nisan 1911); DH.İD. 30 -2/7, 21 Safer 1330 (10 Şubat 1912).

²⁹⁵ BOA, İ. AZN. 74/1325 S-17, 27 Safer 1325 (11 Nisan 1907).

²⁹⁶ Deringil, 1998, 105.

²⁹⁷ BOA, DH.MKT 1544/25, 11 Muharrem 1306 (17 Eylül 1888); DH.MKT 1514/ 103, 11 Şevval 1305 (21 Haziran 1888).

²⁹⁸ 24 Temmuz 1908: II. Meşrutiyet'in Sultan Abdülhamid tarafından resmen ilanı.

²⁹⁹ BOA, BEO 3382/253587, 20 Recep 1326 (18 Ağustos 1908); BEO 3431/ 257276, 16 Şevval 1326 (11 Kasım 1908); MF.MKT 1078/7, 17 Ramazan 1326 (13 Ekim 1908); MF.MKT 1083/62, 2 Zilkade 1326 (26 Kasım 1908).

³⁰⁰ BOA, MF.MKT 523/8, 9 Cemaziyelevvel 1318 (4 Eylül 1900).

Aynı yazıda, Rum okuluna Türkçe öğretimi için Belediye Tabibi Kadir Efendi'nin tayin olduğu belirtilmiştir. 1904 yılında merkezî hükümetten gelen yazıda adadaki Rum okuluna bir Türkçe öğretmeni tayin edilmesinin, ayrıca Müslüman okuluna hem imamlık hem öğretmenlik yapabilecek bir imamın tayinin uygun bulunduğu belirtilmiştir.³⁰¹ Taşoz Adası'nda da mevcut Rum okullarına 1907 yılında Türkçe öğretmeni tayin edilmiş ve adalı Rumlar direkt olarak Osmanlı yönetimine geçtikten altı yıl sonra, 1908 yılında, Rum okulu yaptırmak için merkeze başvurmuşlardır.³⁰²

Edirne maarif müdürü 1899 yılında yazdığı yazıda Semadirek Adası'nda İslam okuluna ihtiyaç bulunduğunu merkeze bildirmiştir.³⁰³ Müdür, yazısında; Dedeâğaç kazasına bağlı Semadirek şehrinde bazı kişilerin işgal ettiği yüz dönümden fazla olan otlak ve korunun maarif namına kamulaştırılıp otlaktan elde edilenlerin açık artırma ile satılarak elde edilen gelirle İslam mektebi olmayan ve buna kuvvetli bir şekilde gereklilik duyulan adada açılacak ilkokulun öğretmeni ile Rum okulundaki Türkçe öğretmeni maaşlarının karşılanabileceğini, Rum mektebinde Türkçe öğretmenliğine belediye doktoru Ferdi Efendi'nin tayin edilebileceğini bildirmiştir.³⁰⁴

Adalarda Ekonomik Faaliyetler ve Vergilerin Denetimi

Osmanlı merkezî hükümeti sadece adalıların dindaşları –kocabaşı– ve Müslüman yerel yöneticileri hakkındaki şikâyetlere cevap vermemiş; ayrıca adalardaki ekonomik durumu da (üretilen ürünleri ve alınan vergileri) 19. yüzyıl boyunca 1910'lara kadar sıkı bir şekilde denetlemiştir. Merkezî yönetim, iklim şartları sebebiyle hayvanların ve ürünlerin telef olması durumunda adalıları mağdur etmemek amacıyla vergi muafiyeti sağlamak için harekete geçmiştir. Rum ada ahalisinin şikâyetlerine cevap verip onların memnuniyetlerini sağlayarak adalardaki sosyal düzeni ve huzuru korumaya çalışırken merkeze adalardan düzenli vergi akışını da garanti etmiştir.

Merkezî hükümet, İmroz'un ekonomik zenginliklerinden olan Memleha'yı (tuz gölü) kurulan kumpanya ve yerel yönetim temsilcisi mutasarrıf aracılığı ile denetim altında tutuyordu. İmroz'un tuz geliri Foça Memlehası'na ait olup Anadolu Kumpanyası denilen bir şirket tarafından yöne-

³⁰¹ BOA, DH. MKT821/55, 28 Zilkade 1321 (15 Şubat 1904).

³⁰² BOA, MF.MKT 1001/53, 9 Cemaziyelevvel 1325 (20 Haziran 1907); MF.MKT 1040/10, 15 Muharrem 1326 (18 Şubat 1908).

³⁰³ BOA, MF.MKT 521/9, 27 Rebiülahir 1318 (24 Ağustos 1900).

³⁰⁴ *Ağb.*



İmroz Kefalos Tuz Gölü (Aliki). Fotoğraf İmrozlular Derneği (Atina), Arşivi.

tilmekte, tuz gelirinden aktarılması gereken pay devlete bu kumpanya aracılığı ile verilmekteydi.³⁰⁵ Adada, maden işlerini yönetmek üzere bir *maden emini* olduğu gibi, bir de *tuz emini* bulunmaktaydı. Tuz emini, tuz gelirlerini toplamak ve belirlenen miktarı Anadolu Kumpanyası'na teslim etmekle yükümlüydü. 1847 yılında tuz emini Bekir Ağa tuz gelirlerini toplamış ve Kumpanya'ya teslim etmiştir. Ancak teslim edilen miktarın eksik olduğu anlaşıncı, Kumpanya, Foça'dan adaya bir görevli gönderip tuz gelirlerinin toplanmasını istemiştir. Bu arada, adadaki geleneğe göre İmrozlular eskiden beri ihtiyaçları kadar tuzu ayırıp gerisini devlete vermekteymişler. Bu nedenle, Foça'dan görevli gelene kadar eskisi gibi tuzu kendi ihtiyaçlarına göre aralarında paylaşmışlar.³⁰⁶ Merkezî hükümetin bu konuda araştırma yapmasını istediği Biga mutasarrıfı, Kocabaşı Kosta oğlu Dimitri'nin tuz gelirlerini topladığını ve Kumpanya'ya onun eksik teslim ettiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle mutasarrıf, Bozcaada kaymakamından Kocabaşı Dimitri'ye bu miktarın ödettirilmesini istemiştir.³⁰⁷ Merkezî hükümetin, adalardan gelen gelirleri denetlediğine bir örnek de ahalinin vergi durumlarını yakından takip etmesidir.

Limni'de Müslüman Kıptiler³⁰⁸ olarak ifade edilen çingenelerin vergisine zam yapılması gündeme gelmiştir. Burada, Kıpti Müslümanlar ile ifade edilen adadaki Müslüman çingenelerdir.³⁰⁹ Limni Adası'nda yaşayan –iş yapamaz durumdakiler hariç– elli bir kişilik Müslüman Kıpti topluluğundan her sene otuzar ve on beşer kuruştan toplam 600 kuruş olarak toplanan vergiye 120 kuruş zam yapılması ve 1858 senesinden itibaren vergi

³⁰⁵ BOA, A.MKT 109/90, 3 Rebiülahir 1264 (9 Mart 1848). Biga mutasarrıfının mektubu, A.MKT 109/60 9 Safer 1264 (16 Ocak 1848).

³⁰⁶ *Agb.*

³⁰⁷ BOA, A.MKT 109/90, 3 Rebiülahir 1264 (8 Mart 1848).

³⁰⁸ Yunancadan geldiği kabul edilen “kıpt” kelimesinden türemiş olan “Kıpti” Mısırlılar ve Nil deltasında yaşayanlar için kullanılmıştır. Hristiyanlığın Mısır'a girmesinden sonra Kıptiler Hristiyan olunca Kıptilerle Hristiyanlık özdeşleşmiş ve Mısır'daki Hristiyan halk “Kıpti” kelimesi ile ifade edilmiştir. “Kıpti”, *DİA*, cilt 25, Ankara, 2002, 424-426.

³⁰⁹ Yasemin Demircan, 1490 tarihli tahrir defterinde adaya göç edenlerin isimlerine yer verilirken “Kıpti yani Çingene” terimi kullandığını belirtmiştir. Yazar, ayrıca, 18. ve 19. yüzyıllarda adadaki Müslüman ve gayrimüslim Çingene varlığına işaret eden belgeler olduğundan bahsetmektedir. Demircan, 2014, 194, DN. 109.

namı altında 720 kuruşun her sene tahsil edilmesi gerektiği, 1858 yılında Limni kaymakamına merkezden yazılan şukkada belirtilmiştir.³¹⁰ Aynı yıl, merkezî yönetim Bozcaada ve Semadirek'teki Kıpti Müslümanlardan alınan vergiye zam yapılması için adaların kaymakamına şukka yollamıştır.³¹¹ Vergi gelirlerini sıkı bir şekilde takip ederek gelirlerini artırmak isteyen Osmanlı merkezî yönetiminin Limni ahalisinden olan bu küçük grubun bile vergi durumunu takip ettiği anlaşılmaktadır ki bu da bu küçük Kuzey Ege Adası'nı yakından kontrol ettiğini göstermektedir.

1892 kışı şiddetli geçtiğinden Limni'de çok sayıda koyun telef olmuştur. Ayrıca erkek-dişi koyun ve kuzuların dışarıya gönderilmesi ve kurban edilmesi, askerlerin ve halkın ete olan ihtiyacının artmasına ve damızlık hayvanların kalitesinin de düşmesine yol açtığı için dişi hayvanların ada dışına çıkarılması yasaklanmış. Yasağa uymayan hayvan sahipleri hakkında yasal işlem yapılacağıın ilan olunduğu Limni mutasarrıflığı tarafından adalılara bildirilmiş.³¹² Limni Adası'nda kıl kurdu hastalığı sebebiyle koyunların yüzde yetmişinin telef olması ve bu durumun devam etmesi sebebiyle sayımın yapılmaması veya hastalık bitene kadar ertelenmesi için muhtarların verdiği çeşitli dilekçeler doğrultusunda mutasarrıflıktan merkeze telgraf yollanmış. Gelen cevapta, sayımın vaktinde yapılması ancak vergi tahsilâtının iki ay ertelenmesi, bu sırada sayılan koyunlardan da telef olanlar olursa koyun sahipleri tarafından bu kayıpların yerel yönetimin tayin edeceği memurlara kaydettirilip telef miktarı düşürülerek kalan koyunlar için vergi alınmasının uygun olacağı belirtilmiştir.³¹³ Limni'deki yerel yönetimin, hastalık yüzünden hayvanları telef olan ada ahalisini ekonomik olarak mağdur etmemek için vergi ertelemesi istemesi, ada halkı lehine harekete geçtiğini göstermektedir. Bu gibi olağanüstü durumlarda adalarda vergi konusunda kolaylık gösterildiği Osmanlı idaresindeki adalarla ilgili yapılan çalışmalardan da bilinmektedir.³¹⁴

1900 yılı, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Limnililer için zor bir yıl olmuştur; zira hem hayvanları hastalıktan telef olmuş hem de buğday kıtlığı çekilmiştir. 1900 yılında Limni'deki koyunların yüzde yetmiş kıl kurdu hastalığı sebebiyle telef olduğu, geriye kalanları da risk altında olduğu için gerekli sağlık tedbirlerinin alınması amacıyla Hayvan Sağlığı Zabıtası Komisyonu yapılması gerekenleri yerel yönetime şu şekilde bildirmiş:

³¹⁰ BOA, A.MKT.MVL 103/51, 22 Rebiülahir 1275 (29 Kasım 1858).

³¹¹ BOA, A.MKT.MVL 103/49, 22 Rebiülahir 1275 (29 Kasım 1858).

³¹² BOA, DH.MKT 84/32, orijinal kayıt no: 4581, 27 Zilkade 1310 (12 Haziran 1893).

³¹³ BOA, DH.MKT 2311/78, 27 Şevval 1317 (28 Şubat 1900).

³¹⁴ Küçük, 2001; Bostan, 2003.

“Adaya gönderilen Aydın baytarından bu hastalığın ilk çıktığında gerekli makamlara bilgilendirme yapılmadığı, hastalık yayılıp genişledikten sonra haber verildiği öğrenilmiştir. Hastalığı gizleyenlerin cezalandırılacağına dair alınan karar vilayete bildirilmiştir. Hasta hayvanlardan yenebilecek olanların kasaplara sevk ile kestirilmesi ve ciğerleri imha edildikten sonra etlerinin kullanılması ve tüketilmesinde sakınca yoktur. Hastalığı ilerlemiş hayvanların kesilip yüzülen derilerinin sahiplerine verilmesi ve geriye kalan bütün organlarının gömdürülmesi, hayvan ağıllarının temizlenmesi, oradaki birikmiş pisliklerin yakılarak ortadan kaldırılması, daha sonra ağıllara sulandırılmış kireç dökülmesi, yeniden satın alınacak damızlık hayvanların hastalıklı otlaklara salınmaması gerekmektedir. Kuzularda da hastalık görülürse bunların damızlığa konulmayıp hemen kasaplara gönderilip kestirilmesi fennen gerektir. Bunları yerine getirip takip etmesi için oraya bir baytar gönderilecektir. Hastalığın bulaşıcı olmayıp parazitle geçmesi sebebiyle sadece hasta hayvanların ihracının yasaklanması yeterlidir, davar cinsi hayvanların ihracının yasaklanmasına gerek yoktur.”³¹⁵ İmparatorlukta, hayvan sağlığını korumaya yönelik “Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniyye Kanunu” 1893 yılının Ocak ayında yayımlanmış ve öncelikle Bursa ve civarında yürürlüğe konularak tüm İmparatorluk’ta uygulanması hedeflenmiştir.³¹⁶ Limni’deki soruna 1900 yılında Hayvan Sağlığı Zabıtası Komisyonu tarafından müdahale edilmesi bu kanunla beraber bir komisyon da kurulduğunu da göstermektedir.

1900 yılının Şubat ayında, Merkezî hükümetten Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’ne teminat verebilecek durumda olmayan Limni çiftçilerinin muhtaç oldukları 15.740 kg. buğday, 49.740 kg. arpa ve 33 yük samanının tahmini bedeli olan 40 bin kuruşun silsileli kefalet ile Ziraat Bankası³¹⁷ şubesi tarafından borç olarak verilmesine dair direktif verilmiştir. Ancak vilayetten gelen telgrafta kuraklık yüzünden yemeklik ve tohumluk ihtiyacında olan ahalinin çoğunun karnını ot ile doyurmak derecesine geldiği anlatılmış. Bu sebeple istenen buğday, arpa ve samanın hızlı bir şekilde

³¹⁵ BOA, DH.MKT 2350/9, 28 Muharrem 1318 (28 Mayıs 1900).

³¹⁶ Berfin Melikoğlu Gölcü, “Osmanlı Devleti’nde et muayenesi ile ilgili düzenlemeler”, *Veteriner Hekim Dergisi* 82 (2), 2011, 62; Berfin Melikoğlu Gölcü, Atilla Özgür, “Osmanlı Devleti’nde sivil veteriner hekimliğine yönelik ilk mevzuat düzenlemeleri”, *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, sy. 62, 2015, 10.

³¹⁷ Mithat Paşa tarafından 1863 yılında çiftçileri korumak ve onlara yardım etmek amacıyla kurulan Memleket Sandıkları’nın işleyişindeki sorun nedeniyle aynı işlevi görmesi için 1883’de Menafi Sandıkları kurulmuştur. 1888 yılında ise Menafi Sandıkları’nın işlevini yerine getirmek amacıyla modern anlamda bir banka olan Ziraat Bankası kurulmuştur. <http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakkimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx>

gönderilmesi Limni mutasarrıflığı tarafından önemle istenmiş.³¹⁸ İhtiyaç sahiplerinin çoğunun arazi ve mülkleri daha önceki borçları sebebiyle rehin olduğundan ve bazılarına da borçları sebebiyle banka tarafından kredi verilmediğinden yazılan miktar zahirenin, karşılığı daha sonra ödenmek kaydıyla verilmesi uygun görüldüğü takdirde Selanik'ten temin edilip süratle adaya ulaştırılacağı belirtilmiş.

Limni'de 1858 yılında ekmek üretimiyle ilgili sorunlar yaşanmıştır. Adada fırıncılar bozuk ve gramajı noksan ekmek çıkardıkları için şikâyet edilmişlerdir. Adadaki meclis azalarından iki gayrimüslimin, İstavrakı Dulgarice ve Rusya himayesinde bulunan Kaloyani oğlu Nikolaki'nin, bu durumun gerçek olmadığı yönünde şahitlik etmeleri sebebiyle sadrazamlık makamı tarafından şikâyetin tekrar incelenmesine karar verilmiştir.³¹⁹ 1861 yılına kadar kalitesiz ekmek sorunu devam etmiş ve adanın ziraat müdürüne durumun düzeltilmesi için uyarılar yapılmıştır.³²⁰

Yunanistan ve Avrupa'daki Gelişmeler Karşısında Osmanlı İdaresi

Orta sınıf ve köylülerin iş birliği yaparak krallık rejimi yerine cumhuriyet kurulması için gerçekleştirdikleri 1789 Fransız Devrimi, devrimi başlatan halkın arzuladığı eşitlik idealleriyle çelişerek generallerin –önce Maximilien Robespierre sonra Napoleon Bonaparte– idaresine geçmişti. Napoleon'un Büyük Fransa İmparatorluğu'nu kurmak için Avrupa ülkelerine saldırması uluslararası dengeleri altüst etmiş; tüm Avrupa ülkeleri birleşerek Napoleon'u durdurabilmiş ve Avrupa'da dengeyi sağlamak için devrimci ideallere karşı muhafazakâr değerleri ve mutlak monarşileri destekleyen Viyana Kongresi (1815) kararları alınmıştı. Ancak Avrupa'da siyasî denge sağlanamamıştı. 1820'de İspanya'da Fransız Devrimi'nin Aydınlanma düşüncesi idealleriyle beslenen, krala karşı demokratik bir anayasaya dayalı monarşi isteyen bir grup ve 1821'de de benzer bir şekilde ve aynı ideallerle Yunanlar Osmanlıya karşı isyan hareketi başlatmışlardı. Avrupa'da başlayan bu iki bağımsızlık hareketini 1838 devrimleri takip etmişti.³²¹ Viyana Kongresi kararlarına karşı çıkan, giderek yaygınlaşan kapitalizmin beraberinde

³¹⁸ BOA, DH.MKT 2311/148, 27 Şevval 1317 (28 Şubat 1900).

³¹⁹ BOA, A.MKT.UM 252/26, 8 Muharrem 1275 (18 Ağustos 1858).

³²⁰ BOA, A.MKT.UM 266/52, 14 Cemaziyelevvel 1278 (17 Kasım 1861).

³²¹ Robert Gildea, *Barricades and Borders, Europe 1800-1914*, Oxford: Oxford University Press, 1996, 69-79.

getirdiği "laissez-faire" düşüncesini benimseyen liberal kesim, Fransa'daki anayasal hakları önemsemeyen muhafazakâr kral X. Charles'a karşı çıkarak 1830'da yeni bir devrim hareketi başlatıp liberal bir kral olan Louis Philippe'i iktidara getirmişti. Fransa'da mutlakiyete ve muhafazakârlara karşı başarı kazanan bu hareket, diğer Avrupa ülkelerine de sıçramış; Belçika ve Hollanda, İsveç ve Norveç ayrı ülkelere bölünmüştü. İngiltere ve İsviçre'de liberaller iktidara gelmişti. 1830 devrimlerine karşı olan Avusturya monarşisi, kendi topraklarında özgürlük isteyen Leh ve Macarları ancak Rusya'nın yardımı ile bastırabilmişti.³²² 1840'lara gelindiğinde Avrupa'da, daha önce görülmemiş bir şekilde cumhuriyetçi, demokratik ve özgürlükçü idealleri hedefleyen liberaller ve sosyalistlerin etkili olmaya başladığı bir yapı ortaya çıkmıştı. 1848'de bu ideallere aykırı politikalar güden Fransa Kralı Louis Philippe'e karşı tüm Avrupa'yı etkileyen yeni bir devrim meydana geldi. Avusturya, İngiltere, Almanya ve İtalya'da halk ve işçi ayaklanmaları görüldü. Bu dönemde Eflak ve Boğdan Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp millî devletlerini kurmak için -başarıya ulaşamamış olsa da- bir ayaklanmaya girişmişti.³²³ Avusturya'da çıkan isyanlar, Avusturya'nın Osmanlı ile sınırı olması ve Osmanlının Balkan topraklarındaki Slav nüfusu nedeniyle Osmanlı hükümetini önlemler almaya mecbur etmişti. Osmanlı Devleti sadece Balkanlarda değil, Boğazlar ve adalarda da savunma amaçlı önlem alma girişimlerinde bulunmuştu.³²⁴ Limni, İmroz ve Semadirek adalarında da merkezî hükümet ve yerel yöneticiler bu konuda önlemler almışlardı. Avusturya ile Balkan topraklarında sınırı olan Osmanlı Devleti bölgedeki Slavların Avrupa'daki olaylardan etkilenip bir isyan başlatma ihtimalini göz önüne alarak 1841 yılında Limni Adası'na asker nakletmek suretiyle önlem almıştı.³²⁵ 1848 yılında Limni kaymakamı tarafından yazılan, merkezî hükümete ada ahalisinin durumu hakkında bilgi verilen yazıda Avrupa'daki siyasî olayların, çoğunluğu Hıristiyan olan ada ahalisini olumsuz etkilememesi için neler yapılabileceği bildirilmiş.³²⁶ Limni kaymakamı, 25 Nisan 1848'de, Hıristiyan tebaa hallerinden hoşnut olmayıp sıkıntı içinde olursa Avrupa'da ortaya çıkan fikirlerin onlara tesir etmesinin kolay olacağını, ama hallerinden ve devletlerinden hoşnut olurlarsa bu fikirlere kulak asmayacaklarını; bu nedenle tebaanın durumuna dikkat edilmesi gerektiğini tembih eden bir fer-

³²² Age.

³²³ Gildea, 1996, 80-100.

³²⁴ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "1848 İhtilalleri sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 25, sy. 39, 2006, 52-64.

³²⁵ BOA, C.DH 243/12106, 21 Cemaziyelevvel 1257 (11 Temmuz 1841).

³²⁶ BOA, A.MKT 123/95, 25 Cemaziyelevvel 1264 (29 Nisan 1848).

man almış. Limni kaymakamı, bu fermanın kendisi tarafından okunduğunu, anlaşıldığını ve tembih edilen meseleye dikkat edeceğini merkezî yönetime bildirmiş. Kaymakam, fermannamede de belirtildiği gibi, Limni'deki Hristiyan tebaanın hoşnutsuzluğuna yol açacak –rencide ve eziyet gibi– durumlara sebebiyet verilmeden, tebaanın her durumda refah içinde olup hoşnut olmalarına gayret edileceğini; Yunanistan tarafından elinde pasaport ve tezkiresi olmadan gelen serseri kişilerin geçişlerini ve hareketlerini engellemek için mürur tezkiresi uygulanmasına dikkat edileceğini; iskelelere gelen gemilerde fesat içeren fikirler bulunan kitap vesaire gibi yayınlar bulunur ise bunların İstanbul'a bildirilip gönderileceğini; şu ana kadar böyle durumlarla karşılaşmadığını ve karşılaşmaması için elden gelen gayretin gösterileceğini, böyle bir durumla karşılaşılırsa da acilen İstanbul'a bildirileceğini yazmıştır.³²⁷ Osmanlı Devleti'nin, 1840'larda Avrupa'daki gelişmeler karşısında gayrimüslim adalıları otoriter bir şekilde korkutarak değil, adadaki durumlarından ve hayatlarından memnuniyetlerini sağlayarak Osmanlı yönetimine karşı sadakatlerini korumayı ve adalı Rumları Osmanlı yönetimi karşıtı fikirlerden korumayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Limni Kaymakamı aynı konu hakkında 2 yıl önce de merkezî hükümetle yazışma yapmıştır. Kaymakam, 16 Ağustos 1846'da Yunan Krallığında Osmanlı topraklarındaki Rumlar arasında tahrik ve fesada neden olabilecek yazılar basıldığının öğrenildiğini, böyle yazıların yayımlanmaması için gizlice araştırmalar yapılmasını, şüpheli ve tezkeresiz şahıslar tespit edilirse kendilerine dikkat edilmesi gerektiğini bildiren emirname-i samiye (sadr-razam emri) harfiyen uyacağını bildirmiş. Gemilerin tezkerelerine hem kendisi hem karantina tarafından dikkat edildiğini, ancak bugüne kadar emirname-i samide bildirilen bir durumla karşılaşmadığını, karşılaşılırsa derhal hükümete bildirileceğini garanti ediyor. Buna ek olarak, emirname-i sami eline geçtikten bir gün sonra meydana gelen bir olay hakkında bilgi veriyor: Yunan Devleti Konsolosu Mösyö Yorganda gezmek ve ılıcaya gitmek için Biga Sancağı Mutasarrıfı İbrahim Paşa ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı Hüseyin Paşa'dan teveccühname alarak Limni'ye gelmiş. Ancak Konsolos'un gezisini emniyet içinde yapamayacağı düşünüldüğünden yanına Yunanca bilen Moravî (Moralı) bir zaptiye çavuşu yasakçı³²⁸ olarak verilmiş ve Konsolos'un yaptıklarını tetkik etmesi kendisine gizlice tembih edilmiş;

³²⁷ BOA, A.MKT 123/95, 25 Cemaziyelevvel 1264 (29 Nisan 1848).

³²⁸ Burada "yasakçı" terimi ile ifade edilen kavastır. Silahlı asker, muhafız anlamına gelen kavas, üst düzey devlet görevlilerinin; sefir, konsolos, mübaşir gibi dışişleri görevlilerinin hizmetinde bulunan daha çok elçilik ve konsolosluklarda, banka ve patrikhane gibi resmî yerlerde görevli, özel elbisesi olan "yasakçı, polis-asker ve koruma görevlisi" anlamını taşır. Mehmed Canatar, "Kavas", *DİA*, Ankara, 2002, cilt 25, 66-68.

ancak henüz bir haber alınamamış. Kaymakam, haber alındığında merkeze detaylı olarak haber verileceğini, Limni'nin diğer adalara benzemediğini, reayanın –Rumlar– yanı sıra Müslümanların da bulunduğunu, Osmanlı Devleti aleyhine bir durum olursa adayı savunacak yeterli miktarda Müslüman askerin yanı sıra yetişkin erkek olduğunu, ancak adanın kalesinin tamire ihtiyacı olduğunu bildirmiş. Kalenin berbat durumda olduğunu, ters bir durum olursa kalede Müslümanların korunmasının ve barınmasının mümkün olamayacağını, burçlarının ve tabyalarının tamir istediğini, barutların iyi durumda olmadığını belirtmiş.³²⁹

1846 yılına ait bu belgeden Yunan Krallığı'ndaki Osmanlı karşıtı hareketlere karşı merkezî yönetimin, yerel yönetimi uyardığını anlıyoruz. Yunan Krallığı'nın 1829 yılında resmen kurulduktan sonra en büyük amacının Osmanlı hâkimiyetindeki eski Bizans topraklarında Bizans İmparatorluğu'nu canlandırmak olduğu bilinmektedir ki bu topraklar, İstanbul ve Küçük Asya da denilen, Batı, Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerini kapsıyordu. Bu amaç, Yunanca “büyük fikir” anlamına gelen “megali idea” olarak adlandırılıyordu. Yunan Krallığı'nın “megali idea” yı gerçekleştirmek için Osmanlı topraklarında çeşitli faaliyetlerde bulunduğu biliniyordu.³³⁰ Limni kaymakamının adadaki durumun kontrolü altında olduğunu bildirirken Yunan konsolosunun yakinen gözlem altında olması için Yunanca bilen bir yasakçı/zaptiye çavuşu eşliğinde adaya gelmesine müsaade edilmesinin konsolosun “megali idea” için bulunabileceği muhtemel faaliyetlere karşı tedbir olduğunu anlıyoruz.

Yunan tarafındaki “megali idea” fikri, Osmanlı merkezî ve yerel yönetimleri tarafından bilinse de Yunan devleti temsilcilerine karşı sert önlemler alınmadığı (seyahat etmelerinin, Osmanlı topraklarında dolaşmalarının engellenmesi gibi) aksine, yakından kontrol edilmeleri şartıyla hareket etmelerine izin verildiği anlaşılmaktadır. Merkezî ve yerel yönetimin Limni'deki Yunanların yapıp ettiklerini yakından takip ettiğini gösteren bir başka örnek de merkezî yönetimin adanın yerel yönetimine adadaki Yunanlara karşı sırf Yunan oldukları için uygunsuz davranışlarda bulunulmaması ve Yunanların işlerini görmeleri için görevlendirilmiş olan Yanni Ligari adlı şahsa zorluk çıkarmadan gerekli kolaylığın gösterilmesi için yazdığı uyarı yazılarıdır.³³¹ Merkezî hükümet bundan başka,

³²⁹ BOA, A.MKT 49/61, 9 Ramazan 1262 (31 Ağustos 1846). Bkz. Ek 5.

³³⁰ Aleksis Heraclides, *Yunanistan ve “Doğu’dan Gelen Tehlike” Türkiye*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 59-61; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, çeviren Dilek Şendil, 2007, 65-66.

³³¹ BOA, HR.MKT 107/33, 13 Safer 1271 (5 Kasım 1854); HR.MKT 138/ 23, 27 Cemaziyelahir 1272 (5 Mart 1856).

Yunan tebaasından olan tüccarların ticarî faaliyetlerine karşı olumsuz muamelelerin yapılması ve bunun öğrenilmesi durumunda da, yerel yöneticilere konuya dair tahkikat başlatıp gereğini yapmalarını bildirmiştir.³³² Adada Yunanların yapıp ettiklerine dikkat edildiğini gösteren başka bir durumda 1892 yılında olmuştur: Yerel yönetim, Limni'deki Rum Okulu Müdürü Metaksa ve öğretmeni Papa Emanuel'e Rum ahaliyi Osmanlı yönetimine karşı kıskırtma amacıyla yazılmış bir mektup ele geçirildiğini merkeze haber vermiş. Merkezî yönetim de okulun durumunun ve Rum öğretmenlerin hal ve tavırlarının incelenip bilgi verilmesini istemiştir.³³³

1888 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefîd Valisi tarafından dâhiliye nezaretine yazılan yazıda; Limni Belediye Tabibi Yorgi'nin istifa ettiği, yerine Osmanlı vatandaşı Yanni Keladi adlı tabibin tayin edildiği, ancak belediye gelirlerinin yetersizliği sebebiyle kendisine maaş tahsisi yapılamadığı için hükümet tarafından görevlendirilerek fukaraya ücretsiz olarak doktorluk etmesine belediye meclisince karar verildiği belirtilerek bu konuda onay istenmiş. Dahiliye Vekaleti de bu durumu, gereğinin yapılması için bir yazıyla tıbbiye nezaretine aktarmış. Tıbbiye nezareti de durumu Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye havale etmiş ve oradan gelen yazıda söz konusu tabibin Atina Mekteb-i Tıbbiyesi'nden diplomalı olduğu için nizamname ve sadrazamlık emri gereğince memur olarak görevlendirilmeyeceği, orada bir tabibin görevlendirilmesi ve nizamnamede belirtilen maaşın tayini amacıyla gerekli kişilere emir yazıldığı, söz konusu yer için bir tabip araştırılacağı bildirilmiş.³³⁴ Bu belgeden Osmanlı İmparatorluğu'nda Yunan Krallığı'ndan alınan tıp doktorluğu diploması ile resmen doktor olarak çalışmanın mümkün olmadığı anlaşıyor. Aynı konuda bir diğer örnek de şudur: Yunanistan'da tahsilini tamamlayarak Limni'de doktorluk yapmaya başlayan, Limni'nin Mondros nahiyesinden Osmanlı vatandaşı Toma Teofano adlı kişinin diploması Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den tasdikli olmadığı için bu kişinin doktorluk yapması yasaklanmış. Toma Teofano, diplomasını tasdik ettirmek üzere İstanbul'a doğru hareket etmişse de kendisine Yunan fikirlerine hizmet ettiği için diplomasının tasdik edilmemesi hususunda Cezayir-i Bahr-i Sefîd vilâyetinden gelen uyarının yerine getirileceği bildirilmiş.³³⁵

Osmanlı yöneticilerinin, Yunan Krallığı'ndaki Osmanlı aleyhine olan gelişmelere karşı duyarlı olduklarını ve kendi topraklarındaki Rumların

³³² BOA, HR.MKT 222/26, 13 Cemaziyevvel 1274 (30 Aralık 1857).

³³³ BOA, DH.MKT 2019/65, 21 Rebiülahir 1310 (12 Kasım 1892).

³³⁴ BOA, DH.MKT 1561/48,1 Rebiülevvel 1306 (3 Nisan 1908).

³³⁵ BOA, DH.MKT 2303/114, 10 Şevval 1317 (11 Şubat 1900).

Osmanlıya karşı kıskırtılmalarını önlemeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Rum ahali ile ilgili olarak Osmanlı merkezî hükümetinin Tanzimat Dönemi'nde uğraştığı sorunlardan birisi de Yunan olma iddiasında bulunan Osmanlı Rumları ile ilgili idi. Kanlıca Antlaşması (27 Mayıs 1855) Osmanlı Rumlarının kolaylıkla Yunan vatandaşlığı almalarını sağlamıştı. Osmanlı ve Yunan vatandaşlığına aynı anda sahip olmak, Osmanlı Rumları için avantajlı bir durumdu. Osmanlı vatandaşlığına sahip olmak, takip edilmesi gereken bazı düzenlemelerden kurtulmayı, Yunan vatandaşlığına sahip olmak ise ticarî anlaşmazlıklarda imtiyazlı olarak Avrupa devletlerinin koruması altında olmayı sağlıyordu.³³⁶ Ticarî ve diplomatik anlaşmazlıklara çözüm sağlayan bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Rum tebaasını Yunan tebaasında olanlardan ayırt etmesini olanaksız kılıyordu. Yunan tebaasına geçmeyip sadece Osmanlı tebaası kalanlar, ticarî olarak dezavantajlı oluyorlardı, ayrıca Osmanlı Devleti gayrimüslimlerin gerçek tâbiyetlerini belirleyemiyordu. Bu nedenle, Osmanlılar 19 Temmuz 1869'da yürürlüğe giren Vatandaşlık Kanunu'nun getirdiği düzenlemelerle bu karışıklığa son vermeyi hedeflediler. Bu kanuna göre, Yunanistan'da üç yıl kalarak Yunan tâbiyetine geçenler Osmanlı Devleti tarafından artık Yunan tebaası olarak sayılmayıp Osmanlı tebaası sayılacaklardı. Böylece, Osmanlı tebaasının tâbi olduğu uygulamalara dâhil olacaklardı. Osmanlı tâbiyetindeyken başka ülkelerin vatandaşlığına geçenler tâbiyet değiştirdikleri tarihten itibaren yabancı muamelesi görecektir; Osmanlı hükümetinden izinsiz olarak tâbiyet değiştirenlerin işlemleri kabul edilmeyip geçersiz sayılacak, bu kişiler Osmanlı tebaasında kalacaklardı. Osmanlı hükümeti kendi izni olmaksızın tâbiyet değiştiren ve yurtdışında askerlik yapanları isterse vatandaşlıktan çıkartabilecekti ve bu kişiler Osmanlı topraklarına geri gelemeyeceklerdi.³³⁷

Bu kitaba konu olan adalardan Limni'nin sahip olduğu birçok güvenli liman ve adada yetiştirilen ürünler nedeniyle –İmroz ve Semadirek adalarına nazaran– Selanik ve Kavala gibi Balkan şehirleriyle daha fazla ekonomik faaliyeti vardı. Bu da ticaret yapan adalı Rumların Yunan tebaasına geçmelerine veya geçtiklerini iddia etmelerine neden olmuştu. Osmanlı hükümetinin, tebaası olanların vatandaşlıklarını tespit etmek istemesine rağmen 1869 Vatandaşlık Kanunu'ndan önce bunu gerçekleştirmesi kolay değildi. Limni Adası'nda merkezî hükümet ve yerel yönetim arasında yapılan 1869 yılı öncesine ait yazışmalar da bunu göstermektedir. Örneğin, 1850'de, cizye vermemek için Yunan tebaasından olduğunu ileri

³³⁶ Aleksandris, 1992, 30.

³³⁷ İbrahim Serbestoğlu, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *OTAM*, sy. 29, Bahar 2011, 205.

süren gemici Konstanti'nin aslında Limnili ve Osmanlı tebaasından olduğunun anlaşıldığı merkezî hükümete yerel yönetim tarafından bildirilmişti.³³⁸ 1858'de, Osmanlı merkezî hükümeti yerel yönetimden, Limnili Rum ahaliden oldukları halde Yunan tebaası olduklarını iddia edenleri incelemesini ve sonucu bildirmesini istemişti.³³⁹ Limni'de bazı durumlarda Rum ahalinin sadece Yunan vatandaşlığına değil, İngiliz vatandaşlığına geçtiği de görülmektedir: Osmanlı tebaasından olduğu halde, İngiliz tebaasından olduğunu ileri süren Limnili Hristo'nun iddiasının doğru olmadığının anlaşılması üzerine kendisinden cizye alınmaya devam edilmesine karar verilmişti.³⁴⁰ Osmanlı otoritelerinin kendi Rum tebaasından olanlara Yunan konsolosu tarafından yapılan müdahaleler konusunda da titizlik gösterdiği Limni'deki 1852 yılına ait bir yazışmadan anlaşılmaktadır. Osmanlı tebaasından olup vefat etmiş olan Kaptan Nikola'nın eşyalarına, Yunan konsolosu tarafından müdahale edilmesi, Osmanlı yöneticileri tarafından önlenmişti.³⁴¹ Merkezî hükümetin bu vatandaşlık meselesi ile ortaya çıkan sorunları denetlemeye çalıştığına dair bir başka örnek de Limni'deki 1859 yılına ait bir yazışmadır: Yunan tebaasından olan Kaptan Leonid [Leonidas] Limni'de tutuklanmıştır ancak neden tutuklandığı bilinmemektedir. Merkezî hükümet, eğer milliyeti nedeniyle tutuklandıysa bu durum uygunsuz olduğundan şahsın salıverilmesini, başka bir suçtan tutuklanmış ise de tâbi olduğu Yunan konsolosluğu ile haberleşilerek suçunun cezasına karar verilip İstanbul'a bildirilmesini istemiştir.³⁴² Yunan konsolosluğunun, kaptanın Yunan tebaasından olduğunu teyit etmesi üzerine, Merkezî hükümet şahsın cezasının resmî olarak kendisine bildirilmesi gerektiğini yazmıştır.³⁴³

İmroz Adası'nda da benzer bir şekilde Osmanlı tebaasından olup Yunan tebaasından olduklarını iddia edenler olmuştur. İmroz'daki Osmanlı tebaasından Angili [Angelos] isimli şahsa inanılmayarak kendisine Osmanlı tebaasından biri gibi olarak muamele edilmesi gerektiği, 1856 yılında merkezî hükümetten yerel yönetime gönderilen yazıdan anlaşılmaktadır.³⁴⁴ Merkezî hükümet, 5 Ocak 1857 tarihinde, İmroz Adası'ndaki Osmanlı tebaasından Kostaoğlu ile Yunan tebaasından İmroz'da yaşayan Angili arasındaki ihtilafı çözmesi için adanın metropolitini görevlendir-

³³⁸ BOA, HR.MKT 35/14, 18 Safer 1266 (3 Ocak 1850).

³³⁹ BOA, HR.MKT 236/23, 12 Ramazan 1274 (26 Nisan 1858).

³⁴⁰ BOA, HR.MKT 42/78 1268, 11 Rebiülahir 1268 (3 Şubat 1852).

³⁴¹ BOA, HR.MKT 50/20, 6 Muharrem 1269 (20 Ekim 1852).

³⁴² BOA, HR.MKT 291/16, 5 Zilkade 1275 (6 Haziran 1859).

³⁴³ BOA, HR.MKT 299/45, 4 Muharrem 1276 (3 Ağustos 1859).

³⁴⁴ BOA, HR.MKT 139/34, 8 Recep 1271 (27 Mart 1855).

miştir.³⁴⁵ Aynı ayın sonunda, İmroz'da ticaretle uğraşan Angili, Osmanlı tebaası bazı Rumlardan alacağının tahsil edilmesi için yerel yönetime başvurmuştur.³⁴⁶ 1860 yılında Osmanlı merkezî hükümeti, İmrozlu olup Yunan tebaasından Botatos [?] isimli kişinin, Osmanlı tâbiyetine geçmesi gerektiğini –nedenini açıklamadan– adanın kaymakamına bildirdiğini ve sonucu beklediğini yazmıştır.³⁴⁷ 1854 yılında, gene İmroz Adası'nda, Yunan tebaasından iki kişi Osmanlı tebaasına geçmek için Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisine başvuruda bulunmuşlar.³⁴⁸ Bütün bu örnekler göz önüne alındığında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki insanların kimliklerini tespit etmek, günümüz tarihçileri için kolay değildir. Çifte vatandaşlığın Osmanlı tebaasından olanların aleyhine durumlar oluşturması ve Osmanlı Devleti'nin kendi tebaasını belirleyememesi üzerine yürürlüğe konan 1869 Vatandaşlık Kanunu ile bu karışıklıklar giderilmeye çalışılmıştır.

Girit Adası'nda meydana gelen 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sonrasında ki yıllarda Yunan tarafının “megali idea”sını gerçekleştirmek için faaliyetlerini artırdığı biliniyordu. 1909 yılına ait bir belgede Taşoz Adası'nda da görülen bu faaliyetler hakkında ipucu sayılabilecek şu bilgiler yer alıyor: 1909 yılında adada dolaşan şüpheli Yunanların ahali ve rahipler ile görüştükleri; Rum okulunda öğrenciler toplu halde bulunurken bir öğretmenin elinde Yunan bayrağı tuttuğu ve bu şekilde fotoğrafının çekilip adliyeye bırakıldığı; bunun üzerine okul müdürü hakkında soruşturma başlatıldığı ve şüpheli şahısların dolaşmalarının önlenmesinin gerektiği hakkındaki yazı, Taşoz Kaymakamlığı tarafından sadrazamlığa sunulmuş ve ada ahalisi arasında fesat yaratıp asayiş bozmak isteyenler hakkındaki kanunun uygulanması ve şüpheli şahısların def edilmesi gerektiği bildirilmiştir.³⁴⁹

Osmanlı-Girit savaşı ertesinde, 1898 yılında, merkezî hükümetin nüfusunun çoğunluğu Rum Ortodoks Hristiyan olan Kuzey Ege Adaları'nda sosyal düzenin korunmasına ve denetimine özen gösterdiğine dair başka bir belgede de sadrazamlık makamı tarafından şöyle yazılmıştır: “Her türlü yasak eşya ve muzır şahısların girişini önlemek üzere Kal'a-i Sultaniye [Çanakkale], Limni ve Selanik'te bulunan torpido ve istimbotların Dedeagaç ve Semadirek sahilleri ile civarına ara sıra uğradığı, keza mezkûr sahillere posta vapuru dahi uğratılacağı”.³⁵⁰

³⁴⁵ BOA, HR.MKT 176/59, 9 Cemaziyelevvel 1273 (5 Ocak 1857).

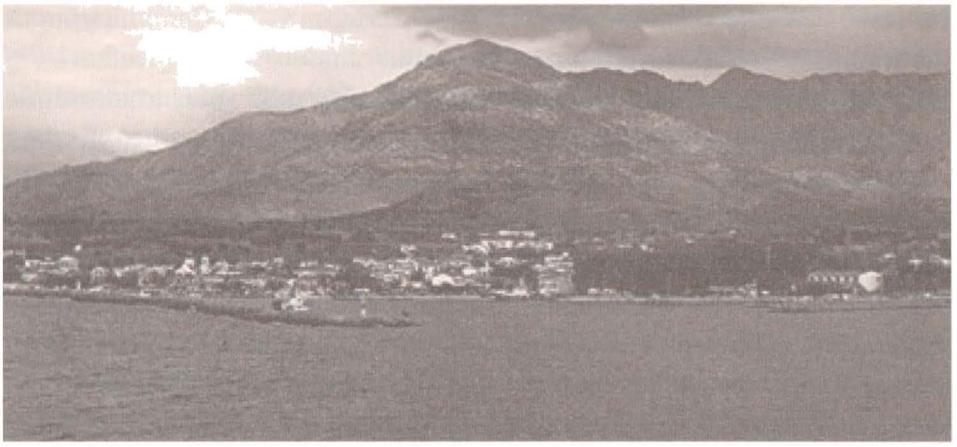
³⁴⁶ BOA, HR.MKT 178/75, 28 Cemaziyelevvel 1273 (24 Ocak 1857).

³⁴⁷ BOA, HR.MKT 335/11, 26 1276 Şevval (17 Mayıs 1860).

³⁴⁸ BOA, HR.MKT 95/80, 24 Rebiülevvel 1271 (15 Aralık 1854).

³⁴⁹ BOA, 02669, Evrak Numarası 664/18, tesvid (müsvedde) tarihi 19 Temmuz 1325, tebyiz tarihi (temize çekme) 15 Recep 1327 (2 Ağustos 1909).

³⁵⁰ BOA, DH.MKT 2105/98, 26 Rebiülahir 1316 (13 Eylül 1898).



Semadirek Kamariotisa Limanı. Fotoğraf: Dimitra Tambaki Gaytaci.

Adaların güvenliği hakkında bu tip sorunların devam ettiği 1904 yılına ait Semadirek ile ilgili bir yazıdan anlaşılmaktadır. Yerel yönetim, her türlü yasak eşya ile muzır şahısların gelmesini önlemek için Dedeagaç sahili-nin denizden teftiş edilmesi gerektiğini ve Dedeagaç'a gelip giden İdare-i Mahsusa³⁵¹ vapurlarının Semadirek Adası'na da uğraması için gerekenin yapılmasını merkezî hükümetten talep etmiştir.³⁵²

Yasak eşya ve zararlı şahısların girişini önlemek için Dedeagaç sahil-lerinde özel bir gemiyle devriye gezilmesi ve kontroller yapılması gerektiği ifade edilerek İdare-i Mahsusa vapurlarının bir süredir Dedeagaç'a uğramadığı, Semadirek Adası'na da vapur işlemediği için ulaşımın başka devlet vapurlarının tekelinde olması sebebiyle İdare Vapurları'nın Dede-ağaç ve Semadirek'e de uğraması için gerekenlerin yapılması amacıyla merkezden verilen direktife bahriye nezaretinden cevap yazılmış.³⁵³ Bu cevapta Çanakkale, Limni ve Selanik'te içinde hızlı gidenlerin de olduğu askerî gemilerin bulunduğu, bunların ara sıra sözü edilen yerleri ve ya-kınlarındaki sahilleri kontrol ettikleri; ayrıca Dedeagaç ile Semadirek'e muntazaman posta vapuru uğraması için ilgili idareye yazıldığı belirtil-miş.³⁵⁴ Bu cevaptan Osmanlı hükümetinin, 1897 Girit Savaşı sonrası yeni

³⁵¹ Boğaziçi'nde seferler yapmak üzere 1850 yılında Şirket-i Hayriye kurulmuştur. 1870 yılında Şirket-i Aziziye kurulmuş ancak Şirket-i Hayriye'nin rotasında sefer yapmayarak Selanik, Varna ve Trabzon hattında posta seferleri yapmıştır. 1876 yılında İdare-yi Aziziye'nin adı İdare-i Mahsusa'ya çevrilmiştir. *Osmanlı Araştırmaları* <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501253> son ziyaret edilen tarih 17 Şubat 2017.

³⁵² BOA, DH.MKT 614/63, 1321 14 Zilkade 1321 (1 Şubat 1904).

³⁵³ BOA, DH.MKT 2105/98, 26 Rebiülevvel 1316 (14 Ağustos 1898).

³⁵⁴ *Ağb.*

bir ivme kazanan Osmanlı yönetimi aleyhtarlığını ya da Osmanlı yönetiminin meşruiyetinin sorgulanmasına zemin oluşturacak fikir ve hareketlerin adalara sıçramasını önlemek için gösterdiği çaba anlaşılmaktadır.

İmparatorluk yönetiminin, 1897 Girit'teki Osmanlı-Yunan Savaşı arifesinde ve bunu takip eden yıllarda, Balkan Savaşları öncesinde orada yaşanan gerginliklerin adalara sıçramasını önlemek amacıyla İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz'da güvenliğe ve sosyal düzene azami önem verdiği anlaşılmaktadır. Girit Adası'ndaki Rumların Osmanlı karşıtı eylemleri ve yaşanan savaş nedeniyle Kuzey Ege Adaları'ndaki Rum ahaliye -Girit'tekilerle dindaş ve aynı etnisiteden olmalarına rağmen- millî devletlerdeki uygulamaların aksine İmparatorluk yönetimi herhangi bir yaptırımında bulunmamıştır. Bulgular göstermiştir ki Abdülhamid Dönemi hükümeti ve sonrasında İttihat ve Terakki Partisi'nin politik hegemonyasında kurulan Osmanlı Hükümeti, nüfusunun çoğu Rum Ortodoks Hıristiyan olan Kuzey Ege Adaları'nda politika değişikliğine gitmemiş, gayrimüslim adalılarını Osmanlı ahali olarak telakki edip buna göre davranmıştır.

1901 yılında, Yunan ve Bulgar fesat komiteleri tarafından Belçika fabrikalarından dinamit, silah, fişek ve benzeri zararlı malzemeler satın alınmış. Bunların Pire ve Pestira/Peştra³⁵⁵ [Peristeria] iskelelerine nakledileceği, oradan Aynaroz, Limni, Kesendire, Semadirek ile Yunda ve Kıbrıs'ın Limson [Limasol] sahillerine çıkarılacakları ve bunları taşıyan gemilerin sahile yanaşmadan balıkçı kayıklarıyla gizlice boşaltılacağıının Selanik vilayetinden gelen yazıdan öğrenildiği ve bu durumun kesin olarak önlenmesi gerektiği bildirilmiş.³⁵⁶

Balkan Savaşları arifesinde, 1909 yılında, Limni'nin Varoş Karyesi'ndeki Rum mektebindeki iki öğretmen, Müslüman ve Hıristiyan ahali arasına nifak sokma ve asayiş bozmaya neden olacak konuşmalar yapıp uygunsuz hareketlerde bulunmuşlardır. Adanın yerel yönetimi tarafından, bu tip uygunsuz hareketlere cüret eden bu iki öğretmenin okul idaresi tarafından (mekteb heyet-i idaresi) azledildikleri halde, okulu güç kullanmak suretiyle açarak eğitime devam ettikleri bildirilmiş ve ihraç edilmeleri hususunda merkezî hükümete yazı yazılmıştır.³⁵⁷

1909 yılının Mart ayında, Taşoz Adası kaymakamı, Balkanlarda Müslümanlara karşı meydana gelen kötü muamelenin Taşoz Adası'na da

³⁵⁵ Osmanlıca belgede Pestira veya Peştra şeklinde okunabilen bu yer adı Sporad adalarından Peristeria olabilir. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, 132. Bu adadan bahsedilen yerlere mal aktarmak mümkündür.

³⁵⁶ BOA, DH.MKT 2531/47, 29 Cemaziyevvel 1319 (13 Eylül 1901). *Bkz.* Ek 6.

³⁵⁷ BOA, DH.MKT 2822/ 19, 3 Cemaziyevvel 1327 (23 Mayıs 1909).

sıçramasından endişe ettiğini merkezî hükümete bildirmiştir. Merkezî hükümet böyle bir duruma ihtimal vermese de adadaki durumun incelenmesini Selanik Vilayeti'ne bildirmiştir.³⁵⁸ Bu gibi yazışmalar yerel yönetimin cemaatler arası çatışma ihtimalini göz önüne alıp engellemeye çalıştığına işaret etmektedir.

Taşoz Adası'nda, iki Rum arasındaki konuşmadan Rumların Müslümanlara karşı mücadelede bulunacağını duyulması haberi, Taşoz Kaymakamlığı'ndan Drama Redif Kumandanlığına 22 Mart 1909'da bildirilmiş. Drama Mutasarrıflığı, bu gibi söylentilerden endişe eden Taşoz Kaymakamlığı'na cevap yazarak bu gibi haberlerin ihtiyatla karşılanması; ancak her ihtimale karşı tedbir alınması gerektiğini bildirmiş.³⁵⁹

Gene 1909 yılında Selanik valisinin, sadrazamlık makamına yolladığı yazıda, Taşoz kaymakamının kanuna aykırı olarak ve sebepsiz yere bazı Hristiyanları tutukladığı bildirilmiştir. Vali, Kavala kaymakamı tarafından yapılan tahkikatta bu davranışının sebebinin anlaşılamadığını, Taşoz kaymakamı Nizamettin Bey'in Selanik'e döndüğünü ve Taşoz Kaymakamlığı'na başkasının atandığını belirtmiş.³⁶⁰ Müslüman yerel yöneticinin adadaki Rumlara haksız yere kötü davranması, bir üst makamda diğer bir yerel yönetici olan Selanik valisi tarafından merkezî hükümete bildirilmiştir. Balkanlarda Osmanlı karşıtı hareketlerin yaşandığı yıllarda Kuzey Ege Adaları'nın komiteciler tarafından kullanılmak istendiği anlaşılmaktadır. Balkanlarda kendi aralarında etnisite çatışması yaşayan Ortodoks Hristiyanların Osmanlı aleyhtarı hareketlerde bulunduğu bir dönemde, bu durumun adalara sıçramaması için Osmanlı yönetiminin çaba gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yazışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun, 19. yüzyılın sonunda yaşadığı ekonomik darboğaza ve uluslararası ilişkilerde "Doğu Sorunu" olarak adlandırılan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ülkeleri ve Rusya arasında nasıl paylaşılacağı sorununa rağmen, stratejik olarak önemli olan bu dört Kuzey Ege Adasındaki Rum ahalinin sorunlarıyla ilgilendiğini, yerel yöneticilerin adalarda asayiş ve düzenin sağlanması için merkeze yaptıkları başvuruları değerlendirerek hükümetin –özellikle Balkan Savaşları arifesinde– adaları hemen karşı kıyılarda bulunan Yunan Krallığı tehdidi karşısında sıkı takip altına almış olduğunu göstermektedir. Osmanlı hükümetinin adalarda bunları yapmak için gösterdiği çabanın bir maliyeti olduğu düşünüldüğünde, 1875 yılında ekonomik olarak iflas etmiş ol-

³⁵⁸ BOA, DH.MKT 02677, Rumî 13 Mart 1325 (26 Mart 1909).

³⁵⁹ BOA, DH.MKT 02678, Rumî 9 Mart 1325 (22 Mart 1909).

³⁶⁰ BOA, DH.MKT 02675, 17 Ramazan 1327, 19 Eylül 1325, (2 Ekim 1909).

masına rağmen bu masrafları göze alarak adaların Balkan Savaşları'nda kaybedildiği son günlere kadar, adaları sosyal ve politik olarak kontrol altında tutmaya çalışması, nüfusunun çoğu Rum Ortodoks Hristiyan olan adaları hiç gözden çıkaramadığına işaret etmektedir.

Rumlar Arasındaki Anlaşmazlıklar

Adalı Rumlar aralarındaki anlaşmazlıklarda haklarını aramak için Osmanlı merkezî yönetimine başvurmuşlardır. Gayrimüslimler arasındaki anlaşmazlıklar hakkındaki belgeler, cemaat içi ilişkilerinin niteliği, anlaşmazlık nedenleri ve nasıl çözüm aradıkları konusunda bilgi vermektedir.

Limni Adası'nda yaşayan Triandafilya adlı Rum kadının kendi tarlası varmış ve bu tarladan çıkan akarsuyla toprağını sulayıp tarım yapıyor-muş. Ancak bir başka Rum erkek, Yanni, bu arazi üzerinde mandıra inşa ederek Triandafilya'nın tarlasını haksız yere ihlal edip ekinlere zarar ver-miş. Daha önce başka kişiler de Triandafilya'nın tarlasından çıkan akar-suyun bulunduğu yeri zapt etmek istemişler. Triandafilya, bunu önlemek için arzuhal vererek davanın şer'i mahkemede görüşülmesini sağlamış ve kendisine, arazisine yapılabilecek bu tip müdahaleleri men eden emr-i şerif verilmiş. Bu durum Limni Adası mahkeme siciline kayıt ve tescil edilmiş. Triandafilya yazdığı bu arzuhalde, tarlasına müdahaleyi men eden daha önce yazılan emr-i alişanın durumunu sağlamlaştırmak için tekrar yazılması için ferman ricasında bulunmuş.³⁶¹

Gayrimüslim adalı kadının, arazisine mandıra inşa ederek müdahale eden Yanni'nin yaptığının ve daha önce başkaları tarafından yapılan benzer müdahalelerin önlenmesi için yerel ve merkezî otoriteye başvurması, Osmanlı yönetimine duyduğu güven ya da uğradığı haksızlığı resmî olarak Müslüman yerel ve merkezî yönetim yoluyla giderebileceğinin bilin-cinde olması olarak değerlendirilebilir. Yerel otoritenin -mahkemenin- gayrimüslim kadının haklı olduğunu tespit edip kayda geçirmesi, merkezî hükümetin kadın lehine emr-i şerif yollaması, Rum kadının hakkını diğer bir Rum erkeğe karşı koruduğunu göstermektedir.

Adalı gayrimüslimler, miras anlaşmazlıkları için de Osmanlı merkezî hükümetine başvurup sorunlarına çözüm aramışlardır: 1844 yılında Limni'deki Lesavet [Elisabet] isimli gayrimüslim kadın aynı ana-baba-dan olma kız kardeşi Kotuda'yı [?] şikâyet etmiş. Bu iki kız kardeş ba-

³⁶¹ BOA, A.DVN 56/71, 19 Muharrem 1266 (5 Aralık 1849). Bkz. Ek 7.

balalarından intikal eden bir arsaya müşterek olarak sahiplermiş. Lesavet [Elisabet], kız kardeşinin kendi hissesine düşen yerde bir duvar yaptığını iddia ederek duvarın yıkılmasını istiyor. Edirne Valisi Mehmed Tahir, şer'i mahkeme yolu ile durumun birçok defa mahallinde incelendiğini ve kız kardeşe müdahale etmemesi için bir ferman-i âli verilmesini rica etmiş olduğunu merkezî hükûmete bildirmiş.³⁶²

1848 yılına ait bir belgeden, Kundiya köyünden Despino [Despina] isimli Limnili kadına ve iki erkek kardeşine babalarından tarla kaldığını; erkek kardeşlerin, kendi hisselerine düşen kısma kanaat etmeyerek ve hepsi bize kaldı diyerek Despino'nun [Despina] hissesine düşen kısma da sahip olmak istediklerini öğreniyoruz. Despino'ya [Despina] merkezî yönetim tarafından bunun kanuna aykırı olduğu ve önlenmesi gerektiğini belirten bir emr-i âlî verilmiş; ancak emr-i âlî'de babaları Papaz Palo'nun [Pavlo] vefat tarihi yanlış yazılmış. Despino [Despina], emr-i âlinin geçerli olabilmesi için bu yanlışlığın düzeltilmesini istiyor.³⁶³ Sadrazamlıktan gelen emr-i âlide erkek kardeşler tarafından yapılan müdahalenin kanuna aykırı olduğu anlaşıldığından yazılı kanunun uygulanıp Rum kadının arazisine erkek kardeşleri tarafından yapılan haksız müdahalenin önlenmesi için gerekenin yapılması gerektiği belirtilmiş.³⁶⁴ Despino'nun [Despina] Edirne valisine gidip şikâyetini bildirmesi ve valinin başkente yazarak kadının hakkını araması, Rumlar ile yerel yönetim arasındaki diyalogu ve gayrimüslimlerin Müslüman yöneticilere güven beslediklerini gösteriyor.

1855 yılında, Limni'de Hristiyan bir kadın, Malamatna [Malamatenia] nasraniye³⁶⁵ kilise ve papaz evi yapmak için arazisini zorla zapt eden iki gayrimüslim erkeği adanın kaymakamına yazarak merkezî yönetime şikâyet etmiş. Kadını kiliseye hapsedip çeşitli eziyetler edip dövmüşler, zorla alıkoyup kadına tecavüz etmişler, kadın 8 ay hasta yatmış. Zanlıların ifadelerinin alınması için mübaşir gönderilmiş, önce bulunamamışlar, daha sonra bulunmuşlar; korkudan kaymakama sığınmışlar. İfadeleri alınmış ve mahkemeye çıkarılmışlarsa da kaçmışlar. Kadın, onlardan duyduğu korkuyu ifade edip kendisinin onlar karşısında ne kadar güçsüz olduğunu vurgulayarak adaletin yerini bulmasını istemiş ve kendisinin firar eden düşmanlarından korunması için merkezî yönetimden yardım istemiş. Gayrimüslim kadın, dindaşı iki erkek tarafından uğradığı eziyet ve haksızlık karşısındaki

³⁶² BOA, A.MKT 11/96, 17 Rebiülahir 1260 (6 Mayıs 1844). *Bkz.* Ek 8.

³⁶³ BOA, A.MKT.DV 20/41, 1 Zilhicce 1265 (18 Ekim 1849). *Bkz.* Ek 9.

³⁶⁴ *Agb.*

³⁶⁵ Hristiyan kadınlar için kullanılan terim. Nasrani (Hristiyan) kelimesinin dişili. Nasrani, Hz. İsa'nın oturduğu "Nasra" köyüne mensup. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi yayınları, 23. Basım, 2006, 808.

durumunu detaylı bir şekilde anlatıp yardım talebinde bulunmuş ve hakkını aramak için merkezî hükümetten emr-i âli istemiş.³⁶⁶ Kadın, şahısların mahkeme edilmesini de istemiş ancak bu mümkün olmayınca, o da hakkını aramak için İstanbul'a gitmiş. Yazdığı arzuhallerde kendisinin adanın fukarasından olduğunu, Nikola Boro ve Panayot Laskari'nin ise adanın önde gelenlerinden, hattâ meclis azası olduklarını belirtip nüfuzlarını kullanarak mahkemeye çıkmamayı başardıklarını; olayı araştırması için divan çavuşlarından birisinin gönderildiğini, ancak onun da gerçeği ortaya çıkaramadığını, çavuşun eline kuru bir mazbata verilerek gönderildiğini ve bu dava için yapılan mahkeme masraflarını da kendisine ödettiklerini belirtmiş; fakir olduğundan dolayı yaptığı masrafın da kendisine geri ödenmesini istemiş. Nihayetinde Nikola Boro ve Panayot Laskari sorgulandıkları zaman Malamatna'ya yaptıkları eziyetleri tamamen inkar etmişler. Kadının lehine sadrazam tarafından emirname-i sami yazılmış ancak mağduriyet ortadan kalkmamış, bu iki erkek mahkemeye çıkmamışlar. Kadının dilekçelerine sadrazamdan verilen cevaba Rumeli kazaskeri ve şeyhülislamdan bilgi istenmesi gerektiği notu düşülerek ilam yazmaları istenmiş. Bunların yazdığı cevapta da Malamatna'ya verilen emirname-i saminin açıklanarak kayıtlara geçirildiği, hakkı yerine getirmek için itina gösterilmesi ve buna aykırı hareketten kaçınılması için tekrar emirname-i sami yazılmasının icap ettiği belirtilmiş.³⁶⁷ Sonuç olarak, Cezayir-i Bahr-i Sefid valisine yazılan tezkerede Panoyot ve Nikola'nın yaptıkları haksız muamele nedeniyle cezalandırılmalarına karar verildiği yazılmış.³⁶⁸

Malamatna isimli gayrimüslim kadının, dindaşı iki gayrimüslim erkek tarafından malına ve şahsına yapılan tecavüz üzerine hakkını aramak ve iki erkeğin cezalandırılmalarını sağlamak için işin peşini birkaç sene bırakmadan, ısrarla merkezî hükümete dilekçe yazması ve işini halledemediğinde kaymakama "Ben Dersaadet'e (İstanbul'a) gider davamın icabına bakarım,"³⁶⁹ demesi; bu gayrimüslim kadının Osmanlı yönetimine duyduğu güvene ve Osmanlı yönetiminin onun gözündeki meşruluğuna işaret etmektedir.

Dedeâğaç Mutasarrıflığı, 1909 yılının Haziran ayında Maydoslu [Madtos (Eceabad)] Kaptan Argir'in ve Kaptan Yanni'nin kayıklarının Limni ve İmroz adaları arasında deniz korsanları tarafından basıldığını, kaptanlarınsa paralarının çalınarak öldürüldüğünü merkezî hükümete bildirmiş.

³⁶⁶ BOA, A.DVN 104/13, 7 Ramazan 1271 (24 Mayıs 1855). Bkz. Ek 10.

³⁶⁷ BOA, A.MKT.DV 93/21, 5 Şevval 1272 (9 Haziran 1856).

³⁶⁸ BOA, A.MKT.UM 268/49, 28 Cemaziyelevvel 1273 (24 Ocak 1857).

³⁶⁹ BOA, A.MKT.DV 93/21, 5 Şevval 1272 (9 Haziran 1856).

Sadrızamlık makamı da bu konuda tahkikat ve araştırma yapılması ve sahillerin kontrol altına alınması için Selanik Limanı'nda bulunan Gökçe-
dağ gemisinin buraya gönderilmesi gerektiğini bildirmiş. Bu ve benzeri
yazışmalar, Osmanlı Hükümeti'nin adalarda sosyal düzeni tehdit edebi-
lecek durumları kontrol altında tutmaya çalıştığına işaret etmektedir.³⁷⁰

Limni'de Cemaatler Arası İlişkiler

Limni Adası, yaklaşık yüzde onluk Türk cemaati nedeni ile diğer üç
adadan ayrılmaktadır. Türkler adada belli bir köyde ya da köylerde de-
ğil, adanın çeşitli köylerine dağılmış olarak yaşamışlar, 19. yüzyıla doğru
da yoğun olarak kale içinde yerleşmiş olmalıdırlar ki buraya günümüzde
"Türk Mahallesi" denmektedir.

Limni'de cemaatler arası ilişkiye bir Hristiyan erkeğin iki Müslüman
erkeğe karşı hakkını araması örneğinde rastlanıyor. Şöyle ki, İbrahim ve
Saribela isimli kişiler, eskiden beri Yanni Dimitri'nin tasarrufunda olan
tarlalarına müdahale etmişler. İstanbul'dan, müdahale edenleri bu tu-
tumdan men eden bir emr-i âli gönderilmiş ise de bu emir Yanni Dimit-
ri'nin eline geçmemiş. Yanni Dimitri, Limni Adası Meclisi'ne bir arzuhal
yazarak tarlasına yapılan müdahaleyi men eden bir emr-i âlinin tekrar
gönderilip durumunun garanti altına alınmasını istemiş.³⁷¹

Limni Adası'ndaki cemaatler arası ilişkilere ışık tutan bir başka olay
da 1858 yılında yaşanmıştır. Limni Adası naibinin uşağı, İngiliz tebaasın-
dan olan birisinin evinden kovulmuş. Bunun üzerine naib Müslümanları
silahlı olarak mahkemeye toplamış, Limni kaymakamı kaledeki topları
yerleşim üzerine çevirmiş ve vapurdaki askerlerin karaya çıkartılmasını
tembih etmiş. İngiltere'nin acente vekili yakalanmış, toplanan kalabalık
bu olaydan sorumlu tutulan İngiltere vatandaşı kişinin kendilerine teslim
edilmesini istemiş ve ancak teslim etme sözü verilince dağılmışlar. Naib
ahaliyi gizlice tahrik etmeyi bırakmamış. Limni Meclisi, hükümet memur-
larının bu tip olayları kışkırtmak yerine önlemesi gerekirken naibin Müs-
lüman ahaliyi kışkırtıcı davranışlarda bulunduğunu belirterek bu duru-
mu naibin bağlı olduğu şeyhülislama bildirip naibin görevden alınmasını
önermiş.³⁷² Bu örnekten, yerel yönetimin Müslüman ve gayrimüslimle-
rin beraber yaşadığı Limni Adası'nda sosyal düzeni bozabilecek olaylara

³⁷⁰ BOA, DH.MKT 2848/75, 30 Cemaziyelevvel 1327 (19 Haziran 1909).

³⁷¹ BOA, ADVN 17/98, 10 Ramazan 1262 (1 Eylül 1846).

³⁷² BOA, A.MKT.MHM 142/57, 5 Rebiülevvel 1275 (13 Ekim 1858).

meydan verecek durumları önlemeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Limni'de Lahne Karye'sinde bulunan tek Müslüman evindeki çeşme nedeniyle çıkan anlaşmazlıkla ilgili ada kaymakamının sadrazama gönderdiği yazı, adadaki cemaatlerarası ilişkiler hakkında bilgi vermektedir: Kerim Bey adlı kişinin kız kardeşinin çocuklarının Lahne Karyesi'nde bahçelerine ve evlerine yapışık yapmış oldukları bir çeşme vardır ve çeşmenin suyu karyenin ayazmasından gelmektedir. Karyede bulunan Müslüman hanenin fertleri ile Hristiyanlar arasında bu suyun kullanımına dair ihtilaf çıkmıştır: Kaymakam, tarafları uzlaştırmaya çalışırken ahali-i İslam'ın vekili Hacı Osman, bu suyu kullanım hakkının şer'an kendilerine ait olduğunu ve mevcut durumun olduğu gibi kalmasını talep ettiklerini, ayrıca karye ahalisinin ihtiyaçları olan suyu çeşmeden aldıkları gibi hayvanlarına da su verdiklerini, ayağından giden su ile bahçelerini suladıklarını, su arttığı takdirde karye-i merkume ahalisinden Panayot'un yarım dönüm miktarı olan bahçesine dahi su verildiğini ve çeşme haznesinin arka tarafında biriken suyun bahçe havuzunu doldurmakta olduğunu ifade etmiş. Buna karşılık, Hristiyanlar şunları ileri sürmüşler: 10-12 hanesi olan karyenin ahalisi, kırk elli sene öncesinden beri bu çeşme sakızla dolu olduğundan kuyunun kullanılmaz halde olduğunu ve suyun gittiği künklerin meydanda bulunduğunu gördüklerini, ayrıca çeşme yalağı hayvanların su içemeyeceği halde bulunduğundan çeşme başına gittiklerini, ancak Kerim Bey'in hemşiresiyle çocuklarından layık olmadıkları muamele gördüklerini kaymakam ve valiye iletmışler. Ayazmanın, karyeye ait olduğundan ve karyede şimdi 60-70 Hristiyan hanesi bulunduğundan, susuzluktan dolayı zahmet çektiklerinden, karyenin münasip bir yerinde çeşme yapıp ayazmalarının suyunun kendilerine terk edilmesi gerektiğini isteyip iddia etmişler. Kerim Bey ile damadı eski arazi kâtibi Hafız Ali Efendi, gereksiz bir şekilde, Hristiyanlara karşı 10 kadar Müslümanı toplamışlar, kaymakam da bu durumu merkezî yönetime bildirmiş. Sadrazamdan gelen emirname-i samide bu kişilerin bir işte istihdam edilmemeleri ve ıslah-ı nefis etmezlerse mahkemeye çıkacakları yazılmış olmasına rağmen, bu kişiler rahat durmayıp adanın Müslümanlarını Hristiyanlara karşı kışkırtmak için olay çıkarmak istemişlerdir. Müslümanların toplanmaları bir kötülüğe neden olabileceğinden, kaymakam bu duruma engel olmak için karyeye gitmiş. Oraya gelen Müslümanlar adada ayaklanma çıkarmak istercesine "Despot çan çaldı, karyelere gitti, Hristiyan İslâm'a galebe³⁷³ etti, cami kapanmalıdır dediler," gibi laflar söyleyerek

³⁷³ Galebe: galip gelme, yenme; üstünlük; çokluk, kalabalık. Devellioğlu, 2006, 275.

ahaliyi tahrik etmeye kalkışmışlar. Ancak kaymakam sadrazama “Bu durum hiçbir fenalığa sebep vermeden durdurulmuştur,” diye yazmış. Asıl sorunun arazi kâtibi sabık Hafız Ali Efendi ile ilgili olduğunu da belirtmiş. Kaymakam Hafız Ali Efendi’nin kendisini onunla iş birliği yapması için tehdit ettiğini, memnun olmadığı eski kaymakamları nasıl geri gönderdiğini anlatarak onunla başa çıkılamayacağını söylediğini; kendisininse bunlara kulak asmadan Hafız Ali Efendi’yi geri yolladığını belirtmiş. Hattâ Hafız Ali Efendi’nin meclis azalarını da kendi yanına çekmek istediğini, ama azaların buna yanaşmadığını da yazmış. Limni kaymakamı, Hafız Ali Efendi’nin hareketlerini beğenmediğini, ancak kendisinin onun hareketlerini durduracak güce sahip olmadığını ve bu nedenle daha önce yolladığı yazıda da belirttiği gibi memuriyet yerinin değiştirilmesini istediğini belirtmiş. Hristiyan ahaliyle olan su sorunu ile ilgili olarak bildiklerini valiye eksiksiz bir biçimde yazılı olarak takdim etmiş ise de bu durumu tam anlamıyla yazı ile aktarmak zor olacağından ve ıslah edilmesi gerektiğini düşündüğü başka meselelerin de olmasından dolayı valiyle görüşme talebinde bulunduğunu da belirterek Midilli’ye tayinini istemiş.³⁷⁴

Limni kaymakamının Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki su sorunu için yazdığı mektuptan adadaki sosyal düzene önem verildiği, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki anlaşmazlığın adada genel bir cemaatlerarası gerilime dönüşmesinin arzu edilmediği anlaşılmaktadır.

Limni’de yaşayan Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki etkileşime işaret eden diğer bir durum, aralarındaki alacak-verecek meselesidir, şöyle ki insanlar arasında bir etkileşim olmasa birbirlerinden borç alıp vermeleri de söz konusu olamaz. Buna bir örnek, 1848 yılında Abdülvehhab Bey ile Niğdelioğlu lakaplı Yorgi arasında yaşanmıştır. Abdülvehhab Bey’in Yorgi’den 7500 kuruş alacağı vardır ve bunun tahsilini istemektedir. Konu, Niğde Muhassılına intikal etmiş o da bu durumun nasıl halledileceği hakkında merkezî hükümete yazı göndermiş. Yorgi iflas ettiğinden ve Abdülvehhab Bey’e borcunu ödemesi mümkün olmadığından ticarethanesinin hesabından borcunun yüzde ellisini eşit miktarlarda ödemesinin uygun olacağı kendisine bildirilmiş.³⁷⁵

Müslümanların ve gayrimüslimlerin müşterek toprak sahibi olduklarını anladığımız 1844 yılına ait bir belge adada cemaatlerarası etkileşimi göstermektedir. Helvacı Ali, Hacı Mustafa, Kiroka [Kiryakos], Pandeli Nikola, Kostandi [Kostantinos], İskamini [Skaminis?] müşterek olarak tarla sahibidir-

³⁷⁴ BOA, A.MKT.MHM 270/15, 30 Muharrem 1280 (17 Temmuz 1863).

³⁷⁵ BOA, A.MKT 110/76, 9 Rebiülevvel 1264 (14 Şubat 1848).

ler. Ziraat ile uğraşıp öşr öderlerken, Ali ve Mustafa gereksiz yere müşterek tarla sahibi oldukları gayrimüslimlerin hisselerini onlardan habersiz zapt etmişler. Onlar da bunun önlenmesi adına ellerine emr-i âli verilmesi için ricacı merkezî yönetimedenden olmuşlardır. Ayrıca şikâyetçi olanlar emr-i âliyi “kanun üzere” istediklerini belirtmişlerdir. Adalıların bu ifade şekli, Tanzimat döneminde duyurulan gayrimüslimlerin Müslümanlarla kanun önünde eşit oldukları prensibinin adalılar arasında bilindiğini ve gayrimüslimlerin buna dayanarak Müslümanlara karşı haklarını arayabildiklerini göstermektedir. Osmanlı hükümeti bu arzu hale karşılık olarak, adada meclis kararıyla ve şeriat usulünce konunun araştırılıp düşünüldüğünü ve kanun üzere emr-i âlinin gerektiğinin kabul edildiğini ve gönderileceğini bildirmiştir.³⁷⁶

Limni’de Hüseyin, Kıpti İsmail ve Yorgaki yaptıkları uygunsuzluklar nedeniyle –ne yaptıkları belgede belirtilmemiş– Gelibolu’ya sürülüp pranga ya vurulmuşlar. Affedilmeleri için merkezî hükümete yazdıkları dilekçede adanın fukara ve acizlerinden olduklarını belirterek kendilerine merhamet gösterilmesini talep etmişler. İstekleri kabul edilen bu üç kişi için merkezden Limni kaymakamına yazı gönderilmiş.³⁷⁷ Farklı din ve etnisiteden olan insanların beraber suç işlemesinin, birbirlerinden borç alıp vermesi ve tarım yapmasının toplumsal etkileşime işaret ettiği düşünüldüğünde Limni’de bulunan Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında ne derece olduğu anlaşılsa da bir dereceye kadar etkileşim olduğu görülmektedir.

Eski Eserler

İncelenen belgeler, İmparatorluk idaresinin yaptığı düzenlemelerle adalardaki eski eserleri kontrol etmeye çalıştığını ortaya koymuştur. 1869 yılında eski eserleri bir yerde toplayıp muhafaza etmek için bir Âsâr-ı Atika Nizamnamesi (Eski Eser Nizamnamesi) hazırlanmış ve bu nizamname resmî yayın organı olan Takvim-i Vekâyi gazetesinde 14 Şubat 1869 tarihinde yayımlanmıştır. Bu nizamnameyle yurt dışına eser çıkarılması yasaklanmış, kazıların kontrol edilmesi yerel yönetimlere bırakılmış, yabancı ülkelere gelip müzeleri adına kazı yapmak isteyen görevlilerin izinleri padişah iradesine bağlanmıştır. Ancak, nizamnamenin getirdiği koşullara uyulmamış; yerel yöneticilerin keyfî davranışları ve konsolosların bir şekilde eski eserleri yurt dışına çıkarma izni alabilmeleri nedeniyle yurt dışına eski eser çıkarılması engellenememiştir. Bu nedenle 7 Nisan

³⁷⁶ BOA, A.DVN 6/33, 19 Recep 1260 (4 Ağustos 1844). Bkz. Ek 11.

³⁷⁷ BOA, A.MKT.UM.ML 2/25, 8 Recep 1262 (2 Temmuz 1846).

1874 tarihinde yeni bir nizamname yayımlanmıştır. Bu nizamnameyle kazı izni almak kapsamlı şartlara bağlanmış, yerel yöneticilerin kontrol etmekte zorlandığı durumlarda bir gözetleyici memur bulundurulması şartı getirilmiş, kazıda bulunan eserlerin üçte birinin kazıyı yapana, üçte birinin arazi sahibine, üçte birinin de devlete ait olması kararlaştırılmıştır.³⁷⁸ Bu nizamname de yurt dışına eser çıkarılmasını önleyememiş, kültür ve sanat eserlerinin korunması açısından Osmanlının aleyhine olan durum devam etmiştir. Buna örnek bir durum Semadirek Adası'nda meydana gelmiştir: 1875 yılının Aralık ayında, Viyana bilim adamlarının Semadirek'te yaptıkları kazıda buldukları eserlerin bir kısmının devlete bırakılmak üzere İstanbul'a Müze-i Hümayun'a gönderilmesi gerektiği bildirilmiş.³⁷⁹ Bahsedilen eserler İstanbul'a gönderilmemiş olmalı ki bir buçuk ay sonra yapılmış olan bir yazışmada kazıda çıkan eserlerden Çanakkale'ye getirilip kazı komisyonuna bırakılanlar dışındakilerin bahriye nezareti vapurlarından biriyle İstanbul'a taşınması gerektiği tekrar bildirilmiştir.³⁸⁰ Aynı yılın Temmuz ayında adada kazı yapanların ruhsat süresinin bittiği ve yenilenmesi gerektiği yetkililere yazılmıştır.³⁸¹ Eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının yasaklanması, Osman Hamdi Bey tarafından düzenlenen ve 1884 yılında yürürlüğe konulan olan Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ile olmuştur. Bu Nizamname, kazılarda bulunan eserlerin devletin malı olması ve yurt dışına çıkarılamayacağı ilkesine dayanmaktaydı. 1884 yılındaki Nizamname, 1906 yılında ufak tefek değişiklikler yapılsa da Cumhuriyet döneminde 50 yıl daha kullanılmıştır.³⁸² Âsâr-ı Atika Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle merkezi yönetimin eski eserleri daha etkili bir şekilde denetlemeye çalıştığı Semadirek'te yaşanan bir durumdan anlaşılmaktadır. Mösyö Sampevazu adlı kişi, 1891 yılında Semadirek'te kazı yapmak için ruhsat almış ve teminat olarak bir miktar para yatırarak çıkardığı eserleri Müze-i Hümayun'a gönderilmek üzere Dedeâğaç Gümrük İdaresi'ne teslim etmiştir.³⁸³ Merkezî hükümet, bu kişinin Dedeâğaç Gümrüğü'ne beş eski eser teslim ettiğini ve bunların Müze-i Hümayuna gönderilmesi gerektiğinin Rûsûmat Emaneti'ne bildirildiğini

³⁷⁸ Fatma Şimşek, Güven Dinç, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar", *Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 16, 2000/1, 108-110.

³⁷⁹ BOA, MF.MKT 32/65, 5 Zilkade 1292 (3 Aralık 1875).

³⁸⁰ BOA, MF.MKT 33/62, 23 Zilhicce 1292 (20 Ocak 1876).

³⁸¹ BOA, MF.MKT 28/70, 3 Cemaziyelahir 1292 (7 Temmuz 1875).

³⁸² Nur Akın, "Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine" *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, yay. haz. Zeynep Rona, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, 238; Şimşek, Dinç, 2000, 110, 112.

³⁸³ BOA, MF.MKT 131/8, 17 Safer 1309 (22 Eylül 1891).

ve Rûsûmat Emaneti'nden bunların isteneceğini iletmıştır.³⁸⁴ Başka bir yazışmada ise aynı kişinin kazı sırasında bulunduğu eserleri Müze-i Hümayuna gönderilmek üzere Rûsûmat Emaneti'nden değil, Dedağaç Mutasarrıflığı ve Edirne Valiliği'nden izin istenmesi gerektiği, bu nedenle bu iki makama bildirmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁸⁵ 1884 Nizamnamesi'nden sonra kazı ve eski eserlerin korunması eskisinden daha sıkı şartlara bağlanmış olsa da büyük suistimaller ve önemli eserlerin kaçakçılığı önlenememiştir. Mesela, Heinrich Schliemann 1870'lerin sonunda ve 1880'lerde Çanakkale'de Truva'da yaptığı kazılarda bulduklarını İngiltere'ye; Carl Humann Aydın vilayetinden çıkardığı eserleri Berlin Müzesi'ne götürmüş ve bu konuda Osmanlı yönetimini epeyce uğraştırmıştır.³⁸⁶ Her ne kadar suistimal edilse de Osmanlı yönetiminin topraklarındaki tarihî eserleri ve sanat eserlerini korumak için 1884 yılında yürürlüğe koyduğu nizamnamenin şartlarına uyulması konusunda hassasiyet gösterdiği Semadirek ve Taşoz adalarındaki uygulamalardan anlaşılmaktadır. 1900 yılında, Bahriye Nezareti'nden gelen yazıda, Yunda Adası halkından Osmanlı vatandaşı Andriya Hacı Apostol'a –masraflarını kendisinin karşılaması ve çıkaracağı şeylerin yarısının tersaneye ait olması gibi bilinen çeşitli şartlarla– Semadirek Adası limanı ve civarındaki denizde araştırma ve denizden çıkarma işleri için izin verildiği belirtilmiş. Semadirek eski eserler bakımından önemli bir yer olduğu için araştırma ve denizden çıkarma işlerinde hükümetten veya devlet müzesinden bir memurun da bulundurulması istenmiş.³⁸⁷ Atina'da bulunan Fransız Eski Eser Okulu üyelerinden ve Fransız tebaasından olan Mösyö Pikar, 1911 yılında iki ay boyunca sondaj çalışması yapmak niyetiyle Taşoz Adası'na gelmek için merkezî hükümetten izin istemiş ve kendisine Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'nin şartlarına uyması koşuluyla izin verilmiştir.³⁸⁸ Ancak takip eden günlerde tatsız bir olay yaşanmış ve Mösyö Pikar ve yanında bulunan Fransa tebaasından ve Atina Darülfünunu muallimlerinden Mösyö Rinake Taşoz'dan Kavala'ya geçerken polis tarafından tutuklanmış. İkinin gece sandal ile Kavala'ya eski eser kaçıracağından şüphelenen Taşoz kaymakamı durumu telgrafla Kavala jandarma kumandanlığına bildirmiş, jandarma kumandanı da telgrafi Kavala kaymakamına malumat vermeden polise bildirmiş. Sandalda eski eser bulunmamasına rağmen polis şahısların üzerlerini aramış ve karşı koyduklarında da jandarma ve polis-

³⁸⁴ BOA, MF.MKT 131/40, 27 Safer 1309 (2 Ekim 1891).

³⁸⁵ BOA, MF.MKT 134/103, 12 Cemaziyelahir 1309 (13 Ocak 1892).

³⁸⁶ Dinç, Şimşek, 2000, 114-115.

³⁸⁷ MF.MKT 498/7 89, orijinal kayıt no: 34381, 5 Zilhicce 1317 (6 Nisan 1900).

³⁸⁸ BOA, DH.MUİ 121/13, 7 Şevval 1328 (12 Ekim 1910).

lerden bazıları bu şahısları tokatla darp edip bastonla tehdit etmişler.³⁸⁹ Kavala'daki Fransa Konsolosu, Osmanlıdaki düzene ve anlaşmalara aykırı bu durumu sefarete bildirerek polis memurlarının görevden azlini ve Kavala kaymakamına haber vermeden kendi başına hareket eden Taşoz kaymakamının değiştirilmesini isteyeceğini belirtmiş. Kavala Kaymakamlığı'ndan hariciye nezaretine yazılan yazıda olayla ilgili bilgi verilip konsolosun isteğinin yerine getirilmesinin uygun olacağı bildirilmiş.³⁹⁰

³⁸⁹ BOA, DH.MUİ 123/26, 16 Şevval 1328 (18 Ekim 1910).

³⁹⁰ *Agb.*

ADALARDA OSMANLI İDARESİ SONA ERİYOR

Adaların İşgali

1900'lü yılların başına gelindiğinde Avrupa'nın iki büyük gücü İngiltere ve Fransa'nın sınırları dışındaki uzak bölgelerde koloni edinme yarışına İtalya da katılmıştı. 1905-1911 yılları arasında Fransızların Fas'ı hâkimiyeti altına almak için faaliyetlerini artırması üzerine İtalya'nın da Afrika'da pay almak istemesi ve bu amaçla 1911 yılında Trablusgarp'ı işgal etmesi Osmanlı-İtalya savaşına yol açmıştı. Bu savaş Ege Adaları'na yayılmış ve Balkan Savaşları'nın arifesinde (8 Ekim 1912-18 Temmuz 1913) 1912 yılının Mayıs ayında Osmanlı idaresinde olan Rodos ve On İki Adalar İtalya'nın eline geçmişti.³⁹¹ Balkanlardaki farklı etnisitelerden Ortodoks Hristiyanlar, 1900'lerin başından itibaren kendi aralarında etnisite çatışmaları yaşamakla birlikte Osmanlı idaresini Balkanlarda istemediklerini açıkça ifade ediyorlardı. Balkanlardaki karışıklık ve çatışma ortamı, 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlıya karşı resmen savaş ilan etmesi ve onu diğerlerinin takip etmesiyle Balkan Savaşı'na dönüştü.³⁹² Balkan ülkelerinden Yunanistan'ın 18 Ekim 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesi, Ege Adaları'nın savunma konusunu gündeme getirmişti. 1909'da Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bir silahlanma yarışı başlamıştı. Yunanlar ağırlığı donanmaya verirken Osmanlılar donanmaya mı, demiryoluna mı öncelik verileceği konusunda kararsız kalmışlardı. Hem Osmanlılar hem Yunanlar Balkan donanmalarını iyileştirmek için İngiliz amiraller getirtmişler, bunun sonucunda Yunan donanması başarılı bir şekilde ıslah edilirken Osmanlı donanmasında bu girişim başarılı olamamıştı. Bu nedenle, Yunanistan Deniz Kuvvetleri, Balkan Savaşları sırasında Osmanlıya karşı bariz bir üstünlüğe sahipti.³⁹³ Bu savaşta Balkan topraklarını tamamen kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Ege Adaları dâhil olmak üzere idaresindeki diğer Ege Adaları'nı da kaybetti. Yerel yöneticiler ve askerlerden başka Müslüman nüfusu olmayan İmroz (31 Ekim 1912), Semadirek (1 Kasım 1912), Bozcaada (3 Kasım 1912) ve Nikarya (17 Kasım 1912) adalarını Osmanlı kuvvetleri terk ettiğinden Yunanistan bu adaları hiçbir direnişle karşılaştı.

³⁹¹ Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu, 1911'den Günümüze*, Ankara: Kitabevi, 2006, 24-25, 53-54.

³⁹² Justin McCarthy, *Death and Exile*, Princeton, New Jersey: The Darwin Press, 1995, 196-197.

³⁹³ Hayta, 2006, 73-76.

madan sorunsuz bir şekilde işgal etti.³⁹⁴ Yunan donanma kuvvetleri Limni, Midilli (Mytillini), Sakız (Hios) ve Sisam (Samos) adalarını işgalde karşılaştığı küçük çaplı direnişi kolaylıkla bertaraf ederek 22 Ekim 1912'de Limni'yi, 21 Kasım 1912'de Midilli'yi, 3 Ocak 1913'te Sakız'ı hâkimiyeti altına aldı.³⁹⁵ 1821 Yunan İsyanı'nı takip eden yıllarda yerli halktan atanan bir Sisam Beyi tarafından özerk bir statü ile idare edilen Sisam Adası'nda ise 1912 yılının Eylülünden beri isyan vardı. Bu isyana Girit'ten gelen 350 silahlı Rum da katılmış ve Osmanlı askerî taburuna saldırmışlardı. Diğer adalara nazaran daha fazla Osmanlı kuvveti bulunan adada isyancılarla Osmanlı askerleri arasında çatışma sürerken, adaya özerklik verilmesi esnasında (1830) garantör olan İngiltere ve Fransa adaya asker çıkararak müdahalede bulunmuştu. Ada yönetimi 24 Kasım 1912'de Yunanistan ile birleştiğini ilan etse de uluslararası politik durumdan çekinen Yunanistan, bu kararı hemen tanımamış; ancak Balkan Savaşları'nın sonuna doğru 15 Mart 1913'te bu kararı tanıdığını açıklamıştı.³⁹⁶ Osmanlı Devleti, adaların garantörleri olan büyük devletlere nota göndererek adaların işgalinin devletler hukukuna aykırı olduğunu, kendisinin rızası olmadan tek taraflı olarak adaların statüsünün değiştirilemeyeceğini ve Midilli ve Sisam adalarının işgalini tanımadığını bildirmişti.³⁹⁷ Osmanlı Donanması, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin garnizon olarak kullandıkları Ege Adaları'ndan İmroz'a 20 Ocak 1918'de –Alman ittifakıyla– bir baskın düzenlemiştir. Osmanlı Donanması'nın İmroz'a düzenlediği son deniz harekâtı olan baskın, İngilizlere ağır kayıplar verdimiş olsa da sonuç olarak başarılı olmamıştır.³⁹⁸

Türklerin sayısı az da olsa, Türklerle Rumların beraber yaşadığı Midilli ve Sakız adalarındaki Yunan işgali sırasında Türklere karşı kötü muamelede bulunduğu; canlarına, mallarına ve ırzlarına saldırıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti, büyük devletlerin Osmanlı topraklarındaki büyükelçiliklerine birer nota göndererek adaların işgal altında olduğunu, devletler hukukuna uymayan bu duruma son verilmesi gerektiğini bildirmişti.³⁹⁹ Benzer olaylar Limni Adası'nda da yaşanmıştı. Şöyle ki, I. Dünya Savaşı sürerken 1915 yılında Osmanlı Hükümeti, Limni'de zor durumda bulunan Türkler için devreye girmişti. Hükümetin Yunanistan'a yollanacak nota için yaptığı yazışmalarda, Limni'de haksız yere işgal edilen Müslüman evlerinin ve özellikle Niyazî Mısri tekke ve odalarının boşaltılması gerektiğini, adalar

³⁹⁴ Age. 79.

³⁹⁵ Age. 77-81.

³⁹⁶ Age. 82.

³⁹⁷ Age. 81-83.

³⁹⁸ Zafer Çakmak, *İmroz Baskını*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

³⁹⁹ Age. 80-81.

meselesi henüz kesin surette sonuçlanmadığı için Yunan Hükümeti'nin orada gerçek hâkim olmayıp işgalci sıfatıyla bulunduğunu hatırlatmak üzere bir yazı yollanacağı belirtilmiş. Buna ek olarak, adalarda hakiki hâkimiyet fikrini doğurabilecek Atina Antlaşması'nın değil, başlıca genel hukuk kaidelerinin esas olması; söz konusu Antlaşma hükümlerinin ikinci derecede ele alınmasının altının çizilmesi gerektiği de belirtilmiştir.⁴⁰⁰ Bâb-ı Ali Hukuk Müşavirliği'nden, Yunan hariciye nezareti nezdinde yeniden girişimde bulunulması için Atina Sefareti'ne yazılan yazıda "Bundan sonra Limni'deki Müslüman halkın ve Osmanlı kurumlarıyla vakıflarının kullanım haklarına zarar vermemek ve karşılıklı bir taviz gerektiğinden zikredilen hususları dile getirerek Yunanistan hariciye nezareti nezdinde girişimde bulunulması, yıkılan cami ile yola çevrilen kahvehaneler için uygun bir tazminat ödetilmesi" şeklindeki ifadelere yer verilmiştir.⁴⁰¹

Osmanlı hükümetine Limni'den gelen yazıda; adanın Kornoz [Kornos] köyünde kalmış olan 4-5 İslam ailesi fertlerinin dövülmek ve başları taş ile yarılmak suretiyle kasabaya sürüldüğü; köydeki caminin gece vakti çalgılar eşliğinde gösteriler yapılarak -isimleri işgal hükümetince bilinen- köyün papazının başında bulunduğu Rumlar tarafından yıktırıldığı; kasabadaki Müslümanların tepkisini önlemek için suçluların birkaç günlüğüne hapsedildiği, cami vakıflarına ait iki kahvehane ile diğer ahalinin evlerinin keyfi olarak ve istimlâk edilmeksizin yıkılıp açılmış olan yola katıldığı; Çeşme'den gelen 2000 kadar Rum göçmenin -Hıristiyanlara ait boş evler olmasına rağmen- sadece Müslümanların boş evleriyle Niyazî Mısırî Semahanesi'ndeki postnişin ve derviş odalarına yerleştirildikleri, "Semahaneyi de kilise yapacağız," dedikleri öğrenilmiştir.⁴⁰²

Aynı yazışmada, Limni'deki Kornoz Köyü Camisi ile Mısırî ve Hacı Hasan Ağa Cami-i Şeriflerine ait iki kahvehanenin hukuk kuralları ve antlaşma hükümlerine aykırı olarak yıkılarak yola dönüştürülmesinin ve özel mülkle-

⁴⁰⁰ BOA, HR.HMŞ.İŞO 145/43, orijinal kayıt no: 128/4, Rumî 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915). Burada bahsedilen Atina Muahedenamesi, 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'dır. Antlaşma'nın 5. Maddesi ve 3 numaralı protokolü şöyledir: "Yunanistan'a bırakılan topraklarda işgale kadar edinilen hakların ve Osmanlı belgelerinin geçerli olacağını belirtmektedir. 6. Maddeye göre, Osmanlı tâbiyetini koruyarak Yunanistan'ı terk etmiş olanlar bu topraklardaki gayrimenkullerini korumaya ve onları başkalarına idare ettirmeye devam edeceklerdir. Kır ve kentlerde Osmanlı hukukuna göre özel ve tüzel kişilerce edinilmiş mülkiyet hakları Yunanistan'ca tanınmaktadır. Hiç kimse kanunun tespit edilmiş kamu yararı söz konusu olmaksızın uygun ve peşin bir tazminat ödenmeden mülkiyetinden yoksun bırakılmayacaktır."

<https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=52&arsiv=1&typ=1>. Son ziyaret edilen tarih 15 Mart 2017.

⁴⁰¹ BOA, HR.HMŞ.İŞO 145/43 orijinal kayıt no: 128/4, Rumî 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915).

⁴⁰² Agb.

rin işgalinin Atina Antlaşması'nda konulan genel hukuk kurallarına aykırı olduğu; aslında istimlâk işleminin umurun menfaati için kanunlar çerçevesinde yapılabileceği ve fakat gerçek bedeli ödenmedikçe hiçbir mülkün yıkılıp yola çevrilemeyeceği, bahsi geçen cami ve kahvehanelerin yıkılmak üzere olmadığı gibi, istimlâk işleminin de başta papaz olmak üzere köy ahalisi tarafından değil, kanunlar dairesinde yapılması gerektiği; ayrıca bu binaların yıkılmak üzere olduğu kabul edilse bile arsasının Müslümanların kullanımında kalması ve bedeli verilmedikçe yola çevrilmemesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁰³ Osmanlı hükümetinin, Limni Adası'ndaki Müslüman ahalinin haklarını korumak için gösterdiği çabaya örnek olan bu yazışma, kuzey Ege'de ada şartlarında yaklaşık beş yüzyıldır kendi hallerinde kırsal hayat yaşayan Rumlarla Türklerin kurduğu sosyal düzene çağın ideolojisi milliyetçiliğin yıkıcı etkisini göstermektedir. Aynı yıkıcı etki Midilli ve Sakız adalarında ve Batı Anadolu'da da sert bir şekilde yaşanmıştır.⁴⁰⁴

İmroz'un Türkiye'ye İade Edilmesi

İmroz -Bozcaada ile beraber- Lozan Antlaşması'yla (24 Temmuz 1923) Türkiye Cumhuriyeti yönetimine verilmiştir. Türkiye, Lozan görüşmelerinde stratejik nedenlerden ötürü, Anadolu kıyılarına yakın adalar Yunanistan'ın elinde bulunduğundan millî güvenliğinin tehlike altında olduğunu öne sürerek İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye'ye iade edilmesini istemiştir. Yunanistan, adaların Rum Ortodoks olan etnik karakterini vurgulayarak adaların kendisinde kalmasının doğru olacağını savunmuştur. Güvenliğe azami önem veren Türk tarafı, kendisi için Rum nüfusa sahip bu adaların coğrafi ve stratejik konumlarının öneminin demografik özelliklerinden daha fazla ehemmiyet taşıdığını belirterek Ege Denizi'nden Boğazlara gelebilecek bir tehdide karşı adaların Türkiye'ye iadesinde ısrarcı olmuştur. Büyük Güçler, Türk tarafını Boğazlardan Karadeniz'e ticarî gemiler ve savaş gemilerinin serbest geçişi için henüz ikna etmişken adalar konusunda Türkiye'nin isteğini reddetmeyerek, Boğazlar konusunda elde ettikleri ayrıcalığı da tehlikeye atmak istememiş, adaların özel bir statüde Türkiye'nin egemenliğine verilmesini kabul etmişlerdir. Türkiye

⁴⁰³ BOA, HR.HMŞ.İŞO 145/43, orijinal kayıt no: 128/4, Rumî 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915).

⁴⁰⁴ Hayta, 2006, 80-82, 377, 384. Anadolu'da yüzyıllarca beraber yaşamış Rumlarla Türklerin ilişkilerine milliyetçiliğin yıkıcı etkisi için bkz. Dido Sotiriyu, *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, İstanbul, Can Yayınları, 1982; Nicholas Doumanis, *Before the Nation, Muslim-Christian Coexistence and its Destruction in Late Ottoman Anatolia*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

de adaların etnik ve dinî karakterini korumak için adaların ağırlıklı olarak Rumlardan oluşan bir yerel yönetim tarafından özel bir statüde yönetilmesi şartını kabul etmiş; bu da Lozan Antlaşması'nın 14. maddesinde yer almıştır.⁴⁰⁵ İmroz ve Bozcaada, Lozan Antlaşması'yla Türkiye'ye iade edilmiştir; ancak Antlaşma'da Türkiye ve Yunanistan arasında Müslüman ve Ortodoks Hristiyan nüfusun zorunlu olarak yer değiştirmesi –mübadele– kararı verilmiştir. Lozan Antlaşması'ndaki istisnaî bir madde ile İmroz ve Bozcaada'daki Rum nüfusu, İstanbul Rumları ve Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan zorunlu nüfus mübadelesinden muaf tutularak Antlaşma'nın istisnaları olarak kabul edilmişlerdir. Böylece, İmroz ve Bozcaada Rumları –ve İstanbul Rumları– memleketleri Türkiye'de yaşamaya devam edebilmişlerdir.

Mübadele sonunda Limni'deki Türklerin büyük bir kısmı Eski Foça'ya yerleştirilmiştir.⁴⁰⁶ Türk devleti, İmroz ve Bozcaada için yerel yönetimde yer alabilecek nitelikli kişiler bulunmadığını ileri sürüp adalı Rumlara yerel yönetimde yer vermeyerek Lozan'da belirtilen özel statü uygulamasını yerine getirmemiştir.⁴⁰⁷ I. Dünya Savaşı'nda adaların ileri gelenlerinden –avukat, doktor, öğretmen ve tüccar– 64 kişi adadan ayrılmıştır. Türk hükümeti, bu kişilerin savaş sırasında adalar Yunan idaresindeyken Yunanistan ile iş birliği yaptıklarını ileri sürerek onları istenmeyen kişiler olarak ilan edip adaya girmelerine engel olmuş. Bundan başka, 1923 Eylülünden önce adayı terk etmiş olan 1.500 adalı Rum'un geri dönme isteğine kâğıt üzerinde olumlu cevap verilse de bunlara geri dönmelerini sağlayacak Türk pasaportu verilmeyerek gelmelerine mâni olunmuş, gelebilen küçük bir grup ise terk edilmiş mülkler için geçerli olan yasaya göre mal varlıklarına el konulduğunu öğrenmişlerdi.⁴⁰⁸ Bu nedenle Türk devletinin yerel yönetimde yer alacak nitelikli kişiler bulunmadığı şeklindeki iddiasında doğruluk payı vardır.

⁴⁰⁵ "Türk egemenliği altında kalan İmroz Adası'yla Bozcaada, yerel [mahalli] yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman olmayan yerel halka gerekli bütün güvenceyi [garantiyi] sağlayan, yerel unsurlardan kurulu özel bir yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, yukarıda öngörülen yerel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır. Rum ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak Türkiye ile Yunanistan arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan hükümler, İmroz ve Bozcaada halkına uygulanmayacaktır." Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Takım I, cilt I, Kitap II, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, 57.

⁴⁰⁶ Kitabın yazarının Eski Foça'yı ziyaretlerinde yerli halktan edindiği bilgi.

⁴⁰⁷ Aleksis Aleksandris, "İmroz ve Bozcaada: Etnik bakımdan Rum olan iki adaya yönelik Türk Hükümetinin 1923'ten sonraki tutumu" *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine*, 2012, İstanbul: Heyamola Yayınları, 170-171.

⁴⁰⁸ Age.



İmroz'un yeni yöneticilerinin resmî olarak karşılanması. Kastro (Kaleköy), 1923
Hrisostomos Kalaycı, Miron Metropolidi, *H Eklisies ke ta Ksoklisia tis Imvrou, i Thris-
keftikotita ke i Laiki Paradosi tou Nisiou*
[İmroz'un Kiliseleri ve Manastırları, Adanın Dinî ve Folklorik Geleneği]
Atina: Etairia Meletis tis kathimas Anatoli, 2007, 23.

1923'te İmroz Adası'nın 6762 olan nüfusu, 2000 yılında 9000'e ulaşmış, ancak etnik yapısı dramatik bir şekilde değişmiştir. 1960'larda yaklaşık 5000 Türk vatandaşı Ortodoks Hristiyan Rum'un yaşadığı İmroz'da 2000 yılına gelindiğinde 300 Türk vatandaşı adalı Rumun kaldığı bilinmektedir.⁴⁰⁹ Adalı Rumların sayısının dramatik bir şekilde azalması ve Müslüman nüfusun artması, adanın geçirdiği sosyo-ekonomik dönüşüme işaret etmektedir. Bu kitabın yazarı tarafından 2014 yılının Ağustos ayında İmrozlu Rumlarla yapılan sözlü tarih çalışmasında⁴¹⁰ elde edilen bulgular, Ortodoks Hristiyan nüfusun hızla azalmasıyla birlikte adanın geçirdiği sosyo-ekonomik dönüşümü ve nedenlerini ortaya çıkarırken adalı Rumların hemşerileri Türkleri nasıl algıladıkları konusuna da ışık tutmuştur.⁴¹¹

⁴⁰⁹ Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, Işıl Onan, "Changes in the Demographic Characteristics of Gökçeada", *Turkish Journal of Population Studies*, 2001, sy. 23, 79-103; Alexandris, 2012, 151-202.

⁴¹⁰ TÜBİTAK tarafından desteklenen "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Kuzey Ege Adaları: İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz" isimli ve 113K145 numaralı proje kapsamında 2014 yılının Ağustos'unda İmroz'da yapılan Sözlü Tarih Çalışması, Bahçeşehir Üniversitesi Etik Komitesi'nin onayı (2013/8 numaralı rapor) ile gerçekleştirilmiştir. Sözlü tarih çalışmasının bulguları şu an devam etmekte olan daha geniş kapsamlı bir çalışmada değerlendirilmektedir.

⁴¹¹ Baskıya hazırlanıyor, Greek Imbrians' Perception of Turks: Intercommunal Relations on Imbros Island" [İmroz Rumlarının Türkleri Algısı: İmroz Adası'nda Cemaatler Arasındaki İlişkiler] *Role of Image in Greek Turkish Relations* [Türk-Yunan İlişkilerinde İmajın Rolü] ed. Zuhail Mert Uzuner, Peter Lang, 2018.

Bu kitapta incelenen belgeler ve açığa çıkarılan bulgular, Osmanlı merkezî ve yerel yönetimince Kuzey Ege Adaları'ndaki Rum Ortodoks Hristiyanlara nasıl muamele edildiğini; bir başka deyişle adalı Rum cemaat ile Osmanlı yönetimi arasındaki ilişkilerin niteliğini ortaya koymaktadır.

Kitaba dayanak olan Osmanlıca belgeler, adaların Osmanlı yönetimine sadece vergi ödeyen tamamen özerk birimler olmadığını göstermektedir. Bundan başka, İmparatorluk yönetiminin adaların sadece ekonomik faaliyetleri ile ilgilenmediğini de ortaya koymuştur. Elde edilen bulgulardan Osmanlı merkezî yönetiminin bu adalardaki sosyal düzenin idamesine adaların kaybedildiği 1912 yılına kadar önem atfettiği anlaşılmaktadır. Ele alınan belgeler; adalardaki Osmanlı döneminin, milliyetçi hassasiyetlerden sıyrılıp ilk el kaynaklara dayanılarak incelenmesi gerektiğini göstermiştir.

İncelenen arşiv belgeleri; temelde gayrimüslimlerin Müslümanlarla kanun önünde eşitliğini vurgulayan, vergi toplamada özel kişilerin değil, merkezden atanmış memurların görevlendirilmesini ve suçu ispatlanmadan, yargılanmadan kimsenin tutuklanamayacağı ilkesinin benimsenmesini sağlayan Tanzimat dönemi reformlarının, nüfusunun çoğunluğu Rum Ortodoks Hristiyan olan İmroz, Limni ve Semadirek adalarında kırsal hayat yaşayan adalılar tarafından bilindiğini ve bu reformların Müslüman yerel yöneticiler tarafından uygulandığını göstermiştir. Adalardaki gayrimüslimler; aralarındaki miras, toprak, alacak-verecek gibi anlaşmazlıklarda yerel yönetim vasıtasıyla Osmanlı merkezî hükûmetine başvurmuştur. İncelenen belgeler Rum Ortodoks Hristiyan adalılar ile Osmanlı merkezî ve yerel yönetimi arasında bir diyalog olduğunu ortaya çıkarmıştır. Rumların başvurularına merkezî hükûmet tarafından verilen yanıtlar, alınan kararların gayrimüslim tarafın mağduriyetinin giderilip haklarının korunmasına yönelik olduğunu göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin, İmparatorluk genelinde gayrimüslimlerin şikâyetlerine cevap vermesi, onları hoş tutmaya çalışması son zamanlarda bazı sosyal bilimciler arasında ya da popüler tartışmalarda Osmanlı toleransı olarak nitelendirilmektedir. Ancak, İmparatorluk yönetiminin bu tavrını sadece hoşgörülü olmasına bağlamak pek yerinde değildir. Zira 19. yüzyılın başından beri Balkanlar da Ortodoks Hristiyan ahali tarafından meşruiyeti sorgulanan ve zaman zaman Avrupa devletleri ve Rusya'nın bu ahali lehine müdahalelerine maruz kalan Osmanlı yönetiminin, bu duruma son vermek için çok dinli ve

etnisiteli toplumunda meşru sayılmaya ihtiyacı vardı. İmparatorlukların devamı için ekonomik refah ve askerî gelişmişlik yeterli değildi, huzurlu bir sosyal düzen de kaçınılmaz olarak gerekiyordu. Bu da ancak yönetici hanedan ile aynı dini paylaşmayan grupların imparatorluk idaresini meşru sayıp sosyal karışıklığa yol açmamasıyla mümkün olabilirdi. Osmanlının yapmaya çalıştığı bu idi. İmparatorluk yönetimi gayrimüslimlerin sadakatini kazanmak, onların isyana yeltenmemelerini sağlamak, diğer bir deyişle daha fazla toprak kaybetmemek için politikalar üretiyordu. Bu nedenle, Osmanlının gayrimüslim ahalisine karşı gösterdiği olumlu tavır son zamanlarda moda olduğu gibi sadece Osmanlı hoşgörüsüne bağlamak doğru gözükmemektedir.

Bu kitaba dayanak olan ilk el kaynaklar; Balkanlarda Ortodoks Hristiyanların Osmanlının meşruiyetine meydan okudukları çağda, Osmanlı Devleti'nin İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarındaki Ortodoks Hristiyan ahalinin sosyal düzenini önemseyişine ve var olan sakin ve huzurlu durumun devamı için adaları kontrol altında tuttuğuna işaret etmektedir. Şöyle ki adalı Rumların kendilerine haksız muamele yapıldığında (kural dışı fazla vergi alınması ve ibadetlerine müdahalede bulunulması gibi) yerel idareciler aracılığı ile merkezî yönetime başvurdıkları ve merkezî yönetimin adalılar lehine problemlere müdahale ettiği görülmektedir.

Osmanlı yönetimi, kendi topraklarında yaşayan Rumların Yunan Krallığı tarafından kışkırtılabileceği konusunda endişe taşımaktaydı. Bunun sebebi de Yunan Krallığının "megali idea" diye ifade edilen, Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki eski Bizans topraklarında Bizans İmparatorluğu'nu yeniden ihya düşüncesidir. Yunan Krallığı'nın söz konusu ideali gerçekleştirmek için Osmanlı topraklarında yaptığı çeşitli girişim ve faaliyetler, devletin konuya ilişkin duyarlılığını arttırmıştır. Bu çalışma ile Osmanlı merkezî ve yerel yönetiminin Kuzey Ege Adaları'nda Ortodoks Hristiyan Rumlara yönelik muhtemel kışkırtmaları önlemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. İmparatorluk yönetiminin, "megali idea" yı gerçekleştirmek için Yunan Krallığı'ndan adalara sirayet edebilecek olumsuzlukları takip ettiğini gösteren belgeler, yönetimin Kuzey Ege Adaları'ndaki sosyal düzeni önemseyişinin diğer bir kanıtıdır. Adalara, gayrimüslim ahaliyi Osmanlıya karşı tahrike neden olabilecek yayınlar geldiğini, gelen geçen gemilerin seyahat amaçlarının anlaşılması için sıkı bir şekilde tezkere kontrolü yapıldığını, okullarda ve Rum ahali arasında gerginliğe ve husumete neden olabilecek durumların merkezî hükümete bildirildiğini gösteren belgeler, Osmanlı Devleti'nin adalardaki meşruiyetini önemseyişini göstermektedir.

19. yüzyılda adalı Rumların Osmanlı merkezî hükümetine Müslüman yerel yöneticileri aracılığı ile başvurusu, gayrimüslim adalıların Osmanlı yönetimini saydıkları ve meşru kabul ettiklerini gösterse de kendilerini Müslüman hanedan yönetimi altında nasıl algıladıkları konusunda yoruma fırsat vermemektedir. Kimliğin ana belirleyicileri olan din, dil ve etnisite bu adalılar hakkında yorumda bulunurken göz önüne alınması gereken temel etmenlerdir. Etnisite ve Ortodoksluk, adalı Rumların İmparatorluğun farklı bölgelerinde yaşayan diğer Rumlarla ortak özelliğidir. İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarındaki adalı Rumları İmparatorluk'taki diğer Rumlardan farklı kılan özellik, Osmanlı Türkçesi bilmemeleri ve ada kültürleri olabilir. Bu bağlamda, İmparatorluk topraklarındaki diğer Rumlara nazaran göreceli olarak daha izole bir hayat yaşayan adalı Rumların, kendilerini Osmanlı olarak algılamasını ya da tarif etmesini düşünmek doğru olmayacaktır. Bu kitapta sunulan bulgulardan, adalıların kendilerini Osmanlı olarak algılamamalarının, yerel yönetici ve askerler haricinde Müslüman nüfus bulunmayan –Limni hariç– İmroz, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarındaki Rumların Osmanlı yönetimini meşru sayan vatandaşlar olmalarını engellemediği anlaşılmıştır. Sunulan bulgular, Braudel tarafından 16. yüzyıl Akdeniz dünyası için öne sürülen tezi desteklemektedir, çoğunluğu Rum Ortodoks Hıristiyan olan bu dört Kuzey Ege Adasını Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetmesi, denizin ortasında bir çatışmaya neden olmamış –Pirenne ve Hess'in iddia ettiği gibi– Osmanlı hâkimiyetindeki Doğu Akdeniz'in Ege Adaları'nda ayırım yaratmamıştır.

Kuzey Ege Adaları özelinde yapılmış olan bu çalışma; İmparatorluk yönetiminin, çökmekte olan, meşruiyetini kaybetmiş bir devlet gibi davranmadığına işaret etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yaptığı reformlarla değişen dünya düzenine entegre olma çabasını ve İmparatorluk'taki gayrimüslimleri toplumunun doğal bir parçası kabul eden yaklaşımını görerek yapılacak yeni araştırmalar, sosyal bilimcilerin Osmanlı sosyo-kültürel ve ekonomik tarihi hakkında daha gerçekçi analizler yapmasını sağlayacaktır. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı tarihî geçmişin bilimsel zeminde –ideolojik tavır almadan– ortaya çıkmasına katkıda bulunabilecektir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

- BOA, A.MKT 26/83 5 Şaban 1261 (9 Ağustos 1845).
BOA, C. DH 151/7504 1266 N 13 (23 Temmuz 1850).
BOA, HAT 862/38465, 3 Rebiülahir 1236 (8 Ocak 1821).
BOA, HAT 750/35418, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821).
BOA, HAT 663/32280, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821).
BOA, HAT 941/40621, 3 Zilhicce 1236 (1 Eylül 1821).
BOA, HAT 934/40445, 19 Zilhicce 1236 (17 Eylül 1821).
BOA, HAT 883/39049-6, 29 Zilhicce 1237 (16 Eylül 1822).
BOA, HAT 883/30049-E, 29 Zilhicce 1237 (16 Eylül 1822).
BOA, HAT 862/38465, 3 Rebiülahir 1236 (8 Ocak 1821).
BOA, HAT 750/35418, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821).
BOA, HAT 663/32280, 1 Zilhicce 1236 (30 Ağustos 1821).
BOA, HAT 941/40621, 3 Zilhicce 1236 (1 Eylül 1821).
BOA, HAT 934/40445, 19 Zilhicce 1236 (17 Eylül 1821).
BOA, HAT 941/40621, 3 Zilhicce 1236 (1 Eylül 1821).
BOA, HAT 863/38502, 25 Zilhicce 1236 (23 Eylül 1821).
BOA, HAT 863/38478, 21 Zilhicce 1236 (19 Eylül 1821).
BOA, HAT 862/38444-A, 24 Zilhicce 1236 (22 Eylül 1821).
BOA, HAT 863/38478, 21 Zilhicce 1236 (19 Eylül 1821).
BOA, HAT 862/38444-A, 24 Zilhicce 1236 (22 Eylül 1821).
BOA, HAT 935/40464, 3 Zilhicce 1237 (1 Eylül 1821).
BOA, HAT 862/38444, 21 Zilhicce 1236 (19 Eylül 1821).
BOA, C. DH 141/7044, 29 Zilkade 1236 (28 Ağustos 1821).
BOA, A.DVN.MHM 10/2, 29 Muharrem 1268 (24 Kasım 1851).
BOA, A.DVN 87/55, 2 Recep 1269 (11 Nisan 1853).
BOA, A.DVN 49/96, 8 Şevval 1265 (27 Ağustos 1849).
BOA, A.MKT 194/57, 7 Cemayizelahir 1265 (30 Nisan 1849).
BOA, A.MKT 36/63, 29 Safer 1262 (26 Şubat 1846).
BOA, A.MKT 118/8, 27 Rebiülahir 1264 (2 Nisan 1848).
BOA, A.MKT 22/5, 9 Şevval 1260 (22 Ekim 1844).
BOA, DH.MKT 2700/9, 4 Zilkade 1326 (28 Kasım 1908).
BOA, DH.MKT 2647/67, 9 Şevval 1326 (4 Kasım 1908).
BOA, DH.MKT 244/38 -14115, 28 Zilkade 1311 (2 Haziran 1894).
BOA, A.MKT.MHM 23/68, 8 Şevval 1266 (17 Ağustos 1850).
BOA, A.MKT 225/16, 29 Şevval 1265 (17 Eylül 1849).
BOA, A.MKT 22/96, 13 Rebiülevvel 1261 (22 Mart 1845).
BOA, A.MKT.NZD 266/8, 5 Rebiülevvel 1261 (14 Mart 1845).
BOA, A.MKT.MHM 143/59, 15 Rebiülevvel 1275 (23 Ekim 1858).

BOA, A.MKT 90/87, Şevval 1263 (19 Eylül 1847).
BOA, A.MKT.NZD 273/76, 29 Cemaziyelevvel 1270 (27 Şubat 1854).
BOA, A.AMD 28/65, 11 Rebiülevvel 1267 (14 Ocak 1851).
BOA, A.MKT.MVL 131/94,2 Rebiülevvel 1278 (7 Eylül 1861).
BOA, A.MKT.MVL 71/59, 10 Rebiülahir 1271 (31 Aralık 1854).
BOA, A.MKT.MVL 1/30, 29 Safer 1260 (20 Mart 1844).
BOA, DH.MKT 2048/72, 16 Recep 1310 (3 Şubat 1893).
BOA, DH.MKT 2020/104, 25 Rebiülahir 1310 (16 Kasım 1892).
BOA, A.MKT.MHM 431/41, 27 Ramazan 1285 (11 Ocak 1869).
BOA, A.MKT.MHM 416/60, 22 Rebiülahir 1285 (12 Ağustos 1868).
BOA, DH.MKT 2417/97, 27 Cemaziyelahir 1318 (22 Ekim 1900).
BOA, DH.MKT. 2027/ 571, 11 Muharrem 1323 (18 Mart 1905).
BOA, DH.MKT. 948/86, 17 Safer 1323, (23 Nisan 1905).
BOA, DH.MKT 2711/60, 25 Zilhicce 1326 (18 Ocak 1909).
BOA, DHMKT 2689/92; 29 Zilkade 1326 (23 Aralık 1908).
BOA, A.MKT.MVL 18/98, 25 Safer 1265 (22 Ocak 1849).
BOA, A.MKT.MVL 18/98, 17 Rebiülevvel 1265 (10 Şubat 1849).
BOA, MVL 25/20, 20 Recep 1264, (22 Haziran 1848).
BOA, DH.MKT 2809/91, 21 Rebiülahir 1327 (12 Mayıs 1909).
BOA, DH.MKT 2783/37, 10 Rebiülevvel 1327 (1 Nisan 1909).
BOA, DH.MUİ 199/54, 12 Recep 1328 (20 Temmuz 1910).
BOA, DH.MUİ 109/504, 12 Recep 1328 (20 Temmuz 1910).
BOA, DH.MKT 910/86, orijinal kayıt no:32739, 13 Ramazan 1322 (21 Kasım 1904).
BOA, DH.MKT 856/28, 16 Rebiülevvel 1322 (31 Mayıs 1904).
BOA, DH.MKT 884/47, 17 Cemaziyelahir 1322 (29 Ağustos 1904).
BOA, DH.MKT 1225/75, 16 Zilhicce 1325 (20 Ocak 1908).
BOA, DH.MUİ 21 -1/32, 25 Ramazan 1327 (10 Ekim 1909).
BOA, DH.MUİ 125/12, 22 Safer 1328 (5 Mart 1910).
BOA, DH.MUİ 93/9, 28 Rebiülahir 1328 (9 Mayıs 1910).
BOA, DH.İD 30 -1/21, 1329M 21 Muharrem 1329 (22 Ocak 1911)
BOA, DH.İD 30 -1/56, 23 Zilkade 1329 (15 Kasım 1911) .
BOA, DH.MKT 1743/73, 30 Zilkade 1307 (18 Temmuz 1890)
BOA, DH.MKT 1761/84, 2 Safer 1308 (17 Eylül 1890).
BOA, DH.İD., 30 -1/28, 3 Rebiülahir 1329 (3 Nisan 1911)
BOA, DH.İD. 30 -2/7, 21 Safer 1330 (10 Şubat 1912).
BOA, İ. AZN. 74/ 1325 S-17, 27 Safer 1325 (11 Nisan 1907).
BOA, DH.MKT 1544/25, 11 Muharrem 1306 (17 Eylül 1888)
BOA, DH.MKT 1514/103, 11 Şevval 1305 (21 Haziran 1888).
BOA, BEO 3382/253587, 20 Recep 1326 (18 Ağustos 1908)
BOA, BEO 3431/257276, 16 Şevval 1326 (11 Kasım 1908).
BOA, MF.MKT 1078/7, 17 Ramazan 1326 (13 Ekim 1908).

BOA, MF.MKT 1083/62, 2 Zilkade 1326 (26 Kasım 1908).
BOA, MF.MKT 523/8, 9 Cemezeyilevvel 1318 (4 Eylül 1900).
BOA, DH.MKT 821/55, 28 Zilkade 1321 (15 Şubat 1904).
BOA, MF.MKT 1001/53, 1325 9 Cemaziyelevvel 1325 (20 Haziran 1907)
BOA, MF.MKT 1040/10,15 Muharem 1326 (18 Şubat 1908).
BOA, MF.MKT 521/9, 27 Rebiülahir 1318 (24 Ağustos 1900).
BOA, A.MKT 109/90, 3 Rebiülahir 1264 (9 Mart 1848).
BOA, A.MKT 109/60 9 Safer 1264 (16 Ocak 1848).
BOA, A.MKT 109/90, 3 Rebiülahir 1264 (8 Mart 1848).
BOA, A.MKT.MVL 103/49, 22 Rebbiulahir 1275 (29 Kasım 1858).
BOA, A.MKT.MVL 103/51, 22 Rebiülahir 1275 (29 Kasım 1858).
BOA, DH.MKT 84/32, orijinal kayıt no: 4581, 27 Zilkade 1310 (12 Haziran 1893).
BOA, DH.MKT 2311/78, 27 Şevval 1317 (28 Şubat 1900).
BOA, DH.MKT 2350/9, 28 Muharrem 1318 (28 Mayıs 1900).
BOA, DH.MKT 2311/148, 27 Şevval 1317 (28 Şubat 1900).
BOA, A.MKT.UM 252/26, 8 Muharrem 1275 (18 Ağustos 1858).
BOA, A.MKT.UM 266/52, 14 Cemaziyelevvel 1278 (17 Kasım 1861).
BOA, A.MKT 123/95, 25 Cemaziyelevvel 1264 (29 Nisan 1848).
BOA, C.DH 243/12106, 21 Cemaziyelevvel 1257 (11 Temmuz 1841).
BOA, A.MKT 123/95, 25 Cemaziyelevvel 1264 (29 Nisan 1848).
BOA, A.MKT 49/61, 9 Ramazan 1262 (31 Ağustos 1846).
BOA, HR.MKT, 107/33,13 Safer 1271 (5 Kasım 1854)
BOA, HR.MKT 138/23, 27 Cemaziyelahir 1272 (5 Mart 1856).
BOA, HR.MKT 222/26, 13 Cemaziyelevvel 1274 (30 Aralık 1857).
BOA, DH.MKT 2019/65, 21 Rebiülahir 1310 (12 Kasım 1892).
BOA, DH.MKT 1561/48, 1 Rebiülevvel 1306 (3 Nisan 1908).
BOA, DH.MKT 2303/114, 10 Şevval 1317 (11 Şubat 1900).
BOA, HR.MKT 35/14, 18 Safer 1266 (3 Ocak 1850).
BOA, HR.MKT 236/23, 12 Ramazan 1274 (26 Nisan 1858).
BOA, HR.MKT 42/78 1268, 11 Rebiülahir 1268 (3 Şubat 1852).
BOA, HR.MKT 50/20, 6 Muharrem 1269 (20 Ekim 1852).
BOA, HR.MKT 291/16, 5 Zilkade 1275 (6 Haziran 1859).
BOA, HR.MKT 299/45,4 Muharrem 1276 (3 Ağustos 1859).
BOA, HR.MKT 139/34, 1272 Recep 08 Recep 1271 (27 Mart 1855).
BOA, HR.MKT 176/59, 9 Cemaziyelevvel 1273 (5 Ocak 1857).
BOA, HR.MKT. 178/75, 28 Cemaziyelevvel 1273 (24 Ocak 1857).
BOA, HR.MKT. 335/11, 26 Şevval 1276 (17 Mayıs 1860).
BOA, HR.MKT 95/80, 24 Rebiülevvel 1271 (15 Aralık 1854).
BOA, 02669, Evrak Numarası 664/18, tesvid 19 Temmuz 1325, tebyiz 15 Recep 1327 (2 Ağustos 1909).
BOA, DH.MKT, 2105/98, 26 Rebiülahir 1316 (13 Eylül 1898).

BOA, DH.MKT. 614/63, 14 Zilkade 1321 (1 Şubat 1904).
BOA, DH.MKT 2105/98, 26 Rebiülevvel 1316 (14 Ağustos 1898).
BOA, DH.MKT 2531/47, 29 Cemaziyelevvel 1319 (13 Eylül 1901).
BOA, DH.MKT 2822/19, 3 Cemaziyelevvel 1327 (23 Mayıs 1909).
BOA, DH.MKT 02677, 13 Mart 1325 (26 Mart 1909).
BOA, DH.MKT 02678, 9 Mart 1325 (22 Mart 1909).
BOA, DH.MKT 02675, 17 Ramazan 1327, 19 Eylül 1325, (2 Ekim 1909).
BOA, A.DVN 56/71, 19 Muharrem 1266 (5 Aralık 1849).
BOA, A.MKT 11/96, 17 Rebiülahir 1260 (6 Mayıs 1844).
BOA, A.MKT.DV 20/41, 1 Zilhicce 1265 (18 Ekim 1849).
BOA, A.DVN 104/13, 7 Ramazan 1271 (24 Mayıs 1855).
BOA, A.MKT.UM 268/49, 28 Cemaziyelevvel 1273 (24 Ocak 1857).
BOA, A.MKT.DV 93/21, 5 Şevval 1272 (9 Haziran 1856).
BOA, A.MKT 129/12, 14 Cemaziyelevvel 1264 (18 Nisan 1848).
BOA, DH.MKT 2848/75, 30 Cemaziyelevvel 1327 (19 Haziran 1909).
BOA, A.DVN 17/98, 10 Ramazan 1262 (1 Eylül 1846).
BOA, A.MKT.MHM 142/57, 5 Rebiülevvel 1275 (13 Ekim 1858).
BOA, A.MKT 76/38, 24 Rebiülevvel 1263 (12 Mart 1847).
BOA, A.MKT.MHM 270/15, 30 Muharrem 1280 (17 Temmuz 1863).
BOA, A.MKT 110/76, 9 Rebiülevvel 1264 (14 Şubat 1848).
BOA, A.DVN 6/33, 19 Recep 1260 (4 Ağustos 1844).
BOA, A.MKT.UM.ML 2/25, 8 Recep 1262 (2 Temmuz 1846).
BOA, MF.MKT. 32/65, 5 Zilkade 1292 (3 Aralık 1875).
BOA, MF.MKT. 33/62, 23 Zilhicce 1292 (20 Ocak 1876).
BOA, MF.MKT 28/70, 3 Cemaziyelahir 1292 (7 Temmuz 1875).
BOA, MF.MKT 131/8, 17 Safer 1309 (22 Eylül 1891).
BOA, MF.MKT 131/40 27 Safer 1309 (2 Ekim 1891).
BOA, MF.MKT 134/103, 12 Cemaziyelahir 1309 (13 Ocak 1892).
BOA, MF.MKT 498/789, orijinal kayıt no: 34381, 5 Zilhicce 1317 (6 Nisan 1900).
BOA, DH.MUİ, 121/13, 7 Şevval 1328 (12 Ekim 1910).
BOA, HR.HMŞ.İŞO 145/43, orijinal kayıt no: 128/4, 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915).

Kitap ve Makaleler

- Adanır, F., (2006). "Semi-autonomous provincial forces in the Balkans and Anatolia" [Balkanlar ve Anadolu'da yarı özerk Güçler] *The Cambridge History of Turkey*, ed. Faroqhi S.N., cilt 3, Cambridge: Cambridge University Press, 157-185.
- . Adanır, F. (2002). "Woyvoda", *Encyclopeida of Islam* [İslam ansiklopedisi] New Edition [Yeni Baskı] Leiden: Brill, 215.
- Adıyeke A. N ve Adıyeke N. (2006). *Fethinden Kaybına Girit*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Ahmad, F. (1982). "Unionist Relations with the Greek, Armenian and Jewish Communities of the Empire, 1908-1914" [Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihatçıların Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatlerle İlişkileri] *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society* [Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanlar ve Yahudiler: Çok Kültürlü Bir Toplumun İşleyişi] cilt 1, ed. Braude, B. ve Lewis, B. New York, Londra: Holmes & Meier Publishers Inc.
- Akbayar, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri*, cilt 1, İstanbul.
- Akın, N. (1993). "Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine" *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, yay. haz., Rona, Z, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 233-239.
- Akman, M. (1996). "Kilise ve Havraların İslam-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", *İLAM Araştırma Dergisi*, cilt 1, sy. 2, Temmuz-Aralık, 133-144.
- Aksan, V. H. (2010). *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri*, çeviren Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2007). "The Ottoman Military and State Transformation in a Globalizing World" [Globalleşen Dünyada Osmanlı'nın Askerî ve Devlet Dönüşümü] *Comparative Studies of South Asia and Middle East*, cilt 27, sy. 2, 259-272.
- . (2008). Virginia H. Aksan, "Theoretical Ottomans" [Teorik Olarak Osmanlılar], *History and Theory* 47, Şubat, 1-14.
- Alexandris, A. (1992). *The Greek Minority of Istanbul and Greek and Turkish Relations 1918-1974* [İstanbul Rum Azınlığı ve Türk-Rum İlişkileri, 1918-1974] Athens: Centre for Asia Minor Studies.
- . (2012). "İmroz ve Bozcaada: Etnik bakımdan Rum olan iki adaya yönelik Türk Hükümetinin 1923'ten sonraki tutumu" *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine*, ed. Tansuğ, F., İstanbul: Heyamola Yayınları, 151-202.
- Anastasopoulos, A. (2005). "The Mixed Elite of a Balkan Town: Karaferye in the Second Half of the Eighteenth Century" [Bir Balkan Şehrinin Karma Eliti: 18. yüzyılın İkinci Yarısında Karaferye]. *Halcyon Days in Crete V, Provincial Elites in the Ottoman Empire*, ed. Antonis Anastasopoulos. Rethymno: Crete University Press [Girit'te Huzurlu Günler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyaleti Elitleri] Rethymno, 259-268.
- Angelov, D. (2011) *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204-1330* [Bizansta İdeoloji ve Siyasi Düşünce, 1204-1330] Cambridge: Cambridge University Press.
- Anonim. (1912). *La Verité sur les 'Îles de La MÉR EGÉE' Et Leurs privileges Constanti-*

- nople [Ege Denizi'ndeki Adalalarla İlgili Gerçekler].
- Arıkan, Z. (1998). "Ayvalık İsyanı," *Belleten*, cilt 52, sy. 203, 571-600.
- Aziz, A. (1973). "Gökçeada Üzerine Toplumsal Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 28, sy. 1, 85-119.
- Balta, E. (1998). "Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konulara göre Sınıflandırılması", *Müteferrika*, sy. 13, Yaz, 3-19.
- Barkey, K. (2008). *Empire of Difference, The Ottomans in Comparative Perspective* [Farklılıkların İmparatorluğu: Karşılaştırmalı Perspektifte Osmanlılar] Cambridge: Cambridge University Press.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (2009). *75 Numaralı Gelibolu Livâsı Mufasssal Tahrir Defteri (925/1519)*, Dizin ve Transkripsiyon (Ankara: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 105.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. (1992). Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Berkes, N. (1964). *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal.
- Bostan, İ. (2002). "The Establishment of the Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid" [Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kurulması] *Halycon Days in Crete IV, The Kapudan Pasha His Office and His Domain*, ed. Zachariadou, E., (Rethymnon: Crete University Press, 240-251.
- Bozbeyoğlu, A. Ç., Onan, I. (2001). "Changes in the Demographic Characteristics of Gökçeada" [Gökçeada'nın Demografik Karakterindeki Değişiklikler] *Turkish Journal of Population Studies*, sy. 23, 79-103.
- Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* [II. Philip Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası] University of California Press, ilk baskı, 1972.
- Burbank, J, Cooper, F. *Empires in World History, Power and The Politics of Difference* [Dünya Tarihinde İmparatorluklar, Güç ve Farklılığın Siyaseti] Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2011.
- Butaras, M. (2012). "İmroz'un Eğitim Serüveni", İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine, ed. Feryal Tansuğ, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2012, 110-150.
- Cezayir-i Bahr-i Sefid Salnamesi, 1302 (1885)* Sakız: Cezayir-i Bahr-i Sefid Matbaası
- Clogg, R. (2007). *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, çeviren Dilek Şendil.
- Çadircı, M. (1991). *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çağaptay, S. (2012). "Bir Adanın Arada Kalmışlığının Öyküsü. İmroz'un Osmanlı Öncesine Bakış" İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine, ed. Tansuğ, F., İstanbul: Heyamola Yayınları, 2012.
- Çakmak, Z. (2016). İmroz Baskını, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dal, D. (2009). "XVIII. Yüzyılda Sakız Adası'nın Etnik Yapısı ve Ortodoks-Katolik Reaya Arasındaki İlişkiler" *Tarihin Peşinde, Uluslararası ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 1, 51-70.
- Davison, R. H. (1990). *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923* [Osmanlı ve Türk Tarihi Hakkında Yazılar] Austin: University of Texas, 1990.

- (1963). *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876* [Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876] Princeton: Princeton University Press.
- Demir, T. (2005). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları", *OTAM*, sy. 17, 1-17.
- Deringil, S. (1998). *The Well-Protected Domains, 1876-1909* [İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, 1876-1909] New York: I.B. Tauris.
- Dermican, Y. (2014). *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Devellioğlu, F. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi yayınları, 23. Basım, 2006.
- Doumanis, N. (2013). *Before the Nation, Muslim-Christian Coexistence and its Destruction in Late Ottoman Anatolia* [Millet'ten Önce, Müslüman ve Hristiyanların Beraber Yaşamaları ve Batı Anadolu'da Bunun Yok Olması] Oxford: Oxford University Press.
- Düstur*, Matbaa-yi Amire, 1289.
- Eldem, E. (2005). "Ottoman Financial Integration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Public Debt" [Osmanlı'nın Avrupa ile Ekonomik Bütünleşmesi: Yabancı Krediler, Osmanlı Bankası ve Devlet Borçları] *European Review*, cilt 13, sy. 3, Temmuz 2005, 431-445.
- Emecen, F. (2003). "Ege Adalarının İdari Yapısı" *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, der. İdris Bostan, Ankara: SAEMK, 57-90.
- . (2003 a). "Limni," *DİA*, cilt 27, 190-192
- . (2004). "The Historical Process of Turkish Settlement in the Island of Limnos" [Limnos Adası'nda Türk Yerleşimin Tarihi Süreci] II. National Symposium On The Aegean Islands [Ege Adaları Hakkında 2. Milli Sempozyum] Gökçeada, Çanakkale, *Bildiriler*, 61-69.
- Engin, V. (2003). "Ege Adalarında Tanzimat Dönemi Osmanlı Malî Uygulamaları, 1839-1923" *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı* der. Bostan, İ., Ankara: SA-EMK, 91-114.
- Erginsoy Beşe, G. (2006). *Adalılar, İmroz'dan Gökçeada'ya*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkal, M. (1993). "Cizye", *DİA*, cilt 8, 42-45.
- Eyice, S. (1991). "Aynaroz", *DİA*, cilt 4, 267-269.
- Fayda, M. (2013). "Zimmî", *DİA*, cilt 44, 2013, 428-434.
- Feyzioğlu, H. S. (2006). "1848 İhtilalleri sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalarda Aldığı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 25, sy. 39, 49-64.
- Findley, G. V. (2008). "The Tanzimat", *The Cambridge History of Turkey*, vol 4, ed. R. Kasaba, Cambridge: Cambridge University Press, 11-37.
- Fortna, B. (2008). "The Reign of Abdülhamid II" [II. Abdülhamid'in İktidarı] *The Cambridge History of Turkey*, cilt 4, ed. Kasaba, R., Cambridge: Cambridge University Press, 38-61.
- Gölcü, B.M. 2011. "Osmanlı Devleti'nde Et Muayenesi ile İlgili Düzenlemeler", *Veteriner Hekim Der Derg*, 82 (2), 59-70.

- Gölcü, B.M, Özgür, A. (2015). "Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliğine yönelik ilk mevzuat düzenlemeleri", *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, sy. 62, 7-12.
- Gölen, Z. (2001). "Tanzimat Dönemi'nde Bosna Hersek'te Kilise İnşa ve Onarım Faaliyetleri", *Belleten*, cilt LXV, sy. 242, 215-243.
- Gran, P. (1980). "Political Economy As a Paradigm to Study Islamic History" [İslam Tarihini Çalışmak İçin Bir siyasi Paradigma Olarak Politik Ekonomi] *IJMES*, cilt11, sy. 4, 511-526.
- Greene, M. (2000.) *A Shared World. Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean* [Paylaşılan Dünya. Modern Dönem'in Başlarında Akdeniz'de Hristiyanlar ve Müslümanlar] Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Hadjianastasis, M. (2009). "Cyprus in the Ottoman Period: Consolidation of the Cypriot-Ottoman Elite, 1650-1750" [Osmanlı Dönemi'nde Kıbrıs: Kıbrıslı Osmanlı Elitinin Pekişmesi, 1650-1750] *Ottoman Cyprus: A Collection of Studies on History and Culture* [Osmanlı Kıbrısı: Tarih ve Kültür Çalışmaları Derlemesi] der, Kappler, M. N., Gavriel, E., Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 63-88
- Hadjikyriacou, A. (2011). "Society and Economy on an Ottoman Island: Cyprus in the Eighteenth Century" [Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi: 18. Yüzyılda Kıbrıs] Doktora Tezi, School of Oriental and African Studies, University of London.
- Hayta, N. (2006). *Ege Adaları Sorunu, 1911'den Günümüze*, Ankara: Kitabevi.
- Heraclides, A. (2003). *Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı).
- Gildea, R. (1996). *Barricades and Borders, Europe 1800-1914* [Engeller ve Sınırlar, Avrupa 1800-1914], Oxford: Oxford University Press.
- Gregory, T. E. "İmbros", *The Oxford Dictionary of Byzantine*, Oxford: Oxford University Press, 1991, 988.
- . "Achaia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, cilt 1, New York, Oxford: Oxford University Press, 1991,11.
- İssawi, C. (1980). *The Economic History of Turkey: 1800-1914* [Türkiye'nin Ekonomi Tarihi: 1800-1914] University of Chicago Press, Chicago.
- İnalcık, H. (1998). "The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans" [Osmanlılarda Ortodoks Rum Patriğinin Statüsü] İnalcık, H., *Essays in Ottoman History* [Osmanlı Tarihi Çalışmaları] İstanbul: Eren Press, 195-219.
- . (1985). "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades" [Anadolu'da Türkmen Denizci Beyliklerin Ortaya Çıkması] *Byzantinische Forschungen*, cilt 9, 179-211.
- . (1993). "Osmanlılarda Cizye", *DİA*, cilt 8, 45-48.
- . (1980). "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700" [Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî ve Mali Reform] *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Londra: Variorum Reprints, (1985), 283-337.
- . (1977). "Centralization and Decentralization" [Merkeziyetçilik ve Ademimerkeziyetçilik] ed., T. Naff and R. Owen, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, Carbondale and Edwardsville, London and Amsterdam 1977.
- . 2001. "İspence", *DİA*, cilt 23, İstanbul, 177.
- İpşirli, M. (2006). "Naib", *DİA*, cilt 32, İstanbul, 312-313.

- İşbilir, Ö. (2003). "Ege Adalarında Sosyal Yapı," *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, der. Bostan, İ., Ankara: SAEMK, 115-134.
- Γμωρος [Imvros]. 1980.
- Miniea Efimerida tu Sillogu Imvriou [Atina İmrozlular Derneği'nin Aylık Gazetesi] cilt 2, sy. 28, Mayıs, 1980, 1.
- Kalaycı, H. (2007). Miron Metropolitidi, Οι εκκλησίες και τα ξωκλήσια της 'Ιμβρου, η Θρησκευτικότητα και η Λαϊκή Παράδοση του Νησιού [İmroz'un Kiliseleri ve Manastırları, Adanın Dinî ve Folklorik Geleneği] Atina: Etairia Meletis tis kathimas Anatoli.
- Kasaba, R. (1988). *The Ottoman Empire and the World Economy, The Nineteenth Century* [Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, 19. Yüzyıl] New York: State University of New York.
- Kenanoğlu, M. M. (2007). *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kerimoğlu, H. T. (2006). "Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey'in Risalesi", *CITAD*, V/13, 2006 Güz, 91-107.
- Khoury, D. R., (2006). "The Ottoman centre versus provincial power-holders: An analysis of the historiography" [Eyaletlerdeki Güç Sahipleri Karşısında Osmanlı Merkezi: Historiyografinin Bir Analizi] *The Cambridge History of Turkey*, der. Faroqi, S. N., cilt 3, Cambridge: Cambridge University of Press, 135-156.
- Kızıltoprak, S. (2011). *II. Abdülhamid Han'ın Politikası ve Taşoz Operasyonu*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- . (2011a). "Taşoz", *DİA*, İstanbul, 2011, 159-161.
- Kitromilides, P. (1994). "Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy" [Aydınlanma, Milliyetçilik, Ortodokslik] *Studies in Culture and Political Thought of South-Eastern Europe* [Doğu Avrupa Düşüncesindeki Kültür ve Siyasi Çalışmalar Güneydoğu Avrupa'nın Kültürü ve Politik Düşüncesi Üzerine Çalışmalar] Great Britain: Variorum, 149-192.
- Kolovos, E. (2010). "Ottoman Documents from the Aegean Island of Andros: Provincial Administration, Adaptation and Limitations in the Case of an Island Society (Late 16th-early 19th century)" [Ege Adası Andros'dan Osmanlı Dökümanları: Bir Ada Toplumunda Eyalet Yönetimi, Adaptasyon ve Sınırlar (16. yüzyıl. sonu-19.yüzyıl başları] *Documents de Travail du CETOBAC*, der. Vatin, N., Gilles, V. sy. 1, Les archives de l'insularite ottomane, Paris: CETOBAC, 24-27.
- Kostopoulou, E.D. (2005). *H Leros sten Othomanike Autokratoria: selides apo ta vivliotes demogerontias* [Osmanlı İmparatorluğu'nda Leros: Yaşlılar Meclisi'nden Sayfalar] Athens: Philistor.
- Koyuncu, A. (2014). "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, sy. 16, Bahar, 35-87.
- Koyuncu, A. (2014). "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl: 2012, Bahar 2014, sy. 16, 35-88.
- Küçük, C. 2003. "Ege Adalarında Türk Egemenliği" *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, ed. İdris Bostan, SAEMK: Ankara.
- . 2001. *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, SAEMK: Ankara, 1-63.
- Kütükoğlu, M. (1986). "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları" *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Se-*

- mineri Bildiriler, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 133-161.
- . Kütükoğlu, M. (1991). "Buyruldu", *DİA*, cilt 6, 478-480.
- Laiou, S. N. (2002). *He Samos kata ten othomanike period: ptyches tou koinonikou kai oikonomikou viou, 16^{os}-18^{os} ai* [Osmanlı Dönemi'nde Samos: 16. ve 18. yüzyıllar arasında Sosyal ve Ekonomik Hayat] Selanik: University Studio Press.
- Lewis, B. (1961). *The Emergence of Modern Turkey* [Modern Türkiye'nin Doğuşu] Londra, New York, Toronto: Oxford UP.
- Lowry, H. W. (2002). *Fifteenth Century Ottoman Realities, Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos* [On beşinci Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri: Ege Adası Limnos'ta Hristiyan Köylü Hayatı] İstanbul: Eren Press.
- Lowry, H. W. ve Erünsal İ. E. (2011), *Remembering One's Roots, Mahmed Ali Paşa of Egypt's Links to the Macedonian Town of Kavala* [Aslına Dönüş, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Kavala Kasabası ile Bağları - Mimari Eserler, Kitabeler ve Belgeler.] İstanbul: Bahçeşehir University Yayınları.
- Masters, B. (2006). "Semi-autonomous Forces in the Arab Provinces" [Arap Eyaletlerinde Yarı Özerk Güçler] *The Cambridge History of Turkey*, ed. Suraiya N. Faruqi, cilt 3 Cambridge: Cambridge University Press, 186-206.
- . *Christians and Jews in the Ottoman Arab World, The Roots of Sectarianism* [Osmanlı Arab Dünyasında Hristiyanlar ve Yahudiler, Mezheplerin Kökenleri] Cambridge, UK, New York: Cambridge University Press, 2001.
- McCarthy, J. (1995), *Death and Exile* [Ölüm ve Sürgün] Princeton, New Jersey: The Darwin Press.
- Meray, S. L. (1970). *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Takım I, cilt I, Kitap II, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970.
- Moustoksidis, A, Vartholomeos, K. (2010, ilk basım 1845). İmbros Tarihi Üzerine Bir İnceleme, İmroz: Gökçeada/İmroz Koruma ve Yardımlaşma Geliştirme ve Yaşatma Derneği, 2010.
- Nagata, Y. (1982). *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi, Study of Languages and Cultures of Asia and Africa*, Monograph Series, Tokyo.
- Orhonlu, C. (1972). "Gökçeada" *Türk Kültürü*, sy. 112, 15-21.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul: Hil Yayınları, 1985.
- . (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayıncılık.
- . "Tanzimat", (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1545-1547.
- Öğüt, T, Küçük, N. (2005). "18. Yüzyılda Kilis'te Okçu İzzeddinli Aşireti'nin Vergi Dirci, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* (AKAD) Yıl 7, sy. 12, 46-73.
- Örenç, A. F. (2006). *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- . (2003). "Ege Adalarında İdari Yapı (1830-1923)" *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, ed. Bostan, İ. Ankara: SAEMK, 32-56.
- Özvar, E. (2013). "Voyvoda", *DİA*, cilt 43, İstanbul, 129-131.
- Pantazopoulos, N. (1961-1962). "Community Laws and Customs of Western Macedonia under Ottoman Rule" [Osmanlı Yönetimi'nde Batı Makedonya'da Cemaat

- Kuralları ve Gelenekler] *Balkan Studies*, cilt 2, sy. 3, 1-22.
- Philliou, C. M. (2010). *Biography of an Empire. Governing Ottomans in an Age of Revolution* [Bir İmparatorluğun Biyografisi. Devrim Çağında Osmanlıların Yönetimi] California: University of California Press.
- Quataert, D. (2001). *The Ottoman Empire, 1700-1922* [Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922] Cambridge: Cambridge University Press.
- Safrastjan, R. (1988). "Ottomanism in Turkey in the Epoch of Reforms in XIX C.: Ideology and Policy I" [19. Yüzyılda Reform Çağında Türkiye'de Osmanlılık: İdeoloji ve Siyaset I] *Etudes Balkaniques*, cilt 24, sy. 4, 72-86.
- Serbestoğlu, İ. (2011). "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *OTAM*, 29, Bahar, 193-214.
- Shaw, S.J., Shaw, E. Z. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, 1808-1975* [Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Modern Türkiye'nin Tarihi] Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Sotiriyu, D. (1982). *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, İstanbul, Can Yayınları.
- Soucek, S. "Tashoz". (1999). *Encyclopedia of Islam* [İslam Ansiklopedisi] 2. Baskı, Leiden, Brill, 352-353.
- Stéphanopoli, J. Z. (1912). *Les Iles de l'Egée, leurs privileges* [Ege Adalarının Ayrıcalıkları] Atina: Imprimerie Th. Apostolopoulos.
- Strohmeier, M. (2010). "Economy and Socieity in the Aegean Province of the Ottoman Empire, 1840 1912" [Osmanlı İmparatorluğu'nun Ege Bölgesi'nde Ekonomi ve Toplum] *Turkish Historical Review*, 1, 164-195.
- Şahin, İ. (2009). "Semadirek", *DİA*, cilt 36, İstanbul, 458-459.
- Şimşek, F, Dinç, G. (2000). "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar", *Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1,101-127.
- Tansuğ, F. (2011). "*İstanbul and Aegean Islands: İmroz in the mid 19th Century*" [İstanbul ve Ege Adaları: 19. Yüzyılın ortasında İmroz] ed. Elisabeth Özdalga, Sait Özervarlı, Feryal Tansuğ, *İstanbul as Seen from a Distance. On the Relationship between Provincial Ottomans and their Imperial Centre* [İstanbul'a Uzaktan Bakmak: Eyaletler ve İmparatorluk Merkez Arasındaki İlişki Üzerine] Swedish Research Institute in *İstanbul*, Transactions No. 20; eddy.se publications, Visby, Sweden, 101-118.
- . (2014). "The Kocabaşıs as Intermediaries?: The Local and Central Administration in İmvros/İmroz and Lemnos in the Early 19th Century" [Aracı Kocabaşılar? 19. yüzyılın Başlarında İmroz ve Limnos Adaları'nda Yerel ve Merkezî Yönetim] *Belleten*, cilt LXXVIII, Nisan, 2014, sy. 281, 223-244.
- Tenekidis, Y. (1986). *İmbros ke Tenedos* [İmvros ve Tenedos] Selanik: Atina İmrozlular Derneği ve Makedonya Trakya Birliği, 21.
- Türker, O. (2001). *Fanari'den Fener'e, Bir Haliç Hikayesi*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ursinus, M. (2010). "Local Patmians in Their Quest for Justice: Eighteenth Century Examples of Petitions Submitted to the Kapudan Paşa" [Yerli Patmosluların Adalet Arayışı: Kapudan Paşa'ya 18. yüzyılda Verilen Dilekçelerden Örnekler] *Documents de Travail du CETOBAC*, der. Nicolas Vatin, Gilles Veinstein s. 1, Les archives de l'insularite ottomane, ed. Nicolas Vatin, Gilles Veinstein, Paris: CETOBAC, 20-23.
- Ünlü, M. (2006). "Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise

- ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, ed., Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi, , 149-162.
- Üstel, F. (2004). “I. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı”, *Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, cilt 1, İstanbul: İletişim, 166-179.
- Vakalopoulos, K. (1988). *Modern History of Macedonia, 1830-1912* [Makedonya’nın Modern Tarihi, 1830-1912] Thessaloniki.
- Yaşar, F. (2006). *Yunan Bağımsızlık Savaşı’nda Sakız Adası. Phoenix*.
- Yiğit, İ. (2004). “Mevali”, *DİA*, cilt 29, 424-426.
- Xydis, S., (1968). “Medieval Origins of Modern Greek Nationalism” [Modern Yunan Milliyetçiliği’nin Ortaçağ Kökenleri] *Balkan Studies*, sy. 9, 1-20.
- Zachariadou, E. (2002). *Halcyon Days in Crete IV, The Kapudan Pasha His Office and His Domain* [Girit’te Huzurlu Günler IV, Kapudan Paşa Makamı ve Alanı] Rethymnon: Crete University Press.
- Zilfi, M. (1986). “The Kadızadelis: Discordant Revivalism in Seventeenth Century İstanbul” [Kadızadeliler: 17. Yüzyıl’da İstanbul’da Muhalif Dinî Uyanış] *Journal of Near Eastern Studies*, cilt 45, sy. 4, Ekim, 251-269.

Elektronik Kaynaklar

http://www.nufusu.com/ilce/gokceada_canakkale-nufusu.

Son ziyaret edilen tarih 23 Mart 2017.

www.statistics-gr/2011-census-pop-hous. Son ziyaret edilen tarih 25 Mart 2017.

<http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&-tid=501253> Son ziyaret edilen tarih 17 Şubat 2017.

<https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=52&arsiv=1&typ=1>.

Son ziyaret edilen tarih 15 Mart 2017.

<http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakkimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx>

شماره ۲۵

[illegible]

22

[illegible]

1. Mîr-i mirân-ı kirâmdan Niş Sancağı Mutasarrıfı İsmail Paşa dâme ikbâlehuya ve Niş Nâ'ibi'ne hüküm ki
2. Rum Patrikliği'ne dâhil Niş ve tevâbii metropolidi Yuvanius [Ioannis] râhibin yedine i'ta olunan berât-ı âlişânım
3. şürûtunda metropolitliğine tâbi' yerlerde kadîmî zabt ve tasarruflarında olan kilisâ ve manastırların bilâ emr-i şerîf kimesne ellerinden almayub
4. ve bilâ emr-i şerîf me'mûrîn-i Saltanat-ı Seniyyem taraflarından buyruldu ile kilisâ ve manastırların teftiş ederiz deyü ta'addi ettirilmemesi
5. husûsu musarrah iken metropolidliği dâhilinde Teksiyârcı Mihail ve Gavril Kilisâsı'na bazı kesân taraflarından bâ buyruldu
6. teftiş ederiz deyü taaddi ve rencide olunmakda olduğundan bahisle taaddiyât-ı vâkı'anın men'i bâbında emr-i şerîfim sudûru İstanbul
7. ve tevâbii Rum patriği ve Âsitâne-i Saâdetimde mukîm cemâât-i metropolidân taraflarından südde-i saâdetime memhûr 'arz-ı hâl takdimiyle
8. istid'â olunup kuyûda müracaat olundukda şürût-ı muharrere, metropolid-i mûmâileyhün yedine i'ta olunan berât-ı âlişânım
9. şürûtunda mûnderiç ve mezkûr ve emsâline emr-i şerîfim verildiği mukayyed ve mestûr olmağla şürûtu mucibince 'amel olunmak fermânım olmağın,
10. siz ki mutasarrıf ve nâib-i mûmâileyhümâsız keyfiyet ma'lûmunuz oldukda ber minvâl-i muharrer "amel ve hareketle hilâf-ı şürût vaz'
11. ve hâlet vukû'undan hazer ve mücânebet eyleyesiz deyü. Fî Evâil-i Cemâziyülevvel sene 69 târihinde verilen emr-i âli mukayyeden fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Evâil-i Cemâziyülevvel sene 69 târihinde Limni adasına yollanan bu hükümde

1. İstanbul Rum patriği ve cemâât-i metropolidân kullarının 'arz-ı 'ubeydâneleridir ki
2. Bu çâkerlerinin patrikliğine dâhil Limni Cezîresi ve tevâbi'i Metropolidi Danyel nâm râhibin yedine ihsân buyrulan berât-ı âlişân şürûtunda kilisâ ve manastırları bilâ emr-i şerîf kimesne ellerinden almayub ve
3. bilâ emr-i şerîf memûrîn-i Saltanat-ı Seniyye taraflarından teftiş olunmaması husûsu musarrah iken metropolidliği dâhilinde nefis-i
4. Tanos Karyesinde vâkı' Aya Paraşkevi [?] Kilisâsı teftiş olunmamak üzere ber mucib-i şürût ve emsâl, iktizâ idenlere hitâben bir kıt'a fermân-ı âlişân 'inâyet ve ihsân buyrulmak bâbında emir ve fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

(mühür)

Şürûtu

Emsâli

Şürûtu derûnunda mûnderiçtir

1. Mübârek ve mes'ûd hâk-i pâ-y-i -i hâcet-revâ-yı veliyyü'n-niamîlerine ma'rûz-ı kullarıdır ki
2. Nefs-i Limni'ye iki saat mesâfe Kundiye [Kundiyas] Karyesinde vâki' kilisânın ta'mirine elli iki târihinde ruhsatı hâvi sâdır olan emr-i âlî ile târih-i mezbûrda müceddeden ta'mir olunmuş
3. ise de işbu evâil-i Saferü'l-hayr'da kilisâ-i mezkûrun âyin icrâ eyledikleri mahallin tavan ve çâr-çûbe misillü inşâ olmak lâzım deyü müceddeden tavan ve çâr-çûbe ta'mirine
4. mübâseret eylemiş oldukları mesmû'-ı âcizânelerimiz oldukda re'âyânın kocabaşısı bulunan Hâci Kaloyani kulları celb ve istintâk olundukda, elli iki târihinde ta'mirine ruhsat-ı
5. âlî buyrulduğuna binâen, ol vakit nâ-tamâm bırakıldığından şimdi mübâseret olundu deyü her ne kadar cevâb verilmiş ise de elli iki târihinde ta'mirine ruhsat-ı âlî buyrulmuş ise de
6. mürûr-ı eyyâm ile televvün eder. Bilâ istizân ta'mire mübâseret mugâyir-i rızâ-i âlî görüldüğü ve cezîre-i mezkûr reâyâlarının halleri ma'lûm olduğundan kavlı leyyin ile
7. ifâde olunmuş ve bu misillü Limni Cezîresi'nde beş-altı kilisâdan ziyâde olub onlara dahi sirâyet ideceği derkâr idiğune mebnî sükût olunub mesmû'-ı Devlet-i Âliyye olur ise
8. niçün vaktinde ifâde-i hâl eylemediniz deyü mu'âteb olunur mülâhazasıyla ifâdeye cesâret olduğu ma'lûm-ı âlî-i rahîmâneleri buyruldukda ber minvâl-i muharrer dokuz sene
9. akdem sâdır olan emr-i âlî ile ta'mirine mübâseretleri yolunda mıdır, yoksa mugâyir-i rızâ-i âlî midir buraları ma'lûm olamadığından ve abd-i 'âcizleri dahi müvesvis bir bendeleri
10. bulunduklarımızdan, havfımızdan nâşi ifâde-i hâle cûret kılındığı inşallâhu Teâlâ muhât-ı ilm-i cihân-ârâ-yı veliyyün-ni'amîleri buyruldukda ve her halde emr ü fermân hazret-i menle-hû'l-emrindir.

Fi 29 Safer sene 1262 - 12 Aralık 1852

El-abdü'd-dâî
Mehmet Esat

(mühür)

Esseyid Abdülkerim
Kaymakam-ı Cezîre-i Limni
Nâib-i Cezîre-i mezkûr
(mühür)

Hâlâ

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ

[illegible]

مجلس اوله اراده به ضابطه فقهیه و مطابق مصلحت عامه صورت

(Handwritten Persian notes at the bottom of the page)

مدد فرستید -
مبارک


 صورتی بالا در محضر زکریا مؤلفه و در الاولاد در اولاد بنیه خند ماحول
 در اولاد و ماحول و در اولاد بنیه خند ماحول
 در اولاد بنیه خند ماحول
 در اولاد بنیه خند ماحول

$\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & i \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$

Bâb-ı Âlî

Dâire-i Sadâret-i Uzmâ

Mektubî Kalemi

Aded

2954

Tezkere-i ma'rûza sûretidir

1. 'Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesinin Şûrâ-yı Devlet'e muhavvel tezkere-i üzerine Mülkiye Dâiresi'nden tanzim ve melfûfuyla 'arz ve takdim kılınan mazbatada Cezâir-i Bahr-i Sefid vilâyeti dâhilinde
2. Limni Kasabasında Rum cemâ'atine 'âid ve şimâlen mekteb ve cihât-ı sairece tarîk ile mahdûd arazi-i emîriyeden üç dönüm vüs'atinde bir küt'a 'arsa üzerine yirmi dokuz buçuk
3. metre tul ve yirmi iki buçuk metre 'arz ve on dokuz metre irtifâ'ında Ayapandeleimon nâmıyla bir bâb kârgir kilisâ inşâsına ruhsat i'tâsı Rum Patrikliği'nden
4. istid'a olunmuş ve mezkûr kilisânın inşâsında bir güne mahzûr olmayub masârif-i inşâiyeden bin lirasının muteberân-ı ahâleden Tiriandafilu Asrafin Efendi tarafından ve mütebâkisinin
5. Kilisâ Sandığı nakd-i mevcûdundan tesviye ve ifâ edileceği anlaşılmış olduğundan sâlifü'z-zikr 'arsanın kıymet-i mukadderesine nisbetle binde otuz para hesabıyla takdiri
6. lâzım gelen kırk beş para bedel-i 'öşrûn on misli olan on bir kuruş on paraya bi'l-iblağ mukâta'a-i zemîn tahsis olunmak üzere kuyûd-ı lâzime ve mutâdenin
7. derciyle mezkûr kilisânın inşâsına ruhsatı hâvi emr-i âlî isdârı husûsunun Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'ne havâlesi ve Nezâret-i müşarûniylehâ ile Mâliye Nezâret-i Celile ve Defter-i Hâkânî
8. Nezâret-i Behiyyelerine ma'lûmât i'tâsı lüzûmu dermeyân kılınmış olmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sünûh ve sudûr buyrulur ise mantûk-ı âlisi
9. infâz edileceği beyânıyla tezkere-i senâverî terkîm kılınıd efendim. Fi 4 Zilkâde sene 326 ve fi 16 Teşrinisânî sene 324

Sadrâ'zam

Kâmil

Şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhiye mübelliğ hâmiş sûretidir.

1. Reside-i dest-i ta'zîm olub melfuflarıyla manzûr-ı âlî buyrulan işbu tezkere-i sâmiyye-i sadâret-penâhileri üzerine mucibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyrulmuş
2. olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 7 Zilkade sene 326 ve fi 19 Teşrinisânî sene 326

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

(imza)

Aslına mutâbıktır

(mühür-imza)

(mühür)

1. Sûretleri bâlâda muharrer tezkere-i ma'rûza ve şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Pa-dişâhiyi mübelliğ hâmiş mucibince
 2. tasdir olunan emr-i âlî 'Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Âliyyesine isrâ ve Mâliye ve Defter-i Hâkânî Nezâretlerine ma'lûmat
 3. i'tâ kılınmış olmağla Dahiliye Nezâret-i Celîlesinden dahi icrâ-yı icâbına himmet buyrulması.
- Fi 29 Zilkade sene 326 ve fi 10 Kânunuevvel sene 324

[illegible]

Dahiliye Mektûbî Kalemi

Huzûr-ı Âlî-i Hazret-i
Sadâret-penâhiye

1. Meb'ûs intihâbâtına dâir Limni kurâsı İhtiyâr Meclisleri tarafından huzûr-ı sâmi-i sadâret-penâhilerine takdim idülüb tevdi buyrulan
2. beş kıta telgrafnâme üzerine sebk iden isti'lâma cevâben Cezâir-i Bahr-i Sefid vilâyet-i âliyye-sinden vârid olan telgrafnâmede birinci derecede hâiz-i ekseriyet olan zâtın
3. vukû'-ı istifâsına binâen Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâca âhiren ittihâz buyrulan karardan mukad-dem Limni'de yeniden
4. intihâb mu'amelesinin icrâsı Heyet-i Teftîşîyyece kararlaştırıldığı cihetle Limni meb'ûsluğuna ekseriyet-i ârâ ile
5. intihâb olunan Mihaliki Efendi'ye ait mazbatanın posta ile irsâl olunduğu,
6. karâr-ı mezkûrun mâkabline şümûlü olup olmayacağının ta'yini ise yine Meclis-i Âlî-i Vükelâya ait idüğü mezkûr
7. Heyet'in ifâdesi üzerine evvelce
8. Nezâret-i âciziye
9. iş'âr olunub cereyân-ı hâlin bundan ibâret
10. bulunduğu gösterilmiş ve iş'âr-ı vâki' üzerine
11. keyfiyyet 10 Kânunuevvel 324 târihli tezkere-i âcizânemle taraf-ı
12. âlî-i fahimânelerine 'arz eylemiş olmağla
13. ifâ-yı muktezâsı menût-ı rey-i sâmi-i sadâret-penâhileridir. Ol bâbda Mezkûr telgrafnâme hulâsaya kayd-ı işaretiyle takdim olunmuştur fermân. Mezkûr telgrafnâme üzerine Sadâret-i Uzmâ'ya tezkere yazıldığı hatıra gelmektedir. Serian taharri ve ifâde Fî 22 Kânunuevvel sene 324
- 10 Kânunuevvel 324 târihinde makam-ı Sadâret-i Uzmâ'ya yazılmıştır fermân

Zeylen tezkere fî 29 minhü

[illegible]

1. Mübârek ve mes'ûd hâk-i pâ-yî -i hâcet-revâ-yî veliyyü'n-niâmîlerine ma'rûz-ı kullarıdır ki
2. Bu aralık Yunan cânibinde mevcut fesadlu niceleri tarafından reâyâ-yı Devlet-i Âliyye'nin tahrik ve ifsâdı hakkında bazı evrak neşrolunduğu havadisâtı rivayet
3. ve istihbâr buyrulmuş ve bu makûle tahrik var. Hele reâyâyı müstelzim-bais olan- evrak ve havâdisut ve sâire neşr olunamaması emrinde daima tecessüsât-ı hafiiyyenin icrâ
4. ve bunun tesiri olabilecek şeyler ve reâyâyı Devlet-i Âliyye hakkında bir günâ zulüm ve taaddi vukû'a getirilmemesi ve bazı tezkeresiz mechûlül-hâl ve serseri

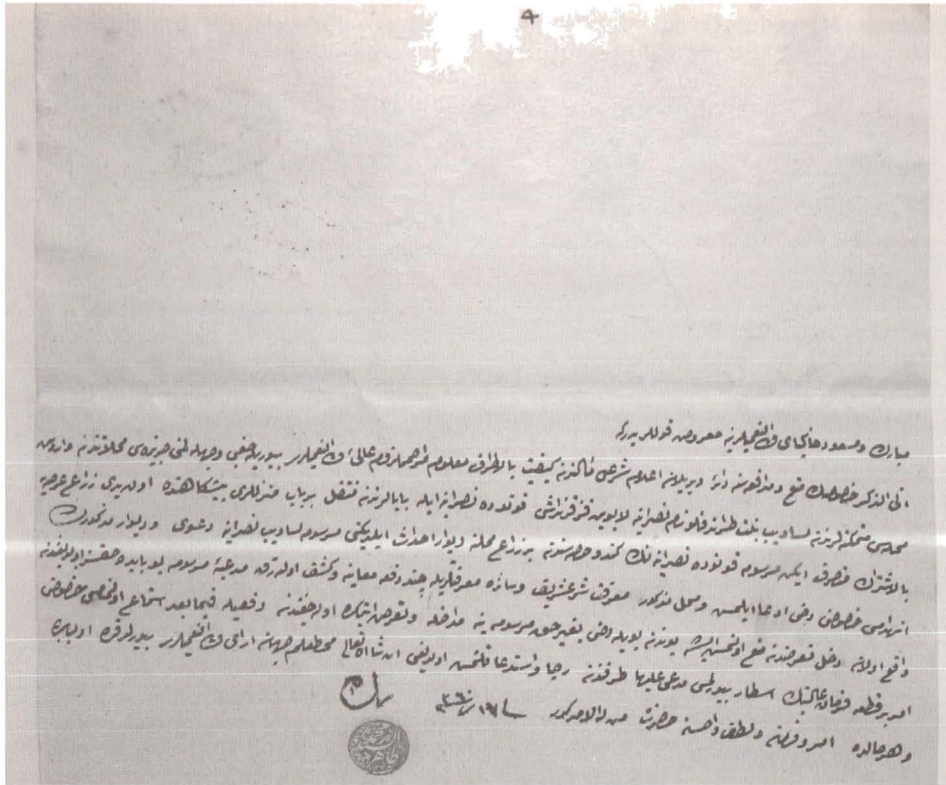
5. eşhâs bulunur ve kendüsinden su-i zan olunur ise taharri-i ahvaline imkânı mertebe dikkat ve itina kılmak irâde-i seniyyesini âmir mahremâne olarak fî 23 Şaban 62 târihiyle
6. müverrah şeref-vürûd iden bir kıt'a fermânname-i sâmi-i veliyyü'n-niâmîlerinin mantûk-ı emr-i münîfi harf-be-harf karin-i idrak-i ubeydânem olmuş ve her bir emr ü fermân-ı mahzar-ünvan-ı mün'imânelerinin
7. sûrat-i infâz ve icrâsı müterettib-i zimmet-i bendegânem bulunmuş olup ancak kaymakamlığı min gayr-i istihkak uhde-i çakerî buyrulan maa Bozbaba Limni Cezîresi'ne âmed sûd eden
8. sef'ain tezâkirlerine karantina tarafından ve gerek taraf-ı ubeydanemden dikkat olunmakta ve bu ana değin o mak'ule bilâ tezkere mechulü'l-ahvâl eşhâsın vürûdu zuhûr
9. itmeyüb bundan böyle dahi tıpkı emr ü fermân-ı veliyyü'n-niâmîleri üzere hafıyyen taharri ve tecessüs birle o makûlelerin zuhuru anında bu tarafa tevkifiyle keyfiyetin bâ arıza ber tafsîl
10. hâk-i pây-i -i hâcet-revâ-yı veliyyü'n-niâmîlerine bildirileceği aşıkâr olup ancak bu ana değin hiç vukû'u yok iken emirname-i sâmi-i rahimânelerinin şeref-vüsûlünün ikinci gününde
11. Kal'a-i Sultânîye'de mukim Yunan Devleti Konsolosu Mösyö Yorganda kulları bazı seyr ü temâşâ ve ılıcada birkaç gün muâlece ılıca itmek vesilesiyle hâlâ Biga
12. sancağı Mutasarrıfı atûfetlü İbrahim Paşa ve Bahr-i Sefid Boğazı muhafızı atûfetlü Hüseyin Paşa bendeleri taraflarından birer kıt'a tavsiyenâme ahz iderek bu tarafa gelmiş
13. ve konsolos-ı mersûmun bu vechile yalnızca geşt ü gûzârına emniyet hâsıl olamadığından, lisâ-nından âşina olarak an-asl Moravî zaptiye çavuşu Mustafa Âğa
14. kulları yasakçı nâmiyla maiyetine tayin ve her bir husûsı tecessüs ve tetkik eylemesi dahi hafıyyen kendisine tembih kılınmış ise de târih-i arızaya değin bir güne havâdis
15. alınamamış ve bundan böyle alındığı halde keyfiyetin ber tafsîl der-akab iş'âr kılınacağı ve mersûm kulları elyevm cezîre-i merkûmede idiği ve cezâir-i merkûme
16. sair cezîrelere kıyas olmayub yerlü ve nizamiye topçusu olarak maa zabî'tân üç yüz yirmi nefer ve ahâli-i İslâm dahi yedi yaşından yukarı iki yüzden mütecavizce
17. yani bi-ecmaihim altı yüz nefer İslâm'a bâliğ olur, olmaz ve reâyâsı altı bin neferi mütecaviz demek olub halbuki ahâli-i İslâm ve gerek reâyâ-yı Devlet-i Âliyye 'yi sâye-i muvaffakiyet-vâye-i Hazret-i Şâhâne'de ve
18. sâye-i veliyyü'n-niâmîlerinde hıfz ve hırâset birle dîn-i mübin ve dîn-i Devlet-i Âliyye uğruna can fedâ edeceğim nümû-dâr ve İslâm ve reâyânın
19. bir vechile uygunsuz hareket etmeyeceklerine dahi zâhiren mütekeffil olunub ancak cezîre-i merkûme kal'asının mukaddemâ defaatle bâ-arıza ve bâ-mazbata meclis inhâ ve ifâde
20. olunduğu vechile burçları ve tabya ve beden ve duvarları ve mahall-i sâiresiyle atılmış olan
21. cephâne mahallinde barutun iyicesi olub ve elyevm mevcut bulunan cephâne mahallinde müd-dahâr olan barut geçen sene kal'anın keşfine me'mûren vürûd etmiş olan mühendishâne miralaylarından atûfetlü Refet Bey marifetiyle istif
22. ve nezâret olunmuş ise de mezkûr barut atıkolduğundan mı nedendir ramazan-ı şerifte ve gerek id-i fitr ve adhâda endahât lâzım gelen toplara vaz' ve imlâ olunacak mikdâr-ı
23. kifâye barutun akşamdan dolandırub ol vechile imlâsıyla endahat olunmakta ve iş bu kalenin bütün bütün harap ve müteheddim olduğundan asâkir barınamayacağı ve mezkûr
24. barutun dahi böyle olmak mülâbesesiyle bir mikdâr cedîd barutun emir ve irsâli bazı kullarının emr-i muhafazaya iktidarım olduğu derece mâlen dahi kudretim taalluk itmiş
25. olsa cümlesini uğur-ı şâhâneye bezl ve sarf etmek emel-i âcizânem ise de kullarında ol vechile kuvvet olmadığından lütfen ve terahhumen sabî ve sibâyâ merhameten
26. şu kal'anın ta'mîr ve inşâsı husûsuna bir nefer mühendis ve bir kalfa ile bir miktar barutun emir ve istâr buyrulması ve maazallah Teâlâ bir şey vukû' bulsa sabî, sibâyân cümlesi
27. esir ve helâktan rehâ olacakları ve cezîre-i merkûme memerr-i adâ ve memâlik-i İslâmiye'ye baîd ve mahûf mahalde olmak cihetiyle egerçi husûs-ı mezbûr vâkı' olduğu
28. sûrette her vechile emr-i muhafazası rey-i âliye menûd idiği beyanıyla hakikat-i hâlin hasbe-te'n-lillah hafıyyen 'arz ve iş'ârına mücâseret kılınmış olmağla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân ve lütuf ve merhamet bî-pâyân-ı hazret-i menlehü'l-emr ve'l-ihsânındır. Fî 9 Ramazan 62

Bendeleri Esseyid Abdülkerim
Kaymakam-ı Cezîre-i Limni
(mühür)

Dahiliye Mektubî Kalemi

Evrak numarası	Müevvidi ismi	Tesvîdi târîhi	Zaptiye, Bahriye Nezâret-i Celîleleriyle Aydın Vilâyet-i Celîlesi cânib-i âlisine, Cezâir-i Bahr-i Sefîd, Konya Vilâyet-i celîlelerine, Halep, Adana Vilâyet-i behîyyeleri, Beyrut, Hüdavendigâr Vilâyet-i Âliyye sine, Edirne Vilâyeti mekâtib-i celîlesine, Sisam Emaret-i behîyyesine, Cebel-i Lübnan mutasarrıfın-i celîlesine, Yanya, İşkodra, Biga, Çatalca, İzmir	Târih-i tebyîzi Arabî Rûmî
366		26 Ağustos 317		29 30 Cemaziyelevvel Ağustos 319 317

1. Yunan ve Bulgar fesâd komitelerinin Belçika fabrikalarından mubâyaa eyledikleri dinamit ve eslihâ ve fişek ve sâir
2. eşyâ-yı muzır rayı Pire ve Pestira İskelelerine naklederek oradan Aynaroz ve Limni ve Kesendire [Kasandra]ve Semadirek
3. ile Yunda ve Kıbrıs'ın Limson sevâhiline çıkaracakları ve esliha
4. ve eşyâ-yı mezbûre ... Kaptan Vangeli ... ve Galoslu Kaptan Diyones'in preceri
5. ta'bîr olunan onar tonilatoluk sefinelerine ve bu kâbilden diğer merâkib-i bahriyeye tahmil olup sefâin-i
6. mezkûre sevâhile yanaşmaksızın deniz açıklarında dolaşarak balıkçı ve süngerçi kayıklarıyla karaya
7. ihrâç ve hufyeten idhâl edecekleri haber alındığı Selanik Vilâyet-i Âliyye sinden gelen 21 Ağustos 317 tarihli tahriratta inbâ
8. ve icâb idenlere vesâyâ-yı mukteziye ifâ edildiğinden oraca da takayyüdât-ı ciddiye icrasıyla
9. eşyâ ve eslihâ-i memnua ihrâcına katiyyen meydân ve imkân bırakılmaması esbâbının istikmâline himem müsâ'ade.



EK 7, A.MKT 11/96, 17 Rebiulahir 1260 (6 Mayıs 1844).

1. Mübârek ve mes'ûd hâk-i pâ-yı veliyyü'n-niamilerine ma'rûz-ı kullarıdır ki
2. Ati'ü'z-zıkr husûsın men' ve müdâfaasına dâir verilen ilâm-ı şer'i meâlinden keyfiyet bi'l-etrâf malûm-ı merâhim lüzûm-ı âli-i veliyyü'n-niamileri buyrulacağı vechile Limni Cezîresi mahallâtından Varoş
3. Mahallesi mütemekkinelerinden Lesaveb binti Tiriandafilo nâm Nasraniye li-ebeveyn kız karındaşı Kotoda Nasraniye ile babalarından müntakıl bir bâb menzilleri piş-gâhında on yedi zirâ 'arsaya
4. bi'l-iştirak mutasarrıf iken, mersûm Kotuda [?] Nasraniyenin kendi hissesinden bir zirâ' mahalline duvar ihdâs eylediğini mersûm Lesaveb Nasraniye da'vâ ve duvar-ı mezkûrun
5. inhidâmı husûsunu dahi iddiâ eylemiş ve mahall-i mezkûr marifet-i şer'-i şerif ve saire marifetleriyle çend defa muayene ve keşif olunarak müddeiyye-imersûm bu bâbda haksız olduğundan
6. vâki olan dahl [ve] taarruzdan men' olunmuş ise de bundan böyle dahi bi-gayr-ı hakkın mersûme yine müdâhale ve taarruz itmekte olacağından, def'iyle fi-mâbad istimâ olunmaması husûsunu
7. âmir bir kıt'a fermân-ı âlinin istâr buyrulması müddei-i aleyhümâ tarafından ricâ ve 'isti'dâ kılınmış olduğu inşallahü Teâlâ muhât-ı ilm-i cihân-ârâ-yı veliyyü'n-niâmileri buyruldukda ol bâbda
8. ve her hâlde emr ü fermân ve lütuf ve ihsân hazret-i menlehül-emrindir. Fi 17 Rebiyülâhir 260

(mühür)

Esseyid Mehmed Tahir

[illegible]

Limni Kaymakamına

- 149

İktizası Divândan

'arz-ı hâl yazılmak için varakadır

Kıymet Para

30

Evvelâ verilen emr-i âli kaydı derkenara muhtaçtır

Emr-i âli

1. Mir-i miran-ı kirâmdan Limni Cezîresi Kaymakamı Hüseyin Paşa zîde ikbâlehuya ve Limni Cezîresi nâibine ve müdür-i kaza ve vücûh-ı memlekete hükm ki
2. Limni Cezîresi'nde Kondoya karyesi mütemekkinlerinden Palo zimmi iki yüz altmış dört senesi Rebiyülâhır'ında hâlik olduk da
3. karye-i mezbûre toprağında vâki', tapu senediyle mutasarrıf olduğu malûmü'l-hudud tarlaları, oğulları Dimitri ve Nikola
4. zimmiler ile kızı Despino Nasraniyeye meccanen ve mütesaviyen intikâl idüb dahl olunmak icâb etmez iken mersûmân
5. Dimitri ve Nikola kendi hisselerini zabt ve ziraate kanaât itmeyerek, cümlesi bize intikâl ider 'deyyü nasraniye-i
6. mersûmenin hissesine dahi hilâf-ı kanûn fuzûlî müdâhaleden hâli olmadıkları beyânıyla kanûn üzere 'amel olunmak
7. bâbında emr-i şerîfim sudûru nasraniye-i mersûme tarafından bu defa bâ-'arz-ı hâl 'isti'dâ olunmuş ve divân-ı hümayunum kaleminden kanûnu
8. suâl olundukda münazaatün-fihâ olan tarlalara mersûm Palo [Pavlo] zimmi bâ tapu mutasarrıf iken sene-i mezkûre Rebiyülâhır'ında
9. hâlik olmuş ve zikr olunan tarla oğulları mersûmân Dimitri ve Nikola zimmiler ile mersûme Despino Nasraniyeye
10. meccânen ve mütesâviyen intikâl itmiş iken mersûmân arazi-i merkûme ancak bizlere intikâl eder deyu Nasraniye-i mersûmun
11. hissesine müdâhale eyledikleri muvafık-ı nefsu'l-emr olduğu halde men' ve def'i muvafık-ı kanûn idiğü kalem-i mezbûrdan
12. tahrir kılınmış olmağla siz ki paşa ve nâib ve sair mumailayhümâsız husûs-ı mezbûru şer'-i şerife ve bâlâda muharrer kanûn-ı münife
13. tatbik iderek ber vech-i hakkaniyet rüyet birle fi'l-hakika mersûmânın mu'ameleleri bi-vech ve hilâf-ı kanûn idiğü
14. inde-ş-şer'i ve'l-meclis tebeyyün ve tahakkuk eylediği halde men' ve def'i husûsuna mübâderet eylemeniz bâbında Fi evâhir-i Şaban
15. sene 65 târihinde emr-i âli verildiği mazbut

[illegible]

الحمد لله
والصلاة والسلام
على من لا نبي بعده
وبعد

1. Ma'rûz-ı câriyeleridir ki
2. Bu cariyeleri Limni Cezîre mütemekkinelerinden olup kendü hâlimle meşgule iken cezîre-i merkûme mütemekkinlerinden Panayot ve Nikola zimmiler mahall-i mezkûrda mutasarrıfe olduğum arazimi zabt ederek üzerine kilisâ
3. ve maşatlık ihdas eylediklerinden başka menzilimi dahi zabt edip papaz hanesi yapmak murad eylediklerinde râzıye olmadığuma binâen kilisâye hapis ve kırk süpürge sapı darbıyla muzmahil ve üç-beş gün
4. mürûrunda arazi-i mazbutamı talebime mebnî
5. tekrar cariyelerini kilisâda muhkem sütuna bend edip şalvarıma kedi vaz' ve darbıyla türlü eziyet ve darb-ı şedidlerine mütehammile olamayıp kendimi salb
6. eylediğim meşhûdları olup envâ'i rezalet ile cariyelerini resenden halâs ve hakaret ile tard eylediklerinde bu tarafa gelip ifâde-i hal' olunarak ihzarları için iki def'a mübaşir gönderilmiş ise de
7. ihzarları mümkün olamayıp ve bu cihetten sekiz mah esîr-i firâş olmuş olduğum, tedavi eden hekimin yedime it'â ederek indimde mevcûd olan senet meâlinden müstebân ve her ne hâl ise işbu üçüncü
8. defa mersûmlar mübaşir marifetiyle bu tarafa ihzar ve iki defa Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı 'Adliye'de muhakeme olunarak Devletlü Reis Paşa Hazretleri husûs-ı mezkûrun mahallinden isti'lâmını tensip
9. ve irâde buyurub razılar olmuş isek de cezîre-i merkûme kaymakamı bu tarafta bulunduğundan mersûmlar isti'lâm maddesinden havf ve huşyelerine binâen varub kaymakam-ı mûmâileyhe ilticâ ve istinâd iderek
10. keyfiyeti mahallinde murâfaaya tahvil itdirmişler. Hâlbuki mersûmlar vech-i meşrûh üzere eşkiyâ ve tuğyan ve muannid makûleleri ve mahallinde mesbûkü'l-keâm olup cariyeleri ise zayıf ve bî-kes ve bî-penah
11. bulunduğundan mahallinde bir vechile ihkâk-ı hak mümkün olamayacağından başka nefsânî-yeten pâ-y-mâl iderek cariyelerini telef ideceklerinde iştibâh olmadığına mebnî mersûmlar ile bu tarafta adalet tecellisinde terâfu'
12. ve ihkâk-ı hak olunmak üzere hezâr meşakkat ile celb olunmuş iken tekrar mahalline ihale ile ızrar ve mağdur olunması mugayir-i ma'delet-i seniyye olmağın merâhim-i Âliyye lerine mercûdur ki emân merhametlü efendim aziz ve
13. mübârek ser-i vâlâ-yı âsafâneleri için ahvâl-i sergüzeştîme rahmen isti'lâm-ı keyfiyetinde kırk sene dahi terakkuben sokaklarda sürünmeye ihtimâlim olup râziyye olmamamla Allah aşkına olsun keyfiyet-i
14. mezkûr mersûmların emeli üzere tekrar dağ başına atılmayub bu tarafta Meclis-i Adalet'te adalet ve hakkaniyet üzere rû'yet olunmak emelinde iken hasımlarım firar etmeleriyle gayrı keyfiyet-i âcizânem himmet-i âsafâneleriyle icrâ ve mazhar-ı ecr ve
15. azim buyrulmak niyazım bâbında emr ü fermân hazret-i menlehül-emrindir. Fi 19 Şaban 71

تفتاح
 تفتاح
 تفتاح

تفتاح
 تفتاح
 تفتاح

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على
 سيدنا محمد وآله

تفتاح

تفتاح

تفتاح
 تفتاح
 تفتاح

تفتاح
 تفتاح
 تفتاح

Sultanım

1. Devletlü, 'inâyetlü, merhametlü Efendim Hazretleri devlet ve ikbâl ile sağ olsun
2. 'arz-ı hâl-i kullarıdır ki Limni Cezîresi'nde Lokoz [Kiryaka] nâm mahalde vâkı' ma'lûmetü'l-hudud tarlada Helvacı Ali ve Hacı Mustafa nâm kimesneler ile
3. Kiriako ve Pandeli Nikola ve Kostandi İskamini [Skaminis] nâm zimmîler ile meşâ' ve müşterek mutasarrıf olarak zabt ve beher sene iştiraken ziraat
4. ve 'öşrün edâ idegelüb dahl olunmak icâb etmez iken müştereklerim merkûmân ve mersûmun kendü hisselerini zabta 'adem-i kanaat birle
5. bu kullarının hisselerimizi hilâf-ı kanûn fuzûlî zabt etmeleriyle merâhim-i Âliyye lerinden mercûdur ki kanûn üzere yedimize bir kıt'a emr-i âlî
6. ihsânı bâbında emr ü fermân devletlü 'inâyetlü merhametlü Efendim Sultanım Hazretlerindir.

Pandeli ve Andriyan ve Tanaş Kulları

II. Mahmud 22, 54-56, 59, 60

II. Mehmed, Fatih Sultan Mehmed 21, 36, 38, 41, 42, 51

A

Abdülhamid 22, 59, 62-65, 81, 86, 88, 102

Abdülmecid 44, 55, 61

Andros 35, 131, 165

Âsâr-ı Atika Nizamnamesi 110-112, 165

Atina 23, 24, 28, 35, 40, 65, 87, 97, 112, 116, 117, 119

Avusturya 20, 62-64, 69, 84, 94

Aynaroz 45, 66, 102, 147

B

Balkan Savaşları 18, 38, 48, 87, 102, 103, 114

Berlin Antlaşması 64

Berlin Kongresi 64

Berlin Müzesi 112

Bizans 13, 17, 20, 21, 24, 26, 30, 36, 39-41, 45, 47, 51, 66, 96, 121

Bozcaada 17, 18, 28, 45, 46, 50, 73, 75, 80, 88, 90, 91, 114, 117, 118

Buyruldu 77

C-Ç

Cezayir-i Bahr-i Sefid 28, 29, 30, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 57, 63, 75, 81, 92, 100, 106, 128

Cizye 22, 36, 66, 98, 99

Çanakkale 21, 23, 28, 29, 42, 44, 47, 67, 70, 100, 101, 111, 112, 129, 131, 165

E

Edirne 20, 68, 69, 77, 78, 82, 89, 105, 112, 147

Eflak ve Boğdan 52, 54, 94

Enez 40, 41, 42

F

Fevaid-i Osmaniye İdaresi 81

Foça 40, 89, 90, 118

Fransa 53, 59-63, 93, 94, 112-115

Fransız Devrimi 93

G

Gattilusio 24, 28, 40, 41

Gelibolu 23, 29, 41, 43, 110

Girit 21, 23, 29, 33, 34, 38, 48, 54, 56, 65, 84, 100-102, 115

Girit Savaşı 100, 101, 165

Gökçeada 6, 17, 19, 23, 24, 29, 47, 118, 119

Gülhane Hatt-ı Hümayunu 55, 56, 69, 70

H

Hıristiyanlık 35, 36, 66, 90

I-İ

İslahat Fermanı 45, 61, 62, 69-71

İdare-i Mahsusa Vapurları 101

İmroz 15

İngiltere 53, 59-63, 94, 107, 112, 114, 115,

İslam 20, 22, 35, 36, 46, 49, 50, 55, 57, 60, 64, 67, 70, 73, 80, 81, 85, 89, 108, 116

İspanya 18, 37, 93

İstanbul 6, 7, 8, 11, 17, 20-23, 26, 28, 29, 33, 34, 36-40, 41, 44, 51, 52, 54, 57, 58, 62, 63, 66-68, 74, 75, 78, 79, 81, 95-97, 99, 102, 106, 107, 111, 115, 117, 118

İstanköy 44, 45, 76, 166

İsyen 13, 20, 22, 24, 38, 41, 42, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 93, 94, 115, 121

K

Kapudan Paşa 35, 43, 44, 45, 50, 133, 134

Kilise 18, 29, 40, 49, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 86, 88, 105, 116, 118

Kıbrıs 21, 34, 43, 44, 45, 54, 56, 102, 147

Kıpti 90, 91, 110

Kırım Savaşı 61, 63

Kocabaşı 44, 46, 57, 72, 75, 89, 90, 139

Kos (İstanköy) Adası 17, 44, 45, 54, 56, 76, Kritovoulos, Mihail 40-42

L

Latin 8, 22, 25, 26, 39-42
 Latin İmparatorluğu 39, 40
 Leros Adası 35, 131
 Lesbos 40
 Limni 6, 7, 10, 13, 15, 17-26, 28,-30, 33,
 35, 38-49, 56, 57, 59, 66, 68, 69, 72-86,
 88, 90-102, 104-110, 115-122, 137, 139,
 141, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 153,
 155
 Lozan Antlaşması 18, 38, 47, 49, 117, 118

M

Meclis-i Vâlâ 60, 75, 76, 79, 80, 153, 166
 Megali İdea (Büyük Fikir) 96, 100, 121
 Mehmed Ali Paşa, Kavalalı 22, 60, 132
 Memleha 89
 Metropolit 66, 67, 68, , 69, 72, 73,85, 86,
 87, 99, 137
 Metropolit Kanunnamesi 66, 68
 Midilli 17, 21, 28, 29, 40, 41, 44, 45, 47, 81,
 85, 109, 115, 117
 Mondros 19, 29, 48, 86, 97
 Mora 15, 23, 38, 42, 51, 54, 55, 56, 62

N

Niyâzi Mısri 20, 166
 Nizip Savaşı 60

O

On İki Adalar 32, 114

P

Papa 13, 24, 38, 39, 42, 69, 97
 Paris Antlaşması 61
 Patmos 35, 133
 Patrik 19, 36, 54, 66, 68, 69, 70, 137
 Patrikhane 36, 68, 95
 Patriklik 51, 67, 73, 74, 137, 141
 Pelasg 23, 167

R

Reform 13, 15, 38, 44, 46, 55, 56, 58-62,
 64, 69, 73, 77, 84, 120, 122, 128, 130,
 133, 167
 Rodos 17, 20, 21, 29, 43- 45, 76, 114, 132
 Rum 13, 37, 38, 46, 52-55, 58, 59, 66, 68,

71, 73, 79, 82, 95, 96, 104, 105, 116
 Rum Ortodoks 15, 18, 21, 32, 34, 36, 41,
 46, 47, 50-52, 58, 66, 100, 102, 104,
 117, 120, 122

S

Sakız Adası 17, 28, 29, 32, 33, 38, 43, 44,
 45, 47, 54, 56, 58, 115, 117
 Samos (Sisam) Adası 26, 32, 35, 45, 56,
 115, 147
 Selanik 22, 32, 35, 40, 51, 66, 93, 98, 100,
 101, 102, 103, 107, 147
 Sırp 37, 38, 51, 59, 60, 63, 167

T

Tanzimat 32, 43, 44, 45, 46, 53, 55, 56, 59,
 60, 61, 62, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 74, 77,
 78, 82, 86, 87, 98, 110, 120
 Tarih Yazıcılığı 32, 36, 38, 40
 Trablusgarp 84, 114

V

Venedik 13, 18, 21, 24, 38, 39-43, 48
 Vergi 13, 18, 22, 32, 36, 40, 41, 44, 51, 55,
 57, 60, 64, 66, 67, 70, 74, 76, 77, 78, 82,
 89, 90, 91, 120, 121

Y

Yunan İsyanı 13, 15, 33, 38, 50, 51, 53, 54,
 56, 57, 59, 60, 62, 115, 131

Z

Zimmî 36, 54, 55, 58, 151, 153, 155

